

PRESTETALER

Talarstolen mellom kongen og folket

ERLING SANDMO

*Historikeren som ville
bli dinosaurforsker*

STATOIL

Om mennene bak statsselskapet

HISTORIEBEVISSTHET

Rollespill i klasserommet

FORTID

**HISTORIE-
STUDENTENES
TIDSSKRIFT**

UIO NR 4/2014

11. ÅRGANG KR. 100,-

Unge forskere

FORTID

NR 4/2014

Tema: Unge forskere

REDAKTØRER

Mari Torsdotter Hauge
Maria Flaten Gunstad

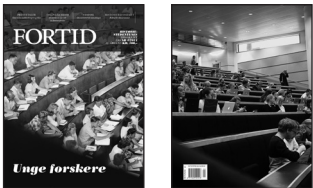
TEMAREDAKSJONEN

Anilton Delgado, Maria Flaten Gunstad, Tomas Ibsen Göransson,
Mari Torsdotter Hauge, Ole Kristian Håtveit

REDAKSJONEN

Henrik Askjer, Håvard Brede Aven, Monika Birkeland, Elise Karoline
Sola Bringeland, Anilton Delgado, Lasse Lømo Ellingsen,
Maria Flaten Gunstad, Tomas Ibsen Göransson, Mari Torsdotter
Hauge, Mia Hveem, Ole Kristian Håtveit, Miriam Finset Ingvaldsen,
Andreas Bagås Lien, Ingrid Maria Lutnæs, Henrik Olav Mathiesen,
Fredrik Opedal, Mari Kirkerud Pettersen, Nora Rodin,
Daniel Heggelid Rugaas, Ole-Albert Rønning, Skage Østberg

Grafisk utforming: Ørjan Laxaa
Trykkeri: Printhouse
ISSN 1504-1913

OMSLAG OG SKILLEARK

Forside: Forelesning på Blindern 1947.

Foto: Leif Ørnelund/Oslo Museum.

Bakside: Forelesning på Blindern 2014.

Foto: Ingrid Maria Lutnæs.

KONTAKT

Henvendelser: redaksjonen@fortid.no

Abonnement: abonnement@fortid.no

Annoncesalg: annonse@fortid.no

POSTADRESSE

Fortid, IAKH, Postboks 1008, Blindern, 0315 Oslo

FORTID PÅ NETT

www.fortid.no ♣ facebook.com/fortid.tidsskrift

Fortid er medlem av Tidsskriftforeningen,

www.tidsskriftforeningen.no

Fortid utgis med støtte fra Institutt for arkeologi, konservering
og historie ved Universitetet i Oslo, Kulturrådet og SiO

LEDER

MARI TORSDOTTER HAUGE OG MARIA FLATEN GUNSTAD

Redaktører

Utgåva av *Fortid* som du no held i hendene skil seg litt ut frå den vanlege måten å gjera det på ved at bladet ikkje eigentleg har eit tema for artiklane. Denne gongen har vi valt å kalla temaet vårt «Unge forskere» og ser heller ein raud tråd gjennom bidragsytarane våre: samtlige er stipendiatar eller studentar, unge forskarar i starten av karrieren.

Eitt av dei elementa som gjer Fortid til eit så bra og litt annleis akademisk tidsskrift er at me presenterer artiklar og intervju av etablerte akademikarar side om side med dei som er heilt i starten av ein (potensiell) forskarkarriere. Det vil me halda fram med å gjera også i framtida, men i akkurat dette nummeret ville me retta merksemda særleg mot dei unge.

Det er vanskelegare å vera ung og framstormande historikar i dag, enn det var då mange av dei som no er godt etablerte tok sine første skritt oppover i etasjane på Blindern. Erling Sandmo, som er intervjuar i «Historikeren»-spalta vår i dette nummeret, fortel litt om dette. «Alt var egentlig litt tilfeldig,» seier han om kvifor han enda opp som historikar ved UiO, og er inne på at det er vanskelegare å nå opp i den akademiske arbeidsmarknaden i dag. Med større leveringspress, mindre i studielån og få tilgjengelege stipendiatstillingar er det openbart at det ikkje er enkelt å vera «ung forskar».

Samtidig viser dei unge forskarane som er presenterte i dette nummeret at det er eit stort mangfald i det den framveksande historikar-generasjonen er opptekne av og forskar på. Stipendiatane Øystein Lyder Idsø Viken og Chalak Kaveh har skrive utførlege artiklar om høvesvis prestane si rolle på 1700-talet og kurdarane sin kamp for nasjonalt sjølvstende.

Blant bidragsytarane våre finn me også fleire masterstudentar. Daniel Heggelid Rugaas har skrive om kor viktige nokre utvalde enkeltpersonar var for etableringa av Statoil som eit statsselskap etter oljefunnet på Ekofisk. Helge Jensehaugen har skrive om lagnaden for tusenvis av tyrkiske immigrantar på Kypros etter det greskleidde kuppet på øya i 1974. I tillegg har Lasse Lømo Ellingsen bidrege med ein artikkel om nazi-avisa Germanerens haldningar til mellom anna slaget ved Stalingrad. Bachelor i historie, Egil Elverheim Harstad, har levert ein artikkel om krigen mellom Noreg og Sverige sommaren 1814. Maria Flaten Gunstad har brukt erfaringar frå praksistida som lærar i den vidaregåande skulen til å reflektera over korleis elevlar kan læra historiebevissthet gjennom rollespel og empati.

Til sist i bladet finn du fleire interessante bokmeldingar av aktuelle historiefaglege bøker, og du kan bryna deg på ein unge forskarar-spesialquiz utarbeidd av vår quizmeister Jonas Finnanger.

***Fortid* rettar:** I *Fortid* 3/2014 sneik det seg diverre inn ein feil i artikkelen til Espen Nævestad, «I vinnings hensikt: Grev Wedel for riksretten». I kjeldelista er det referert til ein artikkel av Charles A. Beard, som ikkje har noko med artikkelen å gjera. Den korrekte referansen skal vera «Efterretninger om den for Rigsretten mod Statsraad Grev Wedel-Jarlsberg anlagte Sag: paabegyndt den 2den October 1821, paadømt den 18de Juni 1822» (Christiania: Grøndahl, 1822). *Fortid* beklager!

Innhold

INTERVJU

- 07

Historikeren

Intervju med Erling Sandmo
(av Maria Flaten Gunstad og Ingrid Maria Lutnæs)

STIPENDIATER

- 14

Øystein Lydik Idsø Viken

Mellom over og under: prestar som mellommenn, middel og medium i Danmark-Noreg
- 22

Chalak Kaveh

Den mellomstatlige kolonien Kurdistan

STUDENTER

- 32

Maria Flaten Gunstad

Alle har en historiebevissthet, men kan den læres?
- 37

Daniel Rugaas

Statoils vanskelige fødsel 1970–74
- 44

Helge Jensehaugen

Leaving for the northern Cypriot Dream:
Emigration from Turkey 1974–1980
- 52

Lasse Lømo Ellingsen

«En slekt av gudebarn, lysets sønner og døtre»
- 60

Egil Elverheim Harstad

Christian Frederik og sommerkrigen

BOKMELDINGER

- 70

Morten Haave - *Ingen malurt i begeret: Malurtåsen i 100 år, 1914–2014*
(anmeldt av Henrik Olav Mathiesen)
- 73

Lars Roar Langslet – *Christian Frederik: en biografi* (anmeldt av Henrik Askjer)
- 76

Hilde Sandvik og Dag Michalsen (red.) – *Kodifikasjon og konstitusjon: Grunnloven § 94s krav til lovbøker i norsk historie* (anmeldt av Jin Kathrine Fosli)
- 78

Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen - *Norsk likestillingshistorie 1814–2013*
(anmeldt av Miriam Finset Ingvaldsen)
- 82

Et dypdykk i vårens masteroppgaver
- 86

Quiz

Erling Sverdrup Sandmo er en av forfatterne av rapporten *Hva skal vi med humaniora?* Han er aktuell med et kartprosjekt om den svenske kartografen, etnologen og biskopen Olaus Magnus, en kollektiv biografi om en søskenflokk i Balestrand på slutten av 1800-tallet, og svensk opera under Gustav III. Mange historiestudenter kjenner ham nok også som en engasjerende foreleser i eldre verdenshistorie, med fine kart og anekdoter om Øvre og Ytre Rendal. Selv påstår han ydmykt at han fikk jobb på universitetet fordi han var på rett sted til rett tid. Foto: Ingrid Maria Lutnæs

Historikeren: ERLING SVERDRUP SANDMO

På et kontor i femte etasje i Niels Treschow's hus tar Erling Sandmo oss imot med et stort, vennlig smil. Kontoret ser ved første øyekast ut som et hvilket som helst annet kontor, med bøker fra gulv til tak. I virkeligheten ligger det nøye planlegging bak plasseringen av bøkene. De er sortert etter hva han er mest interessert i – for øyeblikket.

MARIA FLATEN GUNSTAD

Masterstudent i historie

Universitetet i Oslo

INGRID MARIA LUTNÆS

Masterstudent i historie

Universitetet i Oslo

Hvem er egentlig Erling Sandmo?
«Det lette Ranke-spørsmålet», sier Sandmo og ler. Han har nettopp kommet hjem fra en konferanse om kartografi i London og begynner å fortelle om en sesjon om kart over Nilen i islamsk og europeisk karttegning på 1300-tallet. «Det hele kokte ned til en diskusjon om hvorvidt det var fem eller fire småelver. Det hele var bare tull», forteller han og rister på hodet. Sandmo kommer etter hvert fram til at han i bunn og grunn er historiker. Han har nettopp forelest om hermeneutikken, noe han egentlig syns er enkelt. «Hermeneutikken er så enkelt, men det blir så mange ord». Sandmo følger opp på vårt Ranke-spørsmål med et Gadamer-svar. «Det å gå og lure på hva ting betyr og tolke dem, det er det som er å være menneske. Jeg klarer på en måte bare å tenke historisk».

Hvorfor begynte du å studere historie?

«For dårlig i matte. Jeg ville bli dinosaurforsker helt til jeg begynte på universitetet».

Var historie andrevalget ditt?

«Nei, det bare ble sånn. Jeg begynte med nordisk lit-

teratur og skulle bare ta noen historiefag ved siden av. I utgangspunktet hadde jeg tenkt å skrive hovedoppgave om kristen skaldediktning, men så kom livet da. Jeg flyttet til Oslo og begynte på historie. Historie var liksom helt greit. Jeg skulle jo bli lærer».

I ettertid er Sandmo glad for at han valgte nettopp historie. «Alle sier jo at det er historiker de angrer på at de ikke ble». Vi skyter inn at det er flere som er veldig glade for at Sandmo valgte bort både litteraturhistorie og dinosaurforskning til fordel for historie.

I forkant av Norske historiedager 2014 arrangerte masterstudenter ved UiO et masterseminar for studenter fra hele landet. Der tok vi opp forskjellen og fordelingen mellom eldre og nyere historie. Blant masterstudentene er det en klar overvekt av oppgaver med tema innenfor nyere historie. Hvorfor valgte du eldre historie?

«Jeg tok historie grunnfag i Bergen i 1986. Verden fantes ikke den gangen. Vi leste Palmer og Colton, der Kina først ble nevnt som en del av britisk ekspansjon. Kina eksisterte ikke før 1800-tallet og kom tilbake etter kulturrevolusjonen. De andre delene av verden ble ikke

inkludert i historien før europeerne kom og tok dem med. Afrika fikk historie som en bieffekt av europeernes slavehandel. Også flyttet jeg hit (til Oslo) og tok mellomfag. Da valgte vi periode, og jeg tok eldre tid. Så kom turen til hovedfag, og da var mentalitetshistorie eldre historie».

Hvordan var forholdet mellom eldre og nyere historie da du studerte?

«Skillet mellom eldre og nyere historie var ikke like klart den gangen. Man valgte periode. Sju perioder kunne du velge innenfor. Mitt valg av eldre historie på hovedfag handlet først og fremst om å skrive mentalitetshistorie, det var en del av den store metodedrømmen. Den gang var mentalitet noe de bare hadde før i tiden. «Det er de som er dem og vi er jo oss», var historiker Christian Kviums kritikk av mentalitetshistorien. I ettertid vet man at mentalitetshistorien var for rigid».

Du skrev hovedoppgave om kriminalitet og rettsaker i Rendalen mellom 1763–97. ¹ Hvorfor valgte du kriminalitet – og rettshistorie?

«Jeg ville studere et slags Montaignou-materiale.² En annen grunn til at det ble kriminalitets- og rettshistorie var Sølvi Sogner. Hun ville gjerne veilede en oppgave på temaet, og 1700-tallet

var et uoppdaget område. Det viste seg nok også at både kildematerialet og litteraturen jeg leste innbød til teoretisering. Hadde jeg lest mer teori og metode enn jeg gjorde, hadde jeg forstått mer. Men jeg ble da i det minste frelst på Michel Foucault. Vekk med strukturalismen!»

Hvordan var veien din til Universitetet i Oslo?

«Alt var egentlig tilfeldig. I dag kjennes det som om det hele var tilfeldigheter. Det kan man jo lure på, hvor tilfeldig ting var. Det var fint å bli værende i Oslo, og Sølvi Sogner trengte en assistent. Etter hovedfagsoppgaven satt jeg igjen med et spørsmål jeg lurte på. Det voldelige 1700-tallet viste seg å være en stor skuffelse, det var jo ingen store forskjeller fra den verdenen jeg selv levde i! Folk da sloss veldig lite, var hårsåre og følsomme – de var så sensible. Jeg ville gjerne finne ut *når* man ble så snill. Alle tekstene jeg hadde lest om 1500-tallet beskrev hvor rå man var med hverandre, men på 1700-tallet var de som lam. Så

var jeg heldig og fikk doktorgradsstipend».

Var arbeidsmarkedet annerledes den gang?

«Dette er knapt 20 år siden, og alt falt enkelt på plass for meg. Jeg hadde flaks og var på riktig sted til riktig tid. Jeg jobbet i tidsskrift, som dere, i *Arr – Idéhistorisk tidsskrift*. Det viste seg å være en motorvei til arbeidslivet. Nesten alle som var med i redaksjonen den gangen fikk stipend, og de fleste er ansatt her».

«Midt i detektimen en fredag etter at jeg hadde levert avhandlingen ringte Francis Sejersted og lurte på om jeg ville skrive et bind om Høyesteretts historie. Jeg hadde ingen jobb – hadde ikke disputert en gang – så det var jo helt supert. Sånn får man jo aldri jobb lenger, oppringt midt i detektimen! Heldigvis, bør man nok si».

«Etter høyesterettshistorien søkte jeg jobb på Blindern, og den fikk jeg. Livets glade gutter liksom, det er nesten beklemmende. Det er opplagt at det har skjedd noe med akademia siden den gang, også som arbeidsmarked. Det er ikke godt å si om det er årsak eller symptom, men det var en gruppe av folk som fikk jobb. Det å jobbe i en redaksjon, arbeide med hverandre, ha skrivetrening var viktig. Bli redaktør!»

Har du noen faglige forbilder?

«Michel Foucault var popstjernen! Det er vanskelig på eldre tids historie. Sølvi Sogner er et ideal som

veileder. Hun veiledet med stort hjerte og god tro, selv om jeg skrev ut fra en teoretisk orientering hun selv ikke delte. Det er krevende å bidra til at folk gjør gode ting på en måte du selv ikke ville gjort. Det klarte Sølvi, for hun hadde interesse av å se hva folk gjorde. Og Eva Österberg! Hun er en stor helt! Jeg har mange gode grunner til å si at sånn vil jeg bli».

Hvem er forbildet i dag?

«Det er jo mange som skriver veldig godt. Sånn som Simon Schama og Angela Bourke. Bourkes bok *The Burning of Bridget Cleary* er nesten den beste historieboken jeg har lest. Den har verdens fineste åpning, med en skildring av Irland på 1890-tallet. Første siden er alt hva man vet om en bestemt dato. Portotakst, temperatur, postvesenet, all den informasjonen som skapes i et moderne samfunn – og så åpner det seg en uhyggelig handling som kunne ha funnet sted tusen år før. I minste detalj har vi opplysninger som kan bidra til å rekonstruere den

dagen. På en stilistisk elegant måte skildrer Bourke den fryktelige historien. Hun får frem hvordan det moderne og det urgamle eksisterer side om side. Bourke har ikke gitt ut veldig mye. Man kan kanskje ikke ha helter som har skrevet så lite?»

Hva er du mest fornøyd med i karrieren din?

«For min egen del er det nok at jeg var tre måneder på University of Chicago som professor i musikkviten-skap. Der holdt jeg et offentlig foredrag om svensk opera og tenkte at dette er så langt jeg kommer. Herfra vil det bare gå nedover. Jeg må jo tro at det beste ligger foran meg allikevel, og at det heretter må handle om samarbeid og alle de fine samarbeidsprosjektene man må få til de kommende årene».

«Noen av de lykkelige øyeblikkene har vært å veilede. Avhandlingen til Kerstin Bornholdt for eksempel. Det å veilede den var et høydepunkt».

Sandmo legger til at han har veiledet lite. Han har vært ansatt siden 2006, men har stort sett forsket eller sittet i instituttledelsen siden 2009.

«Det er deilig å undervise vanlig igjen!»

Hva er dine beste minner fra student- og stipendiattiden?

«Jeg tok grunnfag i Bergen og der hadde jeg masse

Olaus Magnus (1490–1557), *Carta Marina*: Sjøkart og beskrivelse av de nordiske landene og minneverdige ting der. Nøyaktig og utførlig nedtegnet i Venezia i året 1539 med generøs hjelp av den ærverdige Herren og patriarken Hieronymus Quirini, 1527–39.

Kilde: Wikipedia Commons

venner og det riktige fotballaget. Og spilte mye fiolin! Så flyttet jeg plutselig til Oslo og begynte på hovedfag, da kjente jeg ingen». Sandmo legger til at han ble kjent med folk etter hvert, mye takket være studenttidsskriftet. «Med kollokviegruppen og Sølvi Sogner reiste vi på turer, sov i køyesenger og alt var bra. Jeg jobbet mye. Jeg tror ikke jeg var noe spesielt morsom å studere sammen med. På hovedfag drakk jeg mest te og var seriøs student. Men det var gøy å kollokviere og lese standardtekster».

«Det åpnet seg veldig da jeg fikk stipend og ble stipendiat. Da følte vi oss annerledes. Det var noe med fellesskapet. Det var mange av oss, og vi er fremdeles tett på hverandre den dag i dag. Mitt miljø fra den gangen er en ren gutteklubb, dessverre, men vi var et ganske tett miljø av stipendiater. Jeg husker vi tenkte over at før eller senere kommer vi til å konkurrere om de samme jobbene. Kanskje vi skal gjøre noe for å fortsette å være venner? Derfor lagde syv av oss en avtale om å invitere hverandre på middag en gang i året. Og det gjør vi fortsatt, etter tjue år».

Merker du noen forskjell på studenter nå og da?

«Studentmiljøet i Bergen var planløst, ubestemt og fullt av tid til å ha det moro. Det var lettere da enn nå. Det var et helt annet rom for å dille og rote».

Flere har nevnt at det var tettere samarbeid og mindre avstand mellom studenter og vitenskapelige ansatte «før i tiden». Hvordan var det da du studerte?

«Vi kunne gå på instituttseminar for å se på at de store i faget gikk løs på hverandre. Vi var på en måte antiloper i utkanten, mens de store dyrene drakk. Men vi var jo der. Mange brukte mye lengre tid på hovedfagsoppgaven på den tiden. Det handlet om at vi kunne gå med hevet hode i korridorene i mange år. Det er jo alltid riktig at alt var bedre før! Jeg tror likevel at arbeidsmiljøet er bedre nå, og at åpenheten for ulike standpunkt er større.

Det å være stipendiat var annerledes. Da var du integrert i instituttsystemet på en helt annen måte. Nå er det et press på å bli ferdig. Alle kjenner tidspresset, vi også. Det er synd hvis folk føler seg ekskludert og utenfor, men presset er stort».

Hva gjorde du i Berlin? Vil du si det er stor forskjell på norske og tyske studenter?

«Jeg jobbet på *Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte* med et karthistorisk prosjekt om Olaus Magnus. Arbeidsspråket var dessverre engelsk, så det var bare barna som lærte ordentlig berlinsk. De kan det til gjengjeld flytende. På forskningsinstitusjonen Max-Planck er det få tyske ansatte. Mange er der for en kort periode og kommer fra hele verden. Det var et inspirerende miljø. Stramt organisert, med instituttseminar annenhver onsdag. Der skulle du være! Du fikk virkelig høre det ordentlig hvis du ikke kom. Man ble strammet opp, selv om man hadde sagt fra skriftlig at man skulle legge frem på et annet seminar utenlands. Det kan virke dramatisk, men der kunne man gjøre det fordi det var et forskningsmiljø man kom for å delta i.

Max-Planck- instituttet var også et sted som var høytidsstemt hver gang det kom en student, nettopp fordi det var et forskningsinstitut. Undervisning er jo et privilegium. Men ellers er nok avstanden mellom ansatte og studenter større der enn her. Strukturen der var mer føydal. De tyske stipendiatene som har kommet til UiO vil nok i løpet av kort tid oppleve en veldig forskjellig kultur. Lojalitetsbåndene mellom stipendiat og professor er svakere her. På godt og vondt».

Hva savner du mest fra tiden i Berlin?

«Det må være nabolaget og folkene! Det var fint å bo der. Det er sårt å skulle komme tilbake bare som turist. Berlinernes måte å fortelle historie på var også veldig fint. Det var faglig interessant fordi folk er lette å komme i snakk med. Vi traff stadig mennesker som gjerne snakket om livene sine og som satte sine egne livshistorier inn i en sammenheng, i en større historie. Det ble et historieperspektiv som ikke bare dreide seg

om deres eget liv, men liv de har levd sammen med andre. Vi møtte en kultur med en helt selvsagt omgang med historie».

Savner du lyst hveteøl?

«Ja. Det er ikke en *ting* tyskerne ikke får til».

Hva er dine pågående prosjekter?

«Jeg er ikke ferdig med Olaus Magnus ennå. Jeg har noen historier eller prosjekter jeg skal holde på med til jeg forsvinner i arkivet. Olaus Magnus, tidlig moderne kunnskap i Norden, prosjektet om svensk 1700-talls opera. Det er prosjekter som er så fine at jeg ikke bare kan droppe dem.

Da jeg ble ansatt i 2006, var det for å undervise i eldre utenomeuropeisk verdenshistorie. Jeg har følt en forpliktelse til å finne prosjekter som er innenfor det, og jeg vil gjerne holde på med prosjekter som handler om forestillinger om verden som helhet og som kan rettferdiggjøre at jeg er ansatt her. Undervisningen jeg fikk i oppgave, gjorde mye med måten og hvordan jeg tenkte på historie».

Til sist: mange av oss nærmer seg innlevering av masteroppgaven, og andre har nettopp begynt. Har du noen tips til oss?

«Bidra i tidsskriftene! Tor Egil Førland pleier å si «gå inn i studentpolitikken, det er det eneste som vil styrke jobbmulighetene dine». For masterstudenter i innspurten blir vel det litt som å bli kristen på dødsleiet. Tenk gjennom hvilke typer av historieskrivning dere er inspirert av. Hva er de teoretiske og metodiske premisene for det dere liker? Les teori, skjønn hva du gjør!» avslutter han. ♣

NOTER

- 1 Sandmo, Erling: *Tingets tenkemåter, kriminalitet og rettsaker i Rendalen, 1763–97*. Tingbokprosjektet, Oslo 1992.
- 2 Emmanuel Le Ladurie, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324* (1975), Laduries mest kjente verk, der han beskriver dagliglivet og innbyggerne i landsbyen Montaillou i Languedoc i Frankrike.

STIPENDIATER

Øystein Lydik Idsø Viken

*Mellom over og under: prestar som mellommenn,
middel og medium i Danmark-Noreg*

Chalak Kaveh

Den mellomstatlige kolonien Kurdistan

Johannes Vermeer (1632–1675), *Kvinne i blått Leser et brev*, 1663.

Kilde: Wikipedia Commons

MELLOM OVER OG UNDER:

Prestar som mellommenn, middel og medium i Danmark-Noreg

Danmark-Noreg var eit strengt hierarki. Nokre få forvalta politisk myndigheit, etter 1660 teoretisk sett berre kongen. Det var likevel langt til hoffet, for mange geografisk, og for dei fleste sosialt. I mellom fanst det difor embetsmenn, lokalt først og fremst prestar. Men var dei styresmakta si forlenga arm, eller heller noko for seg sjølv?

ØYSTEIN LYDIK IDSØ VIKEN

*Doktorgradsstipendiat i historie
Universitetet i Oslo*

I dagens Noreg er vi vant til at alle er like for lova, iallfall i (folkesuverenitets-)prinsippet. Statleg makt utøvast ut ifrå ei valt folkesamling, røystreppen er ikkje avgrensa av inntekt eller sosial bakgrunn. Offentlege tilsette tener folket og nemnast med den stillinga og det oppdraget dei har. Det oljefylte sosialdemokratiet har lært oss opp til å kaste huva og forlanga at statsrådar skal følgja same byggjereglar for stabbur som oss.

Slik var det altså ikkje før 1814. Kongemakta vart gjevi av Gud, iallfall slik folk flest fekk høyra det. Dermed trong ein ikkje unødige distraksjonar som val- og medraderett. Dei ville uansett ikkje vori allmenne, men avgrensa etter formue, slik det var i det samtidige England og slik det vart i Noreg etter 1814. Samtidig handla embetsmenn på vegne av konge og styresmakt – eller «Øvrigheden», som det gjerne heitte. Vanlege folk, «Allmuen», såg likevel ikkje så mykje til sentralmakta, utover dei lokale representantane, på bygda mest prestane. For dei var det dermed ikkje så enkelt å skilja mellom statsmakt og –tenar. Heller ikkje i historielitteraturen seinare har det dessutan vori heilt klart kva som var «Øvrighed».

Supert, men keitete

No er øvrigheit i det heile eit ord som ikkje kling så godt på nynorsk. Så kjem det då òg frå det høg-tyske ovrigkeit, tilsvarande det *overichheit*, og har komi inn i norsk via eldre nydansk. På svensk finst tilsvarande, men ikkje på engelsk eller fransk, der ein direkte omsett gjerne ville ha nytta *authority/autorité*, eller *government/gouvernement*. Samtidig har bae desse ord som dekkjar det opphøgde, overlegne – *superior/supérieur* – som kan overførast til det sosiale, og som slektar på det latinske *superioritas*. Til gjengeld er ikkje desse etablert som noko kollektivt dekkjande omgrep, men viser til eit direkte personleg-institusjonelt forhold.

Det er då òg den latinske påverknaden som gjer at øvrigheit har komi inn i tysk og nordisk. Før midten av 1400-talet fanst omgrepet knapt i tysk, eit hundreår seinare var det eit av dei mest nytta i politisk-juridisk kontekst. Årsaka var innføringa av romersk privatrett i tyske statar, som erstatta katolsk, kanonisk, rett mykje som rettskjelda til regulering av sosiale forhold. Ei avgjerande medverkande årsak til dette var reformasjonen, som vi straks skal komma tilbake til, sjølv om romersk rett altså hadde fått ein oppsving òg før dette. Ovrigkeit var på

denne tida eit omgrep som delvis viste til institusjonalisert autoritet – både politisk overordna myndigheit og til territorial overmakt – og som gjerne vart nytta synonymt med regjering.

Samtidig kunne omgrepet breiare visa til embetsmenn med rettsleg autoritet – magistratar, sivil stadsadministrasjon og regionale myndigheiter – som hadde fått delegert *herrschaft* frå fyrstemakta, og som undersåtane difor òg skulda lydnad utan rett til innvendingar. Slike embetsmenn forvalta *superioritas*, men vart difor òg sjølv kalla «oberer», «oberperson», «oberherr» og så bortetter. Slik kom ovrigkeit òg til å visa til noko meir enn eit formelt rettsomgrep, til ei sosial gruppe, ein stand. Utover 1600- og 1700-talet kom øvrigheit mindre til å dekkja statleg makt, og meir til å visa til den standen som administrerte denne.²

Øvrigheit uttrykte dermed den som var på toppen, rådde over overordna makt i reint juridisk forstand, og vidare til den som disponerte autoritet på vegne av denne sentralmakta. Nyansane kunne her bli uklære. Delvis fordi det for folk flest i hovudsak var lokale embetsmenn som var dei obrige, men som i ein hierarkisk oppbygd sentralisert stat opplagt var imellom, delvis fordi omgrepet viste like mykje til deira sosiale stilling, som deira praktiske funksjon. Omgrepet kunne difor òg visa til lokale samfunnslitar utan reell juridisk makt. Utydeleg kunne det òg bli av det uavklarte forholdet mellom ulike typar øvrigheit.

To i ein

Øvrigheitsomgrepet si glanstid i europeisk statsrett fell altså saman med hundreåret for reformasjonen. Ovrigkeit var då òg viktig for å skildra politisk myndigheit, og det ansvaret denne hadde i religiøs samanheng. Slik var det til dømes nytta av Strasbourg-reformator Martin Bucer i hans storverk *Dialogi oder Gespräch* frå 1535. Bucer nyttar her på ei side øvrigheit synonymt med regjeringsfunksjonen, samtidig delte den opp øvrigheita i den verdslege og den kyrkjelege, og innrømte den siste rett til å kontrollera den første.³ Dette var i høgste grad òg tilfelle med ein av Bucers inspirasjonskjelde, Martin Luthers *Von weltlicher Ovrigkeit*, frå 1523.

I verket som er kjend for å utvikla toreimentslæra gav Luther til gjengjeld mykje mindre spelerom til fyrstar og styresmakt, som han meinte ikkje burde blanda seg inn i andeleg spørsmål, logisk nok sidan skriftet kom som eit svar på forboda og etterfølgjane lutherdommen vart møtt med i tyske statar. Tankemodellen om avskilte maktsfærar i jorderiket var knappast noko ny idé. Delinga av øvrigheit i den verdslege og kyrkjelege var ei vidareføring av mellomaldersk rettsfilosofi, og kjem mellom anna til uttrykk i den norske landslova (1274/76) si fråsegn om at «Kongen har av Gud verdslig vælde til verdslige formaal, men biskopen aandelig vælde til aandelige formaal».⁴

I mellomalderen hadde dette sin praktiske funksjon i at kyrkja rådde over ei sjølvstendig domsmakt over hendingar som braut med kristne moralbod. Magne Njåstad har peikt på at mellomalderkyrkja rådde over ei autonom makt både juridisk, økonomisk og til ein viss grad militært, og har difor kalla kyrkja eit «øvrighetssystem» ved sida av kongemakta.⁵ Øystein Rian har vist til at prestskapet var ei eiga «elitesøyle» i Noreg i seinmellomalderen, med eit omfattande standsnettverk og deltaking i politisk forsamlingsverksemd på regionalt og nasjonalt plan.⁶ Den juridiske makta var kyrkja i prinsippet innrømt gjennom eit konkordat frå 1277, den såkalla Sættargjerda. Store inntekter kunne kyrkja dessutan oppdriva gjennom sine eigedomar og dei bidraga sokna gav. Kyrkja var såleis reelt sett ei eiga øvrigheit i dei første 150 åra av den dansk-norske unionen.

I det reformerte Danmark-Norge var likevel ei todeling illusorisk, som i andre lutherske statar. Styresmakta utsjalta kyrkjeleg sjølvråde, og la hand om kyrkjelege straffar, om dei ikkje allereie hadde gjort det. Ved innsettinga skulle nye prestar til dømes uttrykkeleg informera kyrkjelyden om at dei straffa syndarar «på kongens vegne».⁷ Kyrkjestraffar var såleis ikkje eit sjølvstendig føretak, sjølv om dei vart vidareført av praktiske omsyn. At Luther hadde utbrodert prinsippet om Guds to styremåtar i verda, sverdet og ånda, var likevel viktig for at det følgde med på lasset i etablert lutherdom. Tanken om dei avskilte sfærane kom mellom anna til uttrykk i den store danske 1500-talsteologen Niels Hemmingsen sitt *Enchiridion theologicum* frå 1557, der han viser til at verdsleg øvrigheit skulle samarbeida om eit godt samfunn, men med ulike middel.⁸ Verdsleg øvrigheit hadde såleis framleis ein tenkt mot-, eller rettare samarbeidspart i den geistlege.

Kven heiter og heidrar det over?

Til ein viss grad kan ein sjå ei øvrigheitsdeling i kjelder frå tidlegmoderne dansk-norsk tid, sjølv om øvrigheitsomgrepet her i utgangspunktet ser ut til å dekkja det ein vil tenkja på som politisk myndigheit i dag. Slik blir det til dømes nytta av prestskapet sjølv, i preiker og anna forkynning. «Øvrigheds Betienter» var dei som «uddrage Sværdet».⁹ Gud og Kristi kjærleik hadde gjevi ein ei «Christen Øvrighed», som gjerne vart kalla ein stand, som no handla som «Kirkens Foster-Fædre».¹⁰ Omgrepet «Christen Øvrighed» vart innført mellom anna gjennom alterboka, der det viste til «vor Allernaadigste Arve-Herre og Konge», til kongehuset og til «Raad», «Fyrster og Herrer» under monarken.¹¹

Autoriserte bibelversjonar nytta likeins «Øvrighed» der det i dag heiter styresmakt, så som det hyppig siterte Paulus’brev til romarane kapittel 13, vers 1, om at alle skulle vera «Lydige mod den Øvrighed de har over seg». Det kunne vidare bli preika at øvrigheita var noko Gud hadde satt «over os», slik at kyrkjelyden og presten

*Martin Luther
(1483–1546), malt
av Lucas Cranach
den eldre.*

saman skulde dei lydnam. Slik heit det òg i Kingos salmebok at «Gud giv vor Konnung og al Øvrighed. At vi med dem alle Et got roeligt og stille levnet føre kunde».¹² Det var ein opplagt god retorisk framgangsmåte, alle var underlagt dei same krava, jamvel presten sjølv.

Øg i juridiske tekstar nyttast øvrigheit mykje synonymt med styresmakt og regionale verdslege embetsmenn, til dømes i lovverket for kyrkja, kyrkjeordinansen, som var gjevi i 1537 og seinare oppdatert – lydnamden til denne var eit av dei sentrale tema presten skulle tala over.¹³ *I Norske lov*, eineveldet sitt sentrale lovverk, var øvrigheita «Kongens Befalingsmænd», som «Borgemestere og Raadmænd», «Dommere og Skrivere», «Amptmændene [...] Fogderne [...] og Byefogden». Presteskapet var i utgangspunktet ikkje nemnt som, heller kunne det bli lagt vekt på at dette var ei gruppe ved sida av øvrigheita.¹⁴ Det som vart omtala var altså «Stædets Øvrighed», medan kongen i tråd med europeisk utvikling elles heller blir nemnt med som «den højeste Magt», eit omgrep ein òg kan finna i preikene.¹⁵

Likevel er ikkje øvrigheits-omgrepet heilt eintydig. «Befalningsmænd» kunne strengt tatt like mykje visa til pretestanden. Dessutan blir uttrykket verdsleg øvrigheit gjerne nytta, i preiker, men òg fleire gonger i *Norske lov*. I kapitlet om æressaker her, blir det til dømes gjort forbodi nokon «med skammelig Løgn muntlig, eller skriftlig, at ville sætte deris Øvrighed, Geistlig,

eller Verdslig [...] nogen Skandflik».¹⁶ Kor på det i det neste visast til at anonyme offentlege skuldingar av denne typen, *som* er retta «paa Øvrigheden, miste sin hals».¹⁷ Sett i samanheng med den føregåande paragrafen kunne det her skapast heimele for å nytta dødsstraff òg for lyger mot prestane. For den vanlege borgar var nok «sin» geistlege øvrigheit ein kvar prest. Samtidig kunne omgrepet differensierast, slik at det vart ein eigen øvrigheit innanfor den geistlege, soknepresten si geistlege øvrigheit: prosten og biskopen.

Opplagt er det òg at lovverket la opp til at det ikkje berre var verdslege embetsmenn som var gjevi rolla å forvalta superioritas. Dette var ei kjennsgjerning all den tid kyrkja skjøtta eit straffeansvar, men òg då dette er i ferd med å bli oppheva, blir det understreka kor konstruktivt det andelege bidraget i styringsforhold var. «Aandens Sværd strider ej mod øvrigheden sværd», skreiv prost i Fredrikshald Johan Cold i eit revisjonsforslag til kyrkjeordinansen i 1738.¹⁸ Den nemninga som helst vart nytta om pretestanden var lærarar, dei som heldt hand om Guds ord og lærte opp dei vankunnige med dette.¹⁹ Som lærarar kravde ein særleg lydnam frå sine disiplar, og det på line med politiske myndigheiter. Katekisma slo fast at det fjerde bod sitt pålegg om lydnam til foreldre òg gjaldt prestar og andre lærarar, på line med regjeringsstanden, som bae var innsett av Gud.²⁰

Stand, velstand, avstand

I mykje forskingslitteratur er tilsynelatande øvrigheita òg først eintydig. I *Maktens historie i dansketiden* set Øystein Rian på si side direkte skråstrekk skilje mellom stat og øvrigheit.²¹ Harald Gustafsson, som har sett på regionalt styre på Island i avhandlinga *Mellan kung og allmoge* nyttar gjerne øvrigheit om politisk-administrativt styre, og lukkar i så fall ut dei kyrkjelege tenarane frå denne gruppa.²² Gustafsson nyttar likevel helst embetsmenn, noko òg Ståle Dyrvik har gjort i sitt band av Danmark-Noregs historie, der han gjer skilnaden mellom dei sentrale utnemnte prestane og prostane, som embetsmenn, og kapellanane desse oppnemnte igjen, som ikkje var det. Dette kan nyansera rolla til presteskapet noko, og sjølv om det ikkje alltid blir gjort, må statsoppnemnte prestar heilt klart bli inkludert i ein overstand med distinkte offentlege oppdrag i tidleg nytid.

Juridisk sett var såleis iallfall ein del av presteskapet opplagt opphøgd over folk flest. Dei vart då òg dømt i eit eigen juridisk apparat, prostereiten i første instans, seinare kapittelretten og så konsistoriet. Dessutan hadde dei særrettar, som fritak frå militærteneste, noko som òg gjaldt degnar og kapellanar. Standen kunne fleire omsetta i velstand. Ikkje all prestar var like rike, men allment var dei meir velstående enn bøndene. Samanlikna med resten av Europa, var då òg dansk-norske prestar kapitalsterke, og rikdommen steig stadig frå 1500-talet til 1814. Dei gifta seg dessutan til høg stand, på 1500-ta-

let kanskje med storbønder, dei kommande hundreåra stadig meir med borgar- og embetsmannndøtrer.²³ På 1700-talet kunne ein sokneprest som Ludvig Daae i Lindås, Sogn, eiga 23 gardar, 31 garddelar og sju kyrkjer, med ein verdi på 12.300 riksdalar.²⁴ Dette er eit særskild døme, men mange tente fleire hundre riksdalar i tiend, offer og gæver. Sjølv i dei magraste kalla i Noreg tente presten kring tre gonger inntekta til ein gruvearbeidar. Bispene hadde firesifra inntekt.²⁵

Avstanden til folk flest viser seg òg i forbruksmønsteret. Prestane kjøpte luksusvarar og tylla i seg fine rettar og drikkevarar. Medan det var svolt og dyrtid under Napoleonskrigane, så ein ikkje kunne få kjøpt ei tønne rug for 100 riksdalar ein gong, viste slottsprest Claus Pavels til at han kunne få servert «en excel-lent Malvasier-Madera» til frukost på besøk hos ein bergensk kollega; «Saaledes leve Præsterne i Bergens Stift!».²⁶ Og om Dyrviks oppdeling av presteskapet er eit poeng reint juridisk, tyder undersøkingar på at låggeistlege som kapellanar eller klokkarar prøvde å heva seg over bøndene på same måte, og såleis søkte å bli oppfatta som del av same stand. Avstanden vart då òg opplevd av bøndene, som oppfatta eit besøk på prestegarden nærmast som ein audiens.²⁷

Den juridiske og økonomiske stillinga skapte eit grunnlag for ein solid samfunnsposisjon. Standen lukka seg stadig meir om seg sjølv, slik at den vart nærmast kasteprega.²⁸ Stadig fleir var, som Daae, søner av andre geistlege, som overførte både økonomisk og sosial kapital i slekta. Standstanken gjorde at ein òg gjerne omgjekk andre embetsmenn og prominente figurar.²⁹ Både den økonomiske og sosiale avstanden var aukande. På 1500 og 1600-talet var det meir vanleg at presten kunne delta i sosialt lag med det jamne sokneborn. Utover 1700-talet vart det meir sjeldan å sjå ein prest på fest, mellom anna grunna den moralske avstandstakinga som kom med fromskapsrørsla pietismen. I staden kunne ein geistleg via seg til å leia aktivitetar for sokneborna, som skulehald og bokutdeling og andaktsmøte – eller driva lærde aktivitetar mellom kollegaar, i kunst- og vitskapselskap.³⁰ Denne type verksemd var grunna nettopp på distanse til det vanlege soknemedlem, på presten si rolle som ein leiande figur og del av ein kulturell elite.

Kor er i mellom?

Sjølv om europeiske statar var svært så sentraliserte ved inngangen til 1700-talet tydde «regjering» for folk

flest det dei møtte på den lokale arenaen, futen, tinget, utskrivingsvesenet, tidvis jamvel presten, skriv Donald Pennington i *Europe in the seventeenth century*.³¹ Ståle Dyrvik har vori inne på det same for Noregs del.³² Dei lokale aktørane var for dei fleste den kontakten dei fekk med statsmakta, og blant desse igjen var prestane dei folk møtte hyppigast. Presten var dermed ein viktig politisk figur i dei fleste lokalsamfunn, og saman med den sosiale kapitalen han forvalta, gjorde dette han til ein av få opphøgde. Det geistlege embetet var derimot noko meir i mellom, slik har det iallfall gjerne vori hevda. Som embetsmenn var dei agentar for kongen, men samtidig hadde dei i oppdrag å kommunisera frå lokalt til sentralt. Knut Mykland hevdar difor at dei hadde ein lojalitet som kunne gå bae vegar i systemet, til krona, men òg til lokalsamfunnet.³³ Dyrvik har vist til at embetsmenn som prestar kom i ei dobbeltrolle til regimet. Dei var del av øvrigheita, men og ei gruppe ved sidan av denne. Dessutan måtte dei som alle som

forvalta ein øvrigheitsfunksjon forholde seg politisk til dei andre stendene, sjølv dei uppriviligerte.³⁴

Ifølgje Peter Henningsen var prestane då òg kulturelle mellommenn som bygde bru mellom høg og låg i bygda, «cultural brokers».³⁵ Gudstene-sta var sjølvsgagt eit viktig kulturelt samlingspunkt, som skapte fellesskap mellom alle i bygda. Dette var si tids sosiale media, med opplysingar, sladder og dis-

kusjon på kyrkjegarden, så observasjon av eit etablert massemedia, og gjennom det nyhende og meiningar av så vel lokal som statleg karakter. Presten sameinte alle som publikum og mottakarar av Guds ord, under forholdsvis same føresetnader, sjølv om sosiale skilnadar eksisterte òg i hans bodskap. Vidare kunne han vera ein samlande figur for bønder og elitar, ved at bae grupper respekterte den religiøse innsikta han hadde hand om. Dessutan hadde han ei utdanning som gjorde han til ein interessant samtalepartnar for dei opphøgde, og ein ressurs for lokalsamfunnet allment.

Kulturelt kunne presten såleis vera ein buffer mellom ulike grupper i samfunnet, ei rolle som bygde bru mellom høg og låg. Han skapte dessutan samband mellom styresmakt og samfunn. Henningsen meiner han difor òg kom i ein meklarposisjon politisk, som ein talsmann for undersåttane andsynes krona og jamvel ein som verna mot «evt. vilkårlig magtudøvelse fra statens side».³⁶ Særleg er det gjennom funksjonar som innrapportering av soknetilstandar, innkrevjing

av tiend og visse typar skattar og påteikning av pass for utreisande at prestane utførte verdslege oppdrag og påverka pålegg. Velvilje overfor kyrkjelyden, eller rein pragmatisme, kunne leia ein til å handsama sokne-medlemane mildt. Utstrakt makt hadde presteskapet likevel ikkje til å hindra pålegg og ordrar frå regimet. Om prestane som embetsmenn på sett og vis representerte lokalsamfunnet overfor krona, innebar heller ikkje det at dei representerte lokalsamfunnet sine interesser eller ønskjer. Heller kunne dei overdriva klagemåla, for såleis å søka gjennomslag for strengare lovar mot drikk, banning og høgt forbruk. Dessutan kunne dei utnytta sin opphøgde posisjon til sjølv å utøva arbitrær makt, gjennom å krevja større økonomiske ytingar, eller utføra hardare kyrkjetukt, enn dei hadde rett til.

Samtidig var det fleire insentiv og strukturelle forhold som innsnevra presten sitt spelerom. Embets-eiden til presteskapet gjorde klårt skulle «Hans Kongl: May:ts gafn og beste med Høyeste flid at befordre».³⁷ Visitasordningar skulle sørge for at det ikkje var noko embetsforsømming, ved at den tilreisande overordna forhøynde seg om presten sitt virke. Bispen skulle vitja alle sokn kvart tredje år, prosten likeins frå 1607. Her forhøynte dei seg frå og med 1629 og med presten sine såkalla medhjelparar, forløparen til soknerådet, som skulle melda frå om presten gjorde noko gale. Gjennom tidleg nytid vart det då òg stadig sterkare kontroll, på 1700-talet var det ifølgje Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen «detailstyring på næsten alle felter».³⁸ I 1737 vart «General-Kirke-Inspections-Collegiet» oppretta, eit kontrollorgan som skulle halda sentral overoppsyn med framferda til prestane og som kunne gripa inn i rettssaker ført av eller mot geistlege. Om kyrkjelyden vart utsett for maktmisbruk frå sin lokale prest, kunne dei då òg klaga dette inn til prosteretten, medan presten kunne gjera det same om han hadde problem med soknet. Òg andre embetsmenn påverka dessutan sjølvsgatt oppfatninga av kva tiltak og lovar som var naudsynte for å møte lokale utfordringar.

Presten hadde dessutan ei heilt klår rolle som instrument for styresmakta. Ikkje berre skulle han forkynna ordet på ein måte som var fordelaktig for det etablerte regimet og protestera høglydt mot ein kvar klage på monarken – han hadde òg ei rekkje praktiske statlege oppgåver og funksjonar. Lovar og nyhende skulle bli proklamert frå preikestolen. Kyrkja straffa privatrettslege overtramp. Dessutan sytte presten for skulegongen og heldt oversikt over dei innbyggjarane som oppheldt seg i soknet, eller altså ville forlata det, i tillegg til å halda seremoniar med juridisk tyding, som dåp, konfirmasjon og bryllaup. Så var dei då òg med reformasjonen blitt «entydig [...] kongemaktens og autoritetens forsvarere», som Arne Bugge Amundsen har påpeikt.³⁹ I denne rolla var det vanskeleg å skapa sitt eige rom.

Dessutan kunne rommet bli avgrensa nedanfrå. I

tillegg til å stemna presten, kunne kyrkjelyden nytta seg av fleire aksjonsformar, lovlege og ulovlege. Gåvene som tilfall presten var til dømes frivillige. Om folk var misnøgde med soknet sin sjelesørgjar, kunne dei raskt kutta ned på offeret, eller andre donasjonar, og såleis ein god slump på presten si inntekt. Det finst fleire døme på at dette vart gjort kollektivt.⁴⁰ Dei kunne dessutan òg gå saman og trakassera presten munnleg og fysisk, eller hindra han frå å utføra tenesta, som ikkje var like enkelt å få bukt med for ein einsam prest på landet. Ikkje minst kunne han òg bli utsett for press frå elitane i lokalsamfunnet. I Noreg kunne dei mest velhaldne utføra eit økonomisk press for å få det slik dei ville, det same gjaldt i Danmark, der kyrkjepatronen gjerne var ein godeigar presten måtte halda seg til lags med. Var desse usamde i den geistlege embetsføringa eller dei religiøse fortolkningane, kunne dei nytta posisjonen og nettverket sitt til å få presten avsett eller rettsforfølgd.⁴¹

Dei geistlege som stand og embetsmenn kan sjølvsgatt godt definierast som i mellomposisjon. Økonomisk nådde dei ikkje opp til dei best betalte i statsapparatet, sjølv om dei var godt heva over bøndene. Dei var representantar for den øvste makta, utan politisk myndigheit. Òg på lokalplan kunne dei stå i midten sosial og kulturelt, mellom stormenn og kvarmannsen. For størsteparten av soknefolka var presten sin posisjon likevel opphøgd og hans virke del av det offisielle dei faktisk måtte forholda seg til. Opplesinga av lovar frå preikestolen og innkrevjinga av tiend forsterka presten som ein myndigheitsperson. Var det tilløp til protest eller oppstand, fekk geistlege gjerne i oppdrag å fordømma dette, som understrekte øvrigheitsrolla ytterlegare. Nokre gongar kunne det vera praktisk å hevda autoritet, for å skjøtta sitt virke som embetsmann og sjeleforsørgjar meir effektivt. Tidvis kunne presten likevel tena på å vera pragmatisk og imøtekommande, men i så fall var det meir som smidig embetsmann han manøvrerte seg.

Prest i praksis: berre prest i fare?

Prestane kan med det sjåast som ein eigen stand, men med tilhøyr i den offisielle herskarklasse. Katekisma og lovverk kunne påleggja presteskapet ein offentlig funksjon som i teorien gjorde dei til ein opphøgd stand, som kyrkjelyden måtte utvisa særleg vørtnad. Som forvaltar av Guds ord gjennom oppbygging og tukt hadde dei eit viktig autoritativt oppdrag i det lokale. Dessutan representerte dei altså statsmakta, og var underlagte klåre embetskrav i så måte. La oss sjå kort på korleis dette fungerte i praksis. Korleis handheva dei dansk-norske kyrkjemennene si geistlege ære og vervet som statstenestemann?

Fritt for konflikt var det iallfall ikkje. Allereie ved byrjinga av den dansk-norske unionen var det mykje strid mellom kyrkja og soknemedlem, særleg over eigedomsforhold. Utover 1400-talet kjenner vi fleire

episodar der tvistemål og usemje har leidd til valdelege episodar og drap.⁴² Dette vart det ikkje slutt på med den lutherske fyrstekyrkja heller, gjennom tidleg nytid er det kjent episodar av prestedrap og valdsbruk. Kjend er Rasmus Hansen Reravius si skjebne som nyutnemnt sokneprest i Rødby på Sjælland frå 1577, der han opplevde korleis kyrkjelyden si uvilje kunne bli fysisk. Forgiengaren Jakob Tyche var degradert til kapellan grunna embetsforsømming, men hadde framleis sine støttespelarar i soknet. Desse «overfalt og slo mig» no, ifølgje Reravius si seinare utsegn, som jamvel hevda dei «har gjort mig vold og endnu undsiger mig på livet».⁴³

Eit døme på vanskelege arbeidsvilkår var for prestane på Sejersø, nordvest for Sjælland. Her kasta lokalfolket presten på sjøen så han drukna i 1663, og i 1731 sette dei fyr på prestegarden.⁴⁴ Den lange vegen til verdsleg øvrigheit gjorde det enklare for øybuarane å hersa med presten, og det var uråd å få bukt med forholda, før det kom ein meir autoritær figur på preikestolen: Otto Grundtvig, farfar til den store danske 1800-talsteologen Nikolai Grundtvig. I dette tilfellet var det ikkje nok å visa til si opphøgde rolle, ein måtte følgja opp krava på lydnad med myndig framferd.

Men sjølv ruvande autoritetar kunne ha vanskeleg med å disiplinera kyrkjelyden. Trass i at prestane var pålagte å stadig formana folk om at bannskap ikkje berre ville føra dei til helvete, men òg bringa ulukker som krig og pest over dei, heldt folk fram med å bruka grove ord. «Banden eller anden slem Snak [...] her nedenfor i Bøygderne er almindeligt», som Hans Jacob Wille skildra det om Seljord i 1786.⁴⁵ Likeins var det med andre forbodne handlingar presten skulle handheva, som fyll og utanomketenskapleg samlege. Folk kunne gjerne vera like tilbøyelege til å forholda seg til lokal skikk og normsett, som å høyra på geistlege moralpreiker.⁴⁶ Òg endringar i gudstenestehaldet kunne møte motstand. Johan Nordahl Brun noterar i si visitasskiltring at det i kyrkjerommet «knurres» i salen då det vart lest opp ei ny forordning om forsongarar.⁴⁷

No var det ikkje berre kyrkjelyden som kunne utnytta forholda med ei fjern sentralmakt. Fleire prestar gjekk utover si myndigheit og kravde større ytingar frå kyrkjelyden enn dei hadde krav på. Dessutan kunne dei bli hardhendte om dei ikkje fekk det som dei ville. Eit døme er presten Sven Lemvig i Jetsmark, på Nord-Jylland: Han vart i 1686 tiltala for å ha rappa pengar rett ut av handa på ein kyrkjegjengar som ikkje ville betala nok for ei teneste, og så banka han opp då han klaga. Vel kjend med straffa han risikerte, kauka han at han ville «skide i» prostens sine represalier.⁴⁸ Frå Noreg er sokneprest i Evje, Erich Ancher Bruun, kanskje mest vidgjeten. Han fekk born med fleire lokale damer, drakk og slåss mykje, og bygde til og med eit horehus ved prestegarden. Likevel kunne han halda fram lenge, då han var god til å forsvara seg i retten, og elles skjøtte

embetet sitt etter intensjonen.⁴⁹

Bruun vart til slutt likevel fanga opp av rettsapparatet, degradert og flytta. Og så enkelt som Sven Lemvig sa det, var det ikkje, prestane si øvrigheit greip raskt inn, om det var noko å putta fingeren på. For å unngå konflikt kunne prestane kombinera autoritetshevding med faderleg omsut for kyrkjelyden. Sokneprest i Hjartdal (1794–1825) Johannes Crøger, forlanga til dømes å nytta hestane til naboen til å pløya med om dei kom inn på eigedomen sin, men nekta naboen det same i motsett tilfelle, då det jo var skilnad i deira autoritetsnivå. Samtidig var han omgjengeleg og aktiv i lokal sjukehjelp. I kyrkja kunne han derimot ta av seg parykken under preika, prata meir jordnært med folk, før han sette den på igjen, og meldte at at «[n]u faaer vi kile paa med Gudsord igjen».⁵⁰

Fleire valte som Crøger å heller spela på lag med kyrkjelyden, for å tona ned det eventuelle konfliktnivået. Samtidig kunne ein hevda autoritet når det var naudsynt, og sameina denne med å opptre som ein rettferdig far og forstandig lærar. Dessutan kunne prestane nytta strenge lovtekstar og religiøse formaningar som ein bakgrunn til å disiplinera folk, for å visa kor ille eksisterande synder eigentleg var – og kor heldig ein var om ein vart tilgjevi. Såleis spelte presten på det dobbeltrommet som fanst for ein kristen sjelehyrde: han var streng og tukande, men òg mild og ettergiven mot dei som gjekk seg bort. Klagemål mot prestane kom då òg helst om han ikkje heldt god nok messe, eller sjølv var gudfryktig nok. Som religiøs autoritet var han då òg noko folk såg opp til og respekterte, som kalla medium mellom lokalsamfunnet og guddommen si «Overmagt». ❀

Øystein Lydik Idsø Viken (f. 1985) er doktorgradsstipendiat i historie ved UiO med eit prosjekt om preikestolen som eit haldningskapande medium i Noreg i perioden frå 1720 til 1814.

NOTAR

- Artikkelen bygger på forfattaren si prøveforelesing for doktorgraden i historie.
- Volker Sellin, «Regierung, Regime, Obrigkeit», i Pro-Soz, i *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (Stuttgart: Klett, 1972), 393–408.
- Willem van't Spijker, *The ecclesiastical offices in the thought of Martin Bucer* (Leiden: E.J. Brill, 1996), 161.
- Absalon Taranger, *Magnus Lagaboters landslov* (Kristiania: Cammermeyers boghandel, 1915), 18–19.
- Magne Njåstad, *Grenser for makt: konflikter og konfliktløsning mellom lokalsamfunn og øvrighet ca. 1300–1540* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2003), 7.

- 6 Øystein Rian, *Embetsstanden i dansketida* (Oslo: Samlaget, 2003), 20.
- 7 «Den danske Kirkeordinans af 1539». <http://www.lutherdansk.dk/Trellix/1d134.htm>.
- 8 Martin Schwarz Lausten, *Niels Hemmingsen: storbed og fald* (København: Anis, 2013), 97.
- 9 Eiler Hagerup [d.y.], *Christus den Korsfæste udi ni aanderiige Prædikener, overden heele Christi Lidelses Historie, til gudelig Passions-Andagt: Tillige med fire opbyggelige Afhandlinger om Troen* (Kiøbenhavn: Ernst Henrich Berling, 1757), 54.
- 10 Eiler Hagerup [d.e.], *Een Prædiken om falske Propheter: holden udi Tronhiems Dom-Kirke Dom. VIII. p. Trin. Ao. 1733 for det Høy-Kongelige Hærskab* (Tronhiem: Winding, 1733), 20.
- 11 *Forordnet Alter-Bog udi Dannemark og Norge, hvori findes de nyelig allernaadigst giorte Forbedringer* (Kjøbenhavn: Gyldendals Forlag, 1783), 258.
- 12 *Den Forordnede Nye Kirke-Psalme-Boog: Efter Hans Kongel. Majestæts Allernaadigste Befalning ...af gamle Aanderige Sange ordentlig indrettet og flitteligen igiennemseet, og med mange nye Psalmer forbedret, og iligemaade efter Kongelig Befalning til Trykken befordret*, red. av Thomas Hansen Kingo (Bergen: Kongelige Majstes. privilegerede Bogtrykkerie, [171?]), 1:33.
- 13 «Den danske Kirkeordinans af 1539».
- 14 *Kong Christian den Femtes Norske Lov: 15de april 1687: med Kongeloven 1665* ([Oslo]: Universitetsforlaget, 1982[1687]), <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chrsweb/chrsregister.html>, §1-2-46, §3-4-1, §3-4-4, §6-3-6 og §6-13-13.
- 15 *Kong Christian den Femtes Norske Lov [...] med Kongeloven, §1-1-1*; Johan Nordahl Brun, *Lydigbed mod Øvrigbed uomgiengelig nødvendig til Selskabets Lyksaliged: en Tale, holden i Korskirken 3de Søndag i Faste 1794, den 23de Martii* (Bergen: Trykt hos R. Dahls Efterleverske, 1794), 8.
- 16 Skamplett.
- 17 *Kong Christian den Femtes Norske Lov [...] med Kongeloven, §6-21-7 og 6-21-8*.
- 18 Helge Fæhn, *Betenkninger fra geistligheten i Norge om kirkeordinansen 1607 og 2. bok av Norske Lov 1687: foranlediget av planene om å revidere kirkelovene 1631-1753* (Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1985), 130.
- 19 Eiler Hagerup [d.e.], *Hr. Eilert Hagerups [...] Prædiken paa d. 8de Søndag efter Trinitatis 1733 holden i Trundbiem for det Kongelige Herskab, 1733*), [3-4].
- 20 Erik Ludvigsen Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed: udi en eenfoldig og efter Mulighed kort, dog tilstrækkelig Forklaring, over Sal. Dr. Morten Luthers liden Catechismus, indeholdende alt det, som den, der vil blive salig, har behov at vide og gjøre* (Christianssand: Steen, 1820[1737]), 33-35.
- 21 Øystein Rian, *Maktens historie i dansketiden*, bd. 68 av *Makt- og demokratiutredningen 1998-2003: rapportserien* (Oslo: Akademika, 2003), 122.
- 22 Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge: ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*, bd. 33 av *Stockholm studies in history* (Stockholm: Almqvist & Wiksell

- International, 1985).
- 23 Rian, *Embetsstanden i dansketida*, 48-49 og 92.
- 24 Johan Fredrik Lampe og Daniel Thrap, bd. 1 av *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen: biografiske Efterretninger* (Kristiania: Cammermeyer, 1895), 369.
- 25 Ståle Dyrvik, *Den lange fredstiden 1720-1784*, bd. 8 av *Norges historie*, red. av Knut Mykland (Oslo: Cappelen, 1978), 319-320.
- 26 Claus Pavels, *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812-1813* (Kristiania: Foreningen, 1889), 33-35.
- 27 Peter Henningsen, bd. 1 av *I sansernes vold: bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark* (Auning: Landbohistorisk Selskab, 2006), 426-447.
- 28 Rian, *Embetsstanden i dansketida*, 48; Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen, *Når det regner på præsten: en kulturhistorie om sognepræster og sognefolk 1550-1750* ([Højbjerg]: Hovedland, 2009), 338.
- 29 Henningsen,, 426-427.
- 30 Appel og Fink-Jensen, *Når det regner på præsten*, 348-349.
- 31 Donald H. Pennington, *Europe in the seventeenth century* (London: Longman, 1989), 234.
- 32 Dyrvik, *Den lange fredstiden 1720-1784*, 42.
- 33 Knut Mykland, *Kampen om Norge 1784-1814*, bd. 9 av *Norges historie*, red. av Knut Mykland (Oslo: Cappelen, 1978), 22.
- 34 Ståle Dyrvik, *Truede tvillingriker 1648-1720*, bd. 3 av *Danmark-Norge : 1380-1814*, red. av Knut Ljøgodt (Oslo: Universitetsforl., 1998), 309.
- 35 Henningsen, bd. 1 av *I sansernes vold*, 434-435.
- 36 Henningsen, bd. 1 av *I sansernes vold*, 435.
- 37 Karsten Hermansen, *Kirken, kongen og enevælden: en undersøgelse af det danske bispeembede 1660-1746, bd. 298 av University of Southern Denmark studies in history and social sciences* (Odense: Heraldisk Selskab, 2005), 74.
- 38 Appel og Fink-Jensen, *Når det regner på præsten*, 348.
- 39 Arne Bugge Amundsen, «Religiøs reform mellom makt og avmakt», i *Norges religionshistorie*, red. av Arne Bugge Amundsen og Brita Pollan (Oslo: Universitetsforl., 2005), 190.
- 40 Henningsen, bd. 1 av *I sansernes vold*, 431.
- 41 Appel og Fink-Jensen, *Når det regner på præsten*, 150-194.
- 42 Njåstad, *Grenser for makt: konflikter og konfliktløsning mellom lokalsamfunn og øvrigbet* ca. 1300-1540, 94-95.
- 43 Sitat i Appel og Fink-Jensen, *Når det regner på præsten*, 58.
- 44 R. Nielsen, «Pastor Winsløw og sejerø-boerne», jmf. Henningsen, bd. 1 av *I sansernes vold*.
- 45 Hans Jacob Wille, *Beskrivelse over Sillejords Præstegield i Øvre-Tellemarken i Norge* (Kiøbenhavn: Gyl-dendal, 1786), <http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=silgjord>, 232.
- 46 Øystein Lydik Idsø Viken, «Frygte Gud og ære Kongen:

- preikestolen som politisk instrument i Noreg 1720-1814» (Universtietet i Oslo: doktorgradsavhandling, 2014), 319-322.
- 47 Brun, *Visitats-journal 1794-1812*, bd. 19 av *Bibliotheca Norvegicæ sacræ* (Bergen: J. D. Beyer boktrykkeri, 1951), 87.
- 48 Appel og Fink-Jensen, *Når det regner på præsten*, 138-140.
- 49 Andreas Faye, *Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie*, (Christiania: A. Faye, 1867), fotnote 1, 403-404.
- 50 Conrad Nicolai Schwach, *Erindringer af mit Liv indtil Ankomsten til Throndhjem: nedskrevne i Aaret 1848*, red. av Arild Stubhaug og Kamilla Aslaksen ([Oslo] : Ka forlag, 2008), 58.

LITTERATUR- OG KJELDELISTE

Amundsen, Arne Bugge. «Religiøs reform mellom makt og avmakt». I *Norges religionshistorie*, redigert av Arne Bugge Amundsen og Brita Pollan, ss. 163-212. Oslo: Universitetsforl., 2005.

Appel, Charlotte og Morten Fink-Jensen. *Når det regner på præsten: en kulturhistorie om sognepræster og sognefolk 1550-1750*. [Højbjerg]: Hovedland, 2009.

Brun, Johan Nordahl. *Lydigbed mod Øvrigbed uomgiengelig nødvendig til Selskabets Lyksaliged: en Tale, holden i Korskirken 3de Søndag i Faste 1794, den 23de Martii*. Bergen: Trykt hos R. Dahls Efterleverske, 1794.

Den Forordnede Nye Kirke-Psalme-Boog: Efter Hans Kongel. Majestæts Allernaadigste Befalning ...af gamle Aanderige Sange ordentlig indrettet og flitteligen igiennemseet, og med mange nye Psalmer forbedret, og iligemaade efter Kongelig Befalning til Trykken befordret. Redigert av Thomas Hansen Kingo. Bergen: Kongelige Majstes. privilegerede Bogtrykkerie, [171?].

«Den danske Kirkeordinans af 1539». <http://www.lutherdansk.dk/Trellix/1d134.htm>.

Dyrvik, Ståle. *Den lange fredstiden 1720-1784*. Bd. 8 av *Norges historie*. Redigert av Knut Mykland. Oslo: Cappelen, 1978. *Truede tvillingriker 1648-1720*. Bd. 3 av *Danmark-Norge: 1380-1814*. Redigert av Knut Ljøgodt. Oslo: Universitetsforl., 1998.

Faye Andreas, *Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie*, (Christiania: A. Faye, 1867).

Forordnet Alter-Bog udi Dannemark og Norge, hvori findes de nyelig allernaadigst giorte Forbedringer. Kiøbenhavn: Gyldendals Forlag, 1783.

Fæhn, Helge. Betenkninger fra geistligheten i Norge om kirkeordinansen 1607 og 2. bok av Norske Lov 1687: foranlediget av planene om å revidere kirkelovene 1631-1753. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1985.

Gustafsson, Harald. *Mellan kung och allmoge: ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Bd. 33 av *Stockholm studies in history*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985.

Hagerup [d.e.], Eiler. *Een Prædiken om falske Propheter: holden udi Tronhiems Dom-Kirke Dom. VIII. p. Trin. Ao. 1733 for det Høy-Kongelige Hærskab*. Tronhiem: Winding, 1733. *Hr. Eilert Hagerups [...] Prædiken paa d. 8de Søndag efter Trinitatis 1733 holden i Trundhiem for det Kongelige Herskab. 1733*.

Hagerup [d.y.], Eiler. *Cbristus den Korsfæste udi ni aanderiige Prædikener, overden beele Christi Lidelses Historie, til gudelig Passions-Andagt: Tillige med fire opbyggelige Afhandlinger om Troen*. Kiøbenhavn: Ernst Henrich Berling, 1757.

Henningsen, Peter. Bd. 1 av *I sansernes vold: bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark*. Auning: Landbohistorisk Selskab, 2006.

Hermansen, Karsten. *Kirken, kongen og enevælden: en undersøgelse af det danske bispeembede 1660-1746. Bd. 298 av University of Southern Denmark studies in history and social sciences*. Odense: Heraldisk Selskab, 2005.

Kong Christian den Femtes Norske Lov: 15de april 1687: med Kongeloven 1665. [Oslo]: Universitetsforlaget, 1982[1687], <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chrsweb/chrsregister.html>.

Lampe, Johan Fredrik og Daniel Thrap. Bd. 1 av *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen: biografiske Efterretninger*. Kristiania: Cammermeyer, 1895.

Lausten, Martin Schwarz. *Niels Hemmingsen: storbed og fald*. København: Anis, 2013.

Mykland, Knut. *Kampen om Norge 1784-1814*. Bd. 9 av *Norges historie*. Redigert av Knut Mykland. Oslo: Cappelen, 1978.

Njåstad, Magne. *Grenser for makt: konflikter og konfliktløsning mellom lokalsamfunn og øvrigbet* ca. 1300-1540. Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2003.

Pavels, Claus. *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812-1813*. Kristiania: Foreningen, 1889.

Pennington, Donald H. *Europe in the seventeenth century*. London: Longman, 1989.

Pontoppidan, Erik Ludvigsen. *Sandhed til Gudfrygtighed: udi en eenfoldig og efter Mulighed kort, dog tilstrækkelig Forklaring, over Sal. Dr. Morten Luthers liden Catechismus, indeholdende alt det, som den, der vil blive salig, har behov at vide og gjøre*. Christianssand: Steen, 1820[1737].

Rian, Øystein. *Embetsstanden i dansketida*. Oslo: Samlaget, 2003. *Maktens historie i dansketiden*. Bd. 68 av *Makt- og demokratiutredningen 1998-2003: rapportserien*. Oslo: Akademika, 2003.

Sellin, Volker. «Regierung, Regime, Obrigkeit». I Pro-Soz, ss. 361-421. Bd. 5 av *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Redigert av Otto Brunner, Reinhart Koselleck og Werner Conze. Stuttgart: Klett, 1972.

Spijker, Willem van't. *The ecclesiastical offices in the thought of Martin Bucer*. Leiden: E.J. Brill, 1996.

Taranger, Absalon. *Magnus Lagaboters landslov*. Kristiania: Cammermeyers boghandel, 1915.

Wille, Hans Jacob. *Beskrivelse over Sillejords Præstegield i Øvre-Tellemarken i Norge* (Kiøbenhavn: Gyl-dendal, 1786), <http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=silgjord>.

DEN MELLOMSTATLIGE KOLONIEN KURDISTAN¹

Den islamske statens (IS) herjinger i Irak og Syria har satt kurdernes rolle i Midt-østen på agendaen igjen. Statene som befolkes av en kurdisk minoritet – Tyrkia, Iran, Syria og Irak – bruker dem som pressmiddel i sin politikk overfor hverandre. Kurderne på sin side navigerer med vekslende hell mellom de ulike statsinteressene. Resultatet blir kortsiktige strategiske gevinster for både kurderne, men også for statene som er arkitektene bak dette splitt og hersk-spillet.

CHALAK KAVEH
Stipendiat i historie
Universitetet i Oslo

De siste 10–15 årene har det skjedd viktige utviklinger i de områdene som kurderne kaller sitt hjemland, altså Kurdistan. Det er grenseområdene mellom statene Tyrkia, Syria, Irak og Iran det vanligvis siktes til. I hver av delene fører kurderne sin kamp for politiske og kulturelle friheter under svært forskjellige, men på en del felt like, omstendigheter. Det er imidlertid visse mønstre som er gjennomgående i denne kampen. Man kan en si at kurderne har – i alle fall de siste hundre år – fungert som en støtfanger mellom de ulike landenes politikk mot hverandre. De nevnte statenes innbyrdes motstridende interesser har ført til at de har brukt kurderne i nabolandene som et politisk instrument for å nå sine interesser på bekostning av nabostatens politiske mål. Samtidig har kurderne lært seg dette spillet og navigert mellom de ulike interessene for å fremme sine egne. Tidvis har dette hatt til følge at kurderne har blitt ansett som såkalte femtekolonner. I det følgende tar jeg utgangspunkt i noen utviklingstrekk i kurdernes historie fra de siste hundre år

for å belyse en rekke forhold: Hvordan har kurderne navigert mellom statenes interesser og hva har det ført til? Hva har kurdernes historiske erfaringer å fortelle oss vedrørende dagens situasjon? Og kan denne erfaringen si noe om utsiktene til å oppnå kulturelle og politiske rettigheter i løpet av det 21. århundre? Først en kort historikk.²

Den tidlige historien
Kurdistan er en geografisk betegnelse på de områder som er befolket av kurdere, altså «Kurdernes land». Hvor mange kurdere som finnes er vanskelig å fastslå nøyaktig, men forskere opererer ofte med et konservativtall mellom 24 og 27 millioner mennesker.³ Det er en nokså stor enighet om at Kurdistans geografiske beliggenhet i seg selv har påvirket kurdernes historie. Antropologen Martin van Bruinessen mener eksempelvis at «[t]he inaccessibility of Kurdistan and the fierce warring capacities of its inhabitants have always made it a natural frontier of the empires that emerged around it».⁴ Et

godt eksempel på Kurdistan som «the natural frontier» er grensekrigene (1514–1638) mellom Det osmanske riket og Persia under Safavidene. Krigene ble avsluttet med Zuhab-traktaten som mer eller mindre stadfestet dagens grenser mellom Iran og Tyrkia.⁵ På lik linje med perserne ble kurderne også på 600-tallet tvunget til å konvertere til islam. Som mange andre folkeslag var kurderne tradisjonelt organisert i stammer, stammeføderasjoner og lokale fyrstedømmer, såkalte *emirater*. De siste kurdiske fyrstedømmene ble avviklet av det ottomanske riket på midten av 1800-tallet.⁶ Emiratenes var tilnærmet selvstendige politiske enheter og inngikk i vekslende allianser med og mot hverandre. Stammeinteresser var imidlertid det avgjørende og gikk foran en eventuell interessepolitikk på grunnlag av etnonasjonalisme. Sistnevnte ble i kurdisk sammenheng utviklet relativt sent. Enkelte mener at Sheykh Ubaydullah Nehris opprør mot det ottomanske og persiske riket i 1880 var et etnonasjonalistisk opprør.⁷ Dette stemmer imidlertid ikke da tidspunktet for opprør av en etnonasjonalistisk karakter først kan tilskrives Sheykh Saids oppstandelse i Tyrkia i 1925.⁸ Uavhengig av denne diskusjonen var det altså før 1900-tallet en stor indre splittelse blant kurderne, noe som også kan sies er gjeldende i dag om enn av andre årsaker enn på 1500–1800-tallet. Det ottomanske riket ble oppløst etter første verdenskrig og nye stater som Syria og Irak så etter hvert dagens lys.⁹ Kurdere var altså etter krigen minoriteter i fire nabostater. Riktignok ble kurdere etter første verdenskrig lovet en mulig selvstendig stat i forhandlingene som førte til Sèvres-avtalen i 1920. I avtalens artikkel 64 ble det fastslått at:

If within one year from the coming into force of the present Treaty the Kurdish peoples within the areas defined in Article 62 shall address themselves to the Council of the League of Nations in such a manner as to show that a majority of the population of these areas desires independence from Turkey, and if the Council then considers that these peoples are capable of such independence and recommends that it should be granted to them, Turkey hereby agrees to execute such a recommendation, and to renounce all rights and title over these areas.¹⁰

Planene om en kurdisk stat ble imidlertid kun det og ble av en rekke grunner aldri realisert. Primært skyldtes dette kurderne selv som var for splittet og manglet samhold om et politisk prosjekt, for ikke å snakke om et politisk lederskap. Dessuten var stormaktenes imperialistiske politikk i områdene forbundet med den manglende iverksettelsen av artikkelen. Videre anerkjente ikke ungtyrkerne, med en viss rett, Sèvres-avtalens gyldighet.

Kun fjellene som venner?
En klisjé med hensyn til kurderne og deres kamp har vært uttrykt i setningen om at de ikke har andre venner enn fjellene. Selv om topografiens karakter på godt og vondt ikke skal undervurderes, i alle fall militært, er uttrykket noe overdrevet. Det er nemlig ikke kurant, da kurderne som regel har hatt en alliert i en eller annen stat for kortere perioder, det være seg en av nabostatene eller en stormakt.

Imidlertid har slike allianser og vennskap hatt et kortsiktig preg og kurderne har generelt gått tapende ut av det. Den eller de statene som har dannet fellesfront med eller støttet kurderne har ofte gjort dette for å verne om egne interesser. Situasjonen i Iran etter andre verdenskrig er beskrivende i så måte. Som kjent okkuperte Storbritannia (sørlige deler) og Sovjetunionen (nordlige deler) av Iran i 1941 da man med rette var usikker på sjahens lojalitet til de allierte og dennes tiltrekning mot Hitler-Tyskland. Med oppmuntring fra Sovjet og etter eget initiativ, erklærte kurderne Mahabad-republikken i desember 1945¹¹ Denne republikken, som må sies å være unik i kurdisk historie, fikk en svært kort levetid da den gikk under i desember 1946. Sovjetunionen måtte nemlig trekke seg ut av nordvestlige deler av landet som i sin tur ga sentralmyndighetene i Iran anledning til å slå ned på republikken og henrette dens ledere, deriblant Qazi Mohammed.

Kurdernes akilleshæl
Like relevant som eksempel på kortsiktige allianser utenfra er situasjonen på 1960- og 1970-tallet, denne gangen i Irak. Den kurdiske stammelederen Mulla Mustafa Barzani fra den kurdiske delen av Irak – og etter hvert leder av Kurdistans Demokratiske Parti (KDP) – var også en del av Mahabad-republikken og var involvert i forsvaret av republikken med mange av sine *peshmerga*.¹² Etter Mahabads fall fikk han innpass til Sovjetunionen, og fikk vende tilbake til Irak i 1958.

Etter dens etablering opplevde Irak mange maktovertakelser gjennom kupp (1941, 1958 og 1968).¹³ Etter det siste kuppet var det uråd for sentralregjeringen i Bagdad å være fiender med kurderne i Nord-Irak, derfor ble det igangsatt en prosess om å innrømme lokal selvstendighet til kurderne. Dette resulterte i autonomi-avtalen av mars 1970. Det oppstod imidlertid raskt uenigheter om avtalens oppfølging, og fra 1974 brøt det ut full krig mellom staten og kurderne.¹⁴ Krigen ble ledet av nevnte Barzani og KDP, denne gangen med støtte fra sjahen i Iran og USA. Denne alliansen var nødvendig om kurderne skulle kunne føre krigen. Rent logistisk fikk de våpen fra og innpass til Iran. Sistnevnte og Irak var tradisjonelle fiender. Det ble imidlertid skapt en avtale disse imellom i 1975, Algeri-avtalen. Iran og Irak kom til enighet om grensetvister blant annet knyttet til elveområdene *Shatt al-Arab*. Disse skulle annekeres av Iran, mens landet i retur skulle avvikle sin støtte til kurderne i Irak. Dette betød at den kurdiske frigjøringsbevegelsen kollapset kort tid etter.

Algeri-avtalen var likevel verken slutten på konflikten mellom Iran og Irak, eller mellom Irak og kurderne. Revolusjonen i Iran i 1979 resulterte i monarkiets fall og opprettelsen av Den islamske republikken. Revolusjonen hadde skapt ustabile forhold i landet. Myndighetene i nabolandet Irak, nå med diktatoren Saddam Hussein som president, øynet muligheten for å ta tilbake elveområdene, med noe attåt. Til å begynne med hadde Hussein overtaket, men ble raskt slått tilbake med en påfølgende stillingskrig som skulle vare de neste åtte

årene (1980–1988).¹⁵ Krigen betød i praksis at det irakiske militærets tilstedeværelse i de kurdiske områdene ble noe redusert. Krigen innebar en mulighet for kurderne til å gjøre opprør igjen etter tapet fra 1975. I mellomtiden hadde det oppstått et nytt parti med Jalal Talabani som leder, nemlig Kurdistans Patriotiske Union (PUK). KDP og PUK var sammen i opprøret mot Bagdad under krigen. KDP gjorde fellesfront med Iran så tidlig som 1983, noe PUK var svært misfornøyd med, men også PUK ble med i alliansen i 1987 (Kurdistan National Front).¹⁶ Bagdad oppfattet i denne situasjonen, og med en viss rett, kurderne som en femtekolonne tatt i betraktning deres allianse med fienden Iran.

En beskrivelse av kurdernes rolle som landsforrædere er imidlertid ikke helt rettferdig. For det første hadde kurderne i Irak aldri dannet allianse med Iran dersom autonomi-avtalen av 1970 hadde blitt fulgt opp. Den endte som nevnt heller opp med krig i 1974–1975 med etterfølgende militarisering og arabisering av de kurdiske områdene. For det andre hadde Hussein flere anledninger til å få de kurdiske partiene med seg istedenfor mot seg. PUK var i forhandlinger med staten fra 1983–1985 uten at dette nyttet, og det var etter at forhandlinger ikke førte frem at PUK i 1987 inngikk i Kurdistan National Front og krigen på Irans side i krigen.

Baath-regimets hevn var hard. Hussein satte nemlig i gang den såkalte Anfal-kampanjen som gikk ut på å knuse den kurdiske motstandsbevegelsen og dens grunnlag en gang for alle. Dette var starten på et massemord, som kostet 50.000 og 100.000 kurdere livet, ikke

Nyttårsfeiringen newroz på Newrozplassen i Diyarbekir 2012
(Foto: Emrah Senel)

«Løsningen på det kurdiske spørsmålet krever dialog og frihet,» står det på denne plakaten under newroz-feiringen i 2012.
(Foto: Emrah Senel)

minst at 4049 landsbyer ble jevnet med jorden.¹⁷ Store rurale områder ble erklært som «forbudte områder» og det ble gitt ordre om å skyte først og spørre etterpå i disse områdene. Det å befinne seg i slike områder var ensbetydende med dødsstraff. Fetteren til Hussein, Ali Hassan Abd al-Majid al-Tikriti («Kjemiske Ali») – som hadde fått blankofullmakt for å implementere «Anfal-kampanjen» i nord – uttrykte ordren slik i en forordning fra juni 1987: «All persons captured in those villages shall be detained because of their presence there, and they shall be interrogated by the security services and those between the ages of 15 and 70 must be executed after any useful information has been obtained from them [...]».¹⁸ Da han etter krigen ble konfrontert med antallet drept som følge av de militære operasjoner, uttalte han: «What is this exaggerated figure of 182 000? [...] It couldn't have been more than 100 000».¹⁹

Avtalen mellom KDP, PUK og Iran gikk ut på at ingen av partene skulle erklære fred med Bagdad uten at alle parter var enige om tidspunkt og betingelser. Iran brøt imidlertid denne avtalen og inngikk i august 1988 våpenhvile med Irak. Følgene av dette var at angrepet på Kurdistan kunne intensiveres. At det militære presset var umåtelig hardt for en geriljabevegelse, er åpenbart – under siste offensiv (kjent som «Anfall VIII») i august 1988 sendte al-Majid 200.000 soldater til KDP-kontrollerte områder som hadde 5.000 peshmerga under våpen. Denne situasjonen i seg selv skapte en flyktningstrøm, selv om flukten fra Kurdistan hadde vært jevn siden regimet påbegynte sine bombetokter med kjemiske våpen.²⁰

IS-offensiven i 2014

Den kurdiske kampen i Tyrkia har en direkte kobling til dagens situasjon i Syria. Grunnen til det er at Kurdistans arbeiderparti (PKK) og dens leder, Abdullah Öcalan, i mange år befant seg i Syria som ga bevegelsen sin støtte. Tyrkia hadde siden 1980-tallet vært i væpnet konflikt med PKK. Syria brukte PKK som et pressmiddel mot Tyrkia og var respons på sistnevntes damprosjekter i øst (Sørøst-anatolia prosjektet, GAP) som fra slutten av 1970-tallet bevisst ble anvendt i landets utenrikspolitikk.²¹ I alle fall, gjennom 1980- og 1990-tallet hadde PKK frie tøyler til å ha sin base i Syria. Da forholdet mellom Tyrkia og Syria gikk bedringens vei, sluttet Syria med sin støtte til PKK. Damaskus karakteriserte nå PKK som en terroristorganisasjon og utviste Öcalan fra landet i 1998. Han ble siden arrestert i Kenya og overlevert til Tyrkia i januar 1999, og har siden sittet fengslet på Imralı-øya.

Mens Syria fortsatt støttet PKK, og for å blidgjøre Damaskus, distanserte Öcalan seg fra den kurdiske kampen i Syria til stor irritasjon og skuffelse for mange kurdere i landet. Han påtok seg nemlig den offisielle syriske retorikken om at det ikke fantes kurdere i Syria, men at disse kun var flyktninger fra Tyrkia fra den gangen da grensene ble etablert.²² På tross av dette finnes det fortsatt stor støtte for PKK i Syria, og Det demokratiske unionspartiet (PYD) anses som en gren av PKK. I de senere årenes borgerkrig har kurderne ikke deltatt i borgerkrigen mot Bashar al-Assad. Enkelte hevder at dette skyldes en overenskomst mellom

Damaskus og kurderne, og det tyder på at Damaskus strategisk har trukket sine styrker derfra, enn så lenge.

Etter at Den islamske staten (IS) sommeren 2014 igangsatte en stor offensiv, ble søkelyset rettet mot kurderne i Syria – som i forhold til kurdere i de andre statene er et understudert tilfelle. Først var det imidlertid kurderne i Irak som kom i fokus i forbindelse med at IS overtok Mosul og senere i august angrep Sinjar²³. Da IS igangsatte sine offensiver i juni, og til Sinjar ble tatt i august, var det en slags euforisk stemning blant mange kurdiske politikere i Kurdistans regionale myndighet (KRG) i Irak: Mange mente at tiden nå var kommet for å erklære Kurdistan som en selvstendig stat. Tyrkia uttalte seg positivt om et slikt steg, noe som bevitner det gode forholdet mellom landet og KRG. Iran og USA derimot brukte sterke ord og advarte mot en slik erklæring. I alle fall snudde stemningen raskt med angrepet på områdene rundt Sinjar-fjellene.

Da IS omsider påbegynte sin offensiv nordøst i Syria og mest kjent mot den kurdiske byen Kobane, fikk igjen det kurdiske spørsmålet transstatlig i karakter. I 2013 annonserte PYD sammen med ledere for andre etniske/religiøse grupper (arabere og kristne) opprettelsen av tre autonome områder, såkalte kantoner, i Afrin, Kobane og Jazira.

I forbindelse med IS sin beleiring av Kobane dukket diskusjonene om eventuell våpenstøtte opp. Etter at IS hadde startet offensive mot byen fra tre fronter – og tidvis fra en fjerde front i nord, som ble slått tilbake – ble det diskutert hvordan PYD og dets militære ving Folkets forsvarsheter (YPG) eventuelt skulle kunne få militær hjelp. Fra PYD ble det hele tiden sagt at det *ikke* var behov for tropper, men tyngre våpen som kunne gjøre det mulig å slå tilbake mot distansebombingen fra IS. Tyrkia viste stor motstand og besluttet i begynnelsen av oktober i år å gi mandat til en fremtidig opprettelse av en såkalt buffersone i Syria etter en eventuell invasjon.²⁴

Dessuten ble kurdere fra Tyrkia forhindret fra å krysse grensen over til Kobane for å slåss mot IS. Og det tyrkiske byråkratiet skapte i praksis en embargo-tilstand mot Kobane, og disse hendelsene fikk sinnene til å koke i Sørøst-Tyrkia der kurderne er i majoritet. President Recep T. Erdogans uttalelser om at Kobane faller når som helst hjalp heller ikke på saken. «Faller Kobane, faller fredsprosessen i Tyrkia» var mantraet fra kurderne. De siste tre-fire årene har nemlig myndig-

hetene i Tyrkia, gjennom etterretningstjenesten, holdt samtaler med Öcalan og andre parter. Dette resulterte i Öcalans «newrozbrev» fra 2013 der fredsprosessen ble erklært. Denne prosessen har innebåret at PKKs gerilja på tyrkisk territorium har lagt ned våpnene og trukket seg tilbake til Qandil-fjellene i Nord-Irak, der PKK har hatt sin base. Det er imidlertid øyensynlig lite som har kommet i retur fra tyrkiske myndigheter for å få prosessen videre. Optimisme og håp om fred er nå erstattet med nervøsitet og mistro fra begge parter.

Den transstatlige dimensjonen

Den transstatlige dimensjonen av konflikten mellom kurdere og de respektive statene har hatt som følge at den både har hindret og åpnet opp muligheter for fortsettelsen av deres kamp. Det tradisjonelt dårlige forholdet mellom statene i området har gjort at nabostatens kurdere, som nevnt, har vært en kilde til pressmiddel overfor naboen. De «hjemlige» kurderne derimot er blitt nektet politiske og kulturelle friheter. Dette har ikke bare resultert i at den samlede kurdiske kampen delvis har vært ineffektiv, men også at splittelsen har vært stor blant de politiske bevegelsene og partiene. Eksemplet med PKKs distansering fra kurderne i Syria i 1996 er ikke unik her. I Irak har KDP – som også geografisk har sine maktbaser i grenseområdene mot Tyrkia – generelt hatt et godt forhold til

naboen, mens PUK har orientert seg mot Iran.²⁵ Det samme gjelder PKKs vekslende allianser med Iran og Syria. De kurdiske partiene i Iran, deriblant Kurdistans Demokratiske Parti - Iran (KDP-I), hadde derimot i sin tid et godt forhold til Irak.

Dette systemet av checks-and-balances mellom statene har vært og er produktet av kortsiktig strategisk tenkning, både fra statenes side, men også fra de kurdiske partiers side i de ulike statene. På den ene siden har statene klart å holde sine «hjemlige» kurdiske bevegelse i sjakk ved å undertrykke dem, og ved at de på den andre siden har kunnet bruke nabostatens kurdiske partier som et politisk pressmiddel. Ambivalensen i dette systemet er åpenbar. Denne motsetningsfylte mekanismen har samtidig gjort det mulig for kurderne å tilegne seg støtte fra en nabostat på kort sikt – selv om dette har som ovenfor nevnt skapt splittelser.

«The long and winding road»

Situasjonen i Iran har vært den mest stabile: De kurdiske

partiene har siden 1980-tallet ikke hatt noen militær virksomhet, og heller ikke noen klare strategier for hvordan kampen for økte friheter skal føres. Mantraet her har helt siden Mahabad-republikken vært demokrati for Iran og autonomi for Kurdistan. Imidlertid er det riktig å si at bevegelsen har vært handlingslammet.

Borgerkrigen i Syria ser dessverre ut til å fortsette en god stund fremover. En ting er sikkert: Dersom kurderne fortsatt tviholder på sine kantoner og fortsetter den administrative styringen av områdene som hittil, er de uansett nødt til å forhandle med en fremtidig syrisk regjering. Uansett om regjeringen da består av al-Assad eller noen andre, blir neppe forhandlingene enkle, og kanskje heller ikke med fredelige midler.

Ustabiliteten i Irak med innbyrdes splittelse blant Sjia- og Sunnimuslimene, og kurderne, taler for at sistnevnte kommer til å spille sin rolle som støtfangere en tid fremover. Hvorvidt KRG erklærer seg som selvstendig stat i nærmeste fremtid er usikker, og jeg ser ikke på dette som et sannsynlig scenario. De har hatt de facto selvstendighet siden andre Golfkrig 1990-1991. Den tidligere statsministeren Nouri al-Maliki's tilnærming til KRG, for ikke å nevne fremmedgjøringen av sunnimuslimske arabere, var på det beste arrogant og på det verste meget inkompetent. I begynnelsen av 2014 kuttet han eksempelvis i budsjettet til KRG. Sistnevnte på sin side hadde allerede inngått avtaler med internasjonale oljeselskaper. KRG svarte derfor med å effektivt selge olje uten at inntektene gikk via Bagdad og ble fordelt gjennom statsbudsjettet.

Uavhengig av den kortsiktige uenigheten mellom Bagdad og KRG, er det ganske sikkert at sistnevnte kommer til å bruke trusler om eventuell løsrivelse fra Irak som et pressmiddel overfor Bagdad. Et av punktene som sentralregjeringen og KRG er uenige om, er statusen til de såkalte omstridte områdene, hovedsakelig oljerike Kerkuk. Paragraf 140 i den irakiske konstitusjonen fra 2005 stadfestet at den irakiske regjeringen innen utgangen av 2007 skulle gjennomføre en folkeavstemning i de omstridte områdene og avklare områdenes status.²⁶ Dette har ikke funnet sted og har derfor dannet et hovedmoment i konflikten mellom Bagdad og KRG. Da IS overtok Mosul i juni 2014, i den nevnte «euforiske» perioden og før Sinjar-affæren – sa kurdiske parlamentarikere og ledere at man de facto hadde fått en løsning på paragraf 140, altså at byen tilhørte KRG i og med at den kun var under peshmergaens kontroll.

Hva gjelder Tyrkia er fredsprosessen som nevnt en gyllen mulighet som ved realisering hadde spart mange

Dette systemet av checks-and-balances mellom statene har vært og er produktet av kortsiktig strategisk tenkning, både fra statenes side, men også fra de kurdiske partiers side i de ulike statene.

menneskeliv i fremtiden. Lyspunktet er at fredsprosessen har blitt møtt med optimisme både fra kurderne og tyrkerne. Imidlertid viser demonstrasjonene i forbindelse med Kobane at prosessen fortsatt er skjør. Den senere tidens utvikling i Syria har vist at den strategiske langtidstenkingen i Ankara fortsatt er fraværende. Selv om statene historisk har klart å drive en splitt og hersk-politikk blant kurderne, undervurderer myndighetene i Ankara solidariteten kurdere imel-

lom. En eventuell tyrkisk invasjon i Syria og konflikt med PYD kan påvirke den innenrikspolitiske situasjonen i Tyrkia. Den senere tidens uttalelser fra øverste hold som sidestiller PYD med IS er lite taktisk om målet er å fortsette fredssamtalene med PKK. Dersom samtalene møtes med tilsvarende konkrete tiltak på bakken kan dette være et realistisk alternativ til væpnet løsning. Dette er spesielt viktig da det hittil har vist seg at Tyrkia, på tross av å ha NATOs nest største hær, ikke kan beseire PKK militært.

Kurderne navigerer bort fra nasjonalstaten som redning

Mye tyder på at den tradisjonelle tankegangen blant kurdere om at kun en nasjonalstat kan være deres redning fra undertrykkelse, er nå i ferd med å byttes med en annen strategi. Et mønster i hele Kurdistan er at de politiske bevegelsene satser lokalt og fører kampen der, ikke for en stor-kurdisk stat eller løsrivelse fra staten, men heller at målet er politiske og kulturelle friheter. Og tatt i betraktning statssystemets tradisjonelle seighet – på tross av de sprekker man i det siste har kunnet se konturene av i Syria og Irak – kan nettopp dette være måten å oppnå flere rettigheter på. Kulturelle rettigheter er storpolitikk i denne sammenhengen. Et hovedkrav fra kurderne i moderne tid har jo omhandlet noe så banalt, men essensielt som retten til å kunne offentlig snakke og få opplæring i sitt eget morsmål. ♣

Chalak Kaveh (f. 1985) er doktorgradsstipendiat ved UiO med et prosjekt om det norske politi- og rettsvesenets behandling av sigøynere og tatere i perioden fra 1900 til 1951.

NOTER

- 1 Overskriften er hentet fra en boktittel tilhørende den tyrkiske sosiologien İsmail Beşikçi. *Devletlerarası sömürge Kürdistan*.
- 2 Dette er en meget kursorisk gjennomgang av Kurdistans historie. For mer utførlig analyse og historikk, se blant annet McDowall, *A modern History of the Kurds*; Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*; Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism*; Jwaideh, *The Kurdish National Movement*.
- 3 McDowall, *A modern History of the Kurds*, s. 3.
- 4 Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*, s. 11–49.
- 5 McDowall. *A Modern History of the Kurds*, s. 25 og 26.
- 6 Bruinessen. *Agha, Shaikh and State*, s. 176.
- 7 Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism*. Slik tittelen også viser plasserer Olson Shaykh Ubaydullas opprør blant det første opprør av en etnonasjonalistisk karakter.
- 8 McDowall, *A modern History of the Kurds*, s. 53ff.
- 9 Formelt var Irak en stat fra 1932, og Syria fra 1943.
- 10 Sèvres-avtalens artikkel 64, artiklene 62–64 er gjengitt i McDowall, *A Modern History of the Kurds*, s. 464 og 465.
- 11 McDowall, *A modern History of the Kurds*, s. 241.
- 12 En betegnelse på den kurdiske geriljaen som bokstavelig betyr den som ikke frykter døden, eller en som fronter døden uten frykt.
- 13 For detaljer om disse kuppene se Tripp, *A History of Iraq*.
- 14 McDowall, *A Modern History of the Kurds*, s. 337.
- 15 Krigen kostet mange liv på begge sider. I følge en beregning fra CIA var det mellom 45 000 og 730 000 døde iranere og mellom 150 000 og 340 000 døde på irakisk side, referert til i Hiltermann, *Bureaucracy of Repression*, s. 261.
- 16 McDowall. *A Modern History of the Kurds*, s. 351.
- 17 Middle East Watch, *Genocide in Iraq*, s. 13. Se også Kaveh, «Folkemord i Kurdistan?».
- 18 Forodning av 20.06.1987 (ref. 28/3650) trykt i Hiltermann, *Bureaucracy of Repression*, s. 72 og 73.
- 19 Power, *A Problem from Hell*, s. 244.
- 20 Se Human Rights Watch, *Genocide in Iraq*. Se også Kaveh, «Folkemord i Kurdistan?».
- 21 Det ble fra landene hevdet at 40% av Syrias og 90% av Iraks vanntilførsel fra Eufrat-elven, se Tejel, Syria's Kurds, s. 75. GAP står for «Güneydoğu Anadolu Projesi».
- 22 Tejel, *Syria's Kurds*, s. 78.
- 23 Shngal på kurdisk.
- 24 Se det tyrkiske parlamentets pressemelding av 02.10.2014: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=130545 Tyrkia har riktignok hele tiden sagt at det ikke blir aktuelt å gå inn i Syria alene. Like tydelig har de uttrykt at sluttmålet med en slik invasjon må være at al-Assad må fjernes fra makten.
- 25 Samlet har KRG som politisk enhet hatt et ytterst godt forhold til Tyrkia de siste ti årene.

26 Denne bestemmelsen utgjorde tidligere paragraf 58 i «Transitional Administrative Law» fra 2004. Se paragraf 148 i nåværende konstitusjon: www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf.

LITTERATURLISTE OG NETTSIDER

Beşikçi, İsmail. *Devletlerarası sömürge Kürdistan*. Cağaloğlu, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990.

Bruinessen, Martin van. *Agha, Shaikh and State: the Social and Political Structures of Kurdistan*. Zed Books, London, 1992

Hiltermann, Joost R. *Bureaucracy of Repression: The Iraqi Government in Its Own Words*. Human Rights Watch, New York, 1994.

Jwaideh, Wadie. *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*. Syracuse university press, Syracuse, 2006.

Kaveh, Chalak, «Folkemord i Kurdistan?». I Bernt Hagtvet, Nik. Brandal, Dag Einar Thorsen (Red.), *Folkemordenes svarte bok*, 2. utgave, Universitetsforlaget, Oslo, 2014.

Middle East Watch, *Genocide in Iraq: the Anfal Campaign Against the Kurds*, Human Rights Watch, New York 1993.

McDowall, David. *A Modern History of the Kurds*. Tauris, London, 2004.

Olson, Robert W. *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880–1925*. University of Texas Press, Austin, 1989.

Power, Samantha, «*A problem from hell*»: *America and the Age of Genocide*, Harper Perennial, New York, 2003.

Tejel, Jordi. *Syria's Kurds. History, Politics and Society*, Routledge, New York, 2009.

Tripp, Charles. *A History of Iraq*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf.

www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=130545.

STUDENTER

Maria Flaten Gunstad

Hva er historiebevissthet?

Daniel Rugaas

Statoils vanskelige fødsel 1970–74

Helge Jensehaugen

Leaving for the northern Cypriot Dream: Emigration from Turkey 1974–1980

Lasse Lømo Ellingsen

«En slekt av gudebarn, lysets sønner og døtre»

Egil Elverheim Harstad

Christian Frederik og sommerkrigen

HVA ER HISTORIEBEVISSTHET?

Historiefaget slik jeg opplevde det som elev i den videregående skolen, dreide seg i stor grad om pugging av personer og årstall. Vi hadde tradisjonell tavleundervisning og flervalgsprøver. I dagens læreplan står derimot det å utvikle historiebevissthet sentralt. Satt på spissen kan en si at det ikke spiller noen rolle om elevene lærer om de ulike krigers årsaker og konsekvenser med mindre man setter det i sammenheng med samtiden. Den sammenhengen så aldri jeg. Før for noen år tilbake.

MARIA FLATEN GUNSTAD

*Lektor- og masterstudent i historie
Universitetet i Oslo*

Som lektorstudent fikk jeg se historiefaget fra den andre siden, som lærer i praksis. Utallige timer med forberedelser, planlegging av undervisningsopplegg, gjennomføring av undervisning og etterarbeid. Jeg formidlet ikke årstall og snakket ikke utelukkende om historiske personer og hendelser. Eller krigen. Elevene skulle, ved å etablere og se sammenhenger mellom fortid, fremtid og nåtid utvikle historiebevissthet. Det er dette jeg husker best fra min praksis på en av landets videregående skoler. Sammenheng er et viktig stikkord. I historiefaget skal man lære å se de store linjene og hvordan fortidens hendelser har vært med på å forme det samfunnet vi i dag er en del av, altså utvikle historiebevissthet. Flere mener at et problem ved dagens skole er at elevene er uengasjerte.¹ Jeg kan bare tale for historiefaget, men jeg mener at denne påstanden ikke stemmer. Jeg opplevde mine elever som engasjerte, lærevillige og nysgjerrige. Kanskje var jeg heldig med elevgruppen, eller kanskje var det fordi undervisningen vekket elevenes interesse.

Klasserommet som laboratorium

I skolen er den didaktiske trekanten og samspillet mellom trekantens tre elementer viktig, det er

nemlig her undervisning og læring skjer.² Spørsmålene hva, hvordan og hvorfor er elementene som danner trekanten. *Hvorfor* peker på hva som er målet med undervisningen og læringen, som i historiefaget er å utvikle elevers historiebevissthet.³ Ifølge historiedidaktikeren Erik Lund skal elevenes historiebevissthet bidra til en følelse av identitet og samhold, grunnet i bestemte faktiske kunnskaper om fortiden.⁴ Med bakgrunn i dette kan man gjennom ulike undervisningsopplegg legge til rette for at alle elever kan bidra til å skape en felles plattform ved å bruke sine tidligere historiekunnskaper. Men for å oppnå dette er det også viktig at elever opplever historiefaget som interessant og engasjerende, noe professor i historiedidaktikk, Jan Bjarne Bøe mener ikke er tilfelle.⁵ Jeg tror dette problemet oppstår når faglærer ikke møter elevenes ønsker og forventinger. Som lærer må man utfordre kreativiteten, både sin egen og elevenes. Det holder ikke å forelese fra kateteret. Historie er ikke lenger årstall og personer. Slik historieundervisning er ikke stimulerende, og den vekker sjelden en ungdoms interesse. Historien kan ikke pugges, den må utforskes og oppleves. Bøe peker på at for å engasjere elevene kan man blant annet bruke

deres empati, hvor de kan leve seg inn i en historisk person og dra på en «historisk oppdagerferd».⁶ Som vi vet har historiebevissthet blitt viet stor plass i læreplanverket Kunnskapsløftet, og med tanke på dets betydning for elevens kunnskapsutvikling og forståelse stilles det også krav til læreren. En må utvikle undervisningsopplegg som bidrar til elevens utvikling av historiebevissthet.⁷ I min praksisperiode på en videregående skole i Oslo gjennomførte jeg to historieøkter der fokuset lå på å utvikle elevenes historiebevissthet. Det bør her bemerkes at det var en tredjeklasse med drama som valgfag og en faglig kompetanse over middels.

Historisk oppdagerferd

Da elevene skulle lære om utvandringen til Amerika arbeidet mine elever med en skriftlig empatioppgave som tok for seg nettopp utvandringen. En slik oppgave er hva Jan Bjarne Bøe omtaler som en historisk fortelling – som blant annet har til hensikt å styrke elevenes historiebevissthet.⁸ I artikkelen «Den historiske fortellingen i undervisningen» skriver Bøe at en av måtene å arbeide med historiebevissthet på er å la elevene bli kjent med sin egen familie, med utgangspunkt i tre felles perspektiver, kultur, biologi og samfunnsøkonomi.⁹ Oppgaven jeg gav elevene tok ikke utgangspunkt i elevenes ulike familiekroniker, men oppgavens utforming var i stor grad lik perspektivene Bøe peker på. Instruksen til elevene var at de skulle se for seg at de var en norsk emigrant som i 1905 reiste med skipet S/S United States fra Kristiania til Amerika, og at de nå, som nordmann bosatt i Amerika, skulle skrive et brev hjem til sitt kunnskaps-søkende barnebarn på 14 år. Ved å ta utgangspunkt i utvalgte elektroniske kilder skulle de i brevet sitt beskrive hvorfor de og andre nordmenn emigrerte, hvordan reisen over til Amerika var, og hvordan de etablerte seg på sitt nye hjemsted. Dette i tråd med hva læreplanen i historie sier om at «historiefaget skal bidra til økt forståelse av sammenhenger mellom fortid, nåtid og framtid og gi innsikt i menneskers tanker, liv og handlinger i ulike tidsepoker og kulturer, historiebevissthet gir grunnlag for refleksjon over egne verdivalg».¹⁰

Vi opplevde et enormt engasjement og stor grad av refleksjon omkring oppgavene. Mange av elevene viste entusiasme langt utover det oppgaven i utgangspunktet krevde. Gjennom arbeid med en slik oppgave får elevene mulighet til å se sammenhengen mellom fortid og nåtid, og oppleve «at oppfatningen av de tre tidsretningene henger uløselig sammen, og at deres individuelle fortid, nåtid og framtid på en eller annen måte er nøye bundet til den kollektive, slik at de både er individer og en del av et fellesskap».¹¹ Vi har enda ikke sett det endelige produktet,¹² men vi håper allikevel at denne oppgaven bidrar til økt historiebevissthet i tråd med

hva Bøe sier om at et av målene med slike oppgaver nettopp er å utvikle dette, underveis i prosessen.¹³

Rollespill

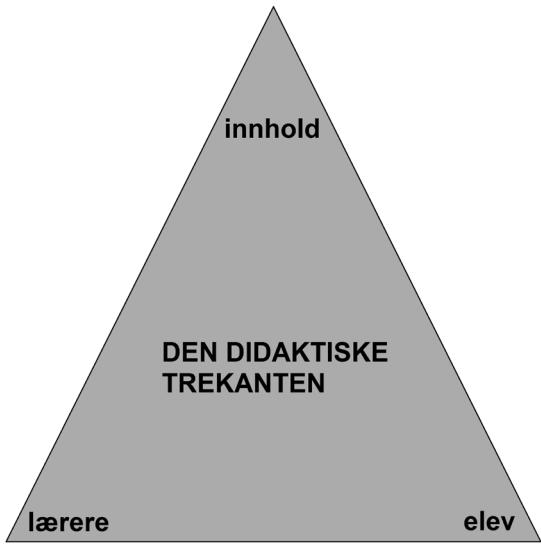
Historiefaget, er etter min mening et av de skolefagene der man som lærer har utallige muligheter hva gjelder undervisningsform. Kanskje kan man også si at historie læres best gjennom ulike simuleringer i tråd med at et av historieundervisningens viktige aspekter er at elevene skal oppleve å forstå historien slik den faktisk var.¹⁴ Å la elevene oppleve historien på den måten den

Historiebevissthet gir grunnlag for refleksjon over egne verdivalg

skjedde kan skje på ulike måter, hvor en av dem er dramatisering av en historisk hendelse skriver Jon Nichol og David Birt i sin artikkel ”Games and simulations in history”.¹⁵ I arbeidet med den amerikanske borgerkrigen fikk elevene i oppgave å debattere de amerikanske sørstatenes fremtid, med særlig vekt på slaveri. Elevene fikk tildelt ulike roller hvor de måtte sette seg inn i den historiske konteksten og autentisk informasjon knyttet til de ulike rollefigurene, i tråd med hva Nichol og Birt skriver om simuleringers ulike fordeler.¹⁶ Simuleringer tillater elevene å oppleve situasjoner og realiteter som man selv ikke er en del av i dagliglivet. Det kan bidra til å inspirere til kreative tanker og gripe om de ulike nyansene i situasjonen. Ikke minst får de utfordre seg selv i et trygt miljø. Med tanke på hva Nichol og Birt skriver om ulike organiseringer av slike simuleringer var den aktuelle debatten formet som et klasserolle-spill.¹⁷ Klassen ble delt i fire grupper, hvor hver enkelt gruppe ble tildelt en rolle: et medlem av abolisjonistbevegelsen, en industriherre fra nordstaten Pittsburgh, en gods- og slaveeier fra sørstaten New Orleans og en republikansk politiker fra sørstaten North Carolina. Altså, roller som representerte ulike syn på sørstatenes fremtid, og hvorvidt slaveri skulle forbys eller ei.

Dette fungerte svært godt: Elevene levde seg inn i sine tildelte roller og produserte fruktbare og relevante argumenter med god, historisk tyngde, i tråd med at energisk diskusjon kan generere en svært høy grad av

Det er i samspillet mellom lærer og elev i den didaktiske trekanten at læringen skjer.

elev- involvering og motivasjon.¹⁸ En uke etter denne historieøkten evaluerte elevene rollespillet ved å svare på et spørreskjema. I undersøkelsen kom det frem at 19 av de 20 elevene som svarte var positive til rollespill som undervisningsmetode. «Jeg føler at jeg går glipp av viktig faktakunnskap når vi bruker tiden på rollespill», var den første påstanden elevene skulle besvare. Her kom det frem at av de 20 elevene som besvarte spørreskjemaet var det 2 som samtykket i dette. Altså var det 18 av 20 respondenter som mente at rollespill var en egnet metode når det kom til å lære seg viktige faktakunnskaper. Videre skulle elevene ta stilling til om «rollespill gjør at jeg lettere kan identifisere meg med mennesker fra den aktuelle perioden, og bedre skjønn hvordan de tenkte og følte». Her fortsatte trenden og samtlige elever var «helt enig» i denne påstanden. Videre mente 14 av 20 elever, altså 70 % av deltagerne, at rollespill som arbeidsmetode gjorde det lettere å leve seg inn i perioden, 30 % av elevene krysset av for «litt uenig» eller «vet ikke».

Sammen med disse påstandene skulle elevene også skrive ned hva de syns om rollespillet, om de lærte noe om den amerikanske borgerkrigen, og om de hadde tenkt noe over rollespillets tema i ettertid. Samlet sett opplevde de rollespillet som lærerikt og engasjerende. For utenom at rollespill gir undervisningen variasjon, livliggjør det også undervisningen, samtidig som det også dekker en av de grunnleggende ferdighetene; at eleven skal kunne uttrykke seg muntlig.¹⁹

Der de ble spurt om de hadde viet temaet noen ettertanke, var vi ute etter å se om de hadde ervervet noen form for historiebevissthet. Det er vanskelig å måle, men ut ifra de ulike besvarelsene kan det se ut som om vi lyktes med forsøket og hensikten. Flere av elevene skrev at de hadde tenkt over hvordan det ville vært å være amerikaner på 1860-tallet i forhold til hvor-

dan det er å leve i dag, samt hvordan dagens samfunn ville vært hvis slavehold fremdeles var lovlig. Men noen elever påpekte også at de ikke følte at de innehadde den kunnskap som trengtes for å delta aktivt. De etterlyste en grundigere gjennomgang av hovedtrekkene for den historiske hendelsen de skulle debattere, og de ønsket mer forberedelsestid før debatten. Jeg mener at undersøkelsen gir et godt bilde, men det er viktig å huske på at denne undersøkelsen ikke kan fungere som en empirisk undersøkelse for alle tredjeklassinger rundt om i Norge, den representerer kun synet til den aktuelle klassen og de som deltok.

Kjennskap før praksis

Historiebevissthet er et begrep som har kommet til å stå sterkt innenfor historiedidaktikken de siste tiårene, og begrepet ble tatt i bruk av flere historiedidaktikere i Norden fra 1990-årene.²⁰ Flere historiedidaktikere har forsøkt å forklare hva de legger i begrepet. En av disse er Harald Frode Skram som sier at historiebevissthet er et mangetydig begrep hvor den dominerende forståelsen av begrepet er at «personen ser seg selv og sin samtid i sammenheng med fortid og framtid».²¹ Til tross for dette ønsker han selv å bruke begrepet «i den forstand at personen også er i stand til å reflektere over hvordan han/hun forstår historie».²² Skram etablerer dermed en bro mellom det historiedidaktiker Erik Lund beskriver som *historiebevissthet* og *historieforståelse*.²³ Med disse begrepene satt mot hverandre vil det også være viktig å vite hva som menes med historieforståelse. Mens historiebevissthet handler om at en har et bevisst forhold til hvordan historie skapes og skrives, er historieforståelse noe alle innehar på et eller annet plan. Skram legger også vekt på at elevenes selvstendige forståelse av historien vil bidra til hver enkelts historiebevissthet gjennom å oppleve at en kan tenke historie på forskjellige måter. Gjennom denne opplevelsen kan eleven oppnå reell historiebevissthet.²⁴ Jan Bjarne Bøe skriver på sin side at historiebevissthet er noe som etableres av de betraktninger en selv har når det gjelder hva fortiden er og ens egne faktiske historiekunnskaper. Han sier at historiebevissthet er den «vissheten om at mennesket er et historisk vesen, at dets tolkning av fortiden, forståelsen av nåtiden og oppfatning av framtiden har avgjørende betydning for hvem det er, og hva det gjør».²⁵

Historiebevissthet i Kunnskapsløftet

Begrepet historiebevissthet ble introdusert i læreplanverket Kunnskapsløftet 2006, men det er bare direkte beskrevet ett sted,²⁶ i læreplanens formålsparagraf hvor det står at «historiebevissthet gir grunnlag for refleksjon over egne verdivalg».²⁷ Kanskje kan begrepet virke noe vagt når det leses i Kunnskapsløftet. Men ved å lese læreplanen med begrepet i bakhodet, ser en at histori-

ebevissthet er et overordnet mål for historielæringen da det blant annet står at faget har til hensikt å «bidra til økt forståelse av sammenhenger mellom fortid, nåtid og fremtid og gi innsikt i menneskers tanker, liv og handlinger i ulike tidsepoker og kulturer».²⁸ Hvordan vi tolker fortiden er med på å skape en forståelse av vår samtid, og ved å se på de tre ulike dimensjonene vil det kunne bidra til å gi oss en helhetlig forståelse av den tiden vi lever i. Til tross for at historiebevissthet ikke var nevnt eksplisitt i den tidligere læreplanen, Reform 94, kan en se elementer av det som i dag omtales som historiebevissthet. I dens generelle del stod det at man ved å lære historie skulle utvikle identitet og tilhørighet, i tillegg til at historiefaget skulle danne grunnlag for refleksjon. Vi-

Eleven må bli historiebevisst slik at han eller hun ikke ender opp i hva Erik Lund kaller et samtidsfengsel.

dere står det i den utgåtte læreplanen at historie skal gi oss en bevissthet om hvordan vår tid er bestemt av menneskers valg i tidligere tider.²⁹ Altså er både refleksjon og bevissthet satt opp som noe eleven «skal kunne», og sett i et overordnet perspektiv ser det ut til at begge læreplanene forsøker å formidle det samme, men at utviklingen har vendt seg mot individet. Ifølge dagens læreplan skal man oppnå en personlig historiebevissthet basert på egne erfaringer, og eleven må evne å se på og evaluere ulike begivenheter med et subjektivt blikk. Eleven må bli historiebevisst slik at han eller hun ikke ender opp i hva Erik Lund kaller et samtidsfengsel.³⁰ En må åpne opp for å se dagens samfunn i sammenheng med fortidens utvikling. Med innføringen av begrepet ble det også stilt nye krav til historieundervisningen. Læreren må forme historiefaget slik at elevene skal oppleve det som meningsfylt.³¹

Konklusjon

Historiebevissthet er vanskelig å måle, og det er derfor vanskelig å bestemme graden av elevenes forståelse og utvikling av historiebevissthet i undervisningen Mens alle har en forståelse av historie, og at den til en viss grad kan måles, er det vanskelig å sjekke hvorvidt elevene innehar eller oppnår historiebevissthet. Hva man

derimot kan gjøre er å forme undervisningsopplegg som har til hensikt å øke elevenes historiebevissthet. Selv om hensikten til rollespill og empatioppgaver blant annet er å bidra til elevers historiebevissthet, må man ta elevenes ulike forutsetninger i betraktning. Empatioppgaver ser ut til å fungere i sammenheng med hva læreplanen sier om utvikling av elevers historiebevissthet. Ved å få utfolde seg i en slik historisk fortelling åpnes det opp for å leve seg inn i en annen persons liv og tenke og reflektere rundt det livet som allerede har blitt levd. Man får gjennom en slik oppgave muligheten til å se hvordan livet var og sammenligne det med hvordan en selv opplever sin tid i samfunnet. Slike oppgaver gir rom for refleksjon og ettertanke, samtidig som det engasjerer eleven og gir de følelsen av at de arbeider med noe som er meningsfylt. Når det kommer til rollespill utøvd i en hel klasse må en nok ta de ulike individers kompetanse i betraktning. Det ser ut til at hvorvidt eleven utvikler historiebevissthet henger sammen med hva eleven innehar av kunnskap om den aktuelle hendelsen, og hvorvidt deres rollefigur faller i smak. Overordnet for temaet kan en nok også si at historiebevissthet er noe elevene må trenes i, og også få kjennskap til gjennom ulike aktiviteter igjennom en lengre periode. ♣

Maria Flaten Gunstad, f. 1987. Lektor- og masterstudent i historie, Universitetet i Oslo.

NOTER

- 1 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 108.
- 2 Bøe, «Kunnskapsområder i historiedidaktikken», s. 36.
- 3 Bøe, «Kunnskapsområder i historiedidaktikken», s. 36.
- 4 Lund, *Historiedidaktikk*, s. 24.
- 5 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 108.
- 6 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 108.
- 7 Lund, *Historiedidaktikk*, s. 26.
- 8 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 110-111.
- 9 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 112.
- 10 Utdanningsdirektoratet, Læreplan i historie. Formål med faget.
- 11 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 109.
- 12 I løpet av vår praksisperiode leverte elevene bare inn sitt førsteutkast og det er dermed vanskelig å vurdere hvilket utbytte elevene fikk av å arbeide med denne oppgaven, og i hvilken grad denne historiske fortellingen bidro til å utvikle elevenes historiebevissthet.
- 13 Bøe, «Historiebevissthet og fortellinger om fortiden», s. 112-113.

- 14 Nichol & Birt, *Games and simulations in history*, s. 5.
- 15 Nichol & Birt, *Games and simulations in history*, s. 5–6.
- 16 Nichol & Birt, *Games and simulations in history*, s. 6–7.
- 17 Nichol & Birt, *Games and simulations in history*, s. 11.
- 18 Nichol & Birt, *Games and simulations in history*, s. 12.
- 19 Utdanningsdirektoratet, Læreplan i historie, fellesfag for studieforberevende utdanningsprogram
- 20 Bøe, «Kunnskapsområder i historiedidaktikken», s. 41.
- 21 Skram, «Noen tanker om historiebevissthet, historieforståelse og muligheten for at historieundervisningen kan fungere emansipatorisk», s. 59.
- 22 Skram, «Noen tanker om historiebevissthet, historieforståelse og muligheten for at historieundervisningen kan fungere emansipatorisk», s. 59.
- 23 Lund, *Historiedidaktikk*, s. 26.
- 24 Skram, «Noen tanker om historiebevissthet, historieforståelse og muligheten for at historieundervisningen kan fungere emansipatorisk», s. 24.
- 25 Bøe, «Kunnskapsområder i historiedidaktikken», s. 41–42.
- 26 Skram, Historiefaget i Kunnskapsløftet: Dyktiggjøre og bevisstgjøre, s. 15.
- 27 Utdanningsdirektoratet, Læreplan i historie. Formål med faget.
- 28 Utdanningsdirektoratet, Læreplan i historie. Formål med faget.
- 29 Utdanningsdirektoratet, R94.
- 30 Lund, *Historiedidaktikk*, s. 24.
- 30 Lund, *Historiedidaktikk*, s. 26.

LITTERATUR- OG KILDELISTE

Bøe, J. B. ”Kap. 2: Kunnskapsområder i historiedidaktikken”, i *Å lese historie. Historiebruk og didaktikk* ss. 31–57. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2006.

Bøe, J. B. ”Kap. 6: Historiebevissthet og fortellinger om fortiden”, i *Bildene fra fortiden. Historiedidaktikk og historiebevissthet* ss. 107–133. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2002.

Lund, E.. *Historiedidaktikk: en håndbok for studenter og lærere*. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.

Nichol, J. & Birt, D. ”Ch. 1, 2 & 9” i *Games and Simulations in History 1975* ss. 1–18, 140–149. Longman Group UK Ltd, 1975.

Skram, H. F.. Historiefaget i Kunnskapsløftet: Dyktiggjøre og bevisstgjøre. *Acta Didactica Norge* Vol. 5, Nr. 1, Art. 2. (2011) <http://adno.no/index.php/adno/article/view/81>.

Skram, H. F. ”Noen tanker om historiebevissthet, historieforståelse og muligheten for at historieundervisningen kan fungere emansipatorisk”, i *Historiedidaktikk i Norden* 6 ss. 59–64. Tammerfors, 1996.

Utdanningsdirektoratet (2011, 7. juni). R94. Hentet fra <http://www.udir.no/Lareplaner/Finn-lareplan/Lareplanverket-for-videregaende-opplaring-R94> [lesedato: 01.11.2014].

Utdanningsdirektoratet (2009a, 1. august). Læreplan i historie. Formål med faget. Hentet fra <http://www.udir.no/klo6/HISr-02/Hele/Formaal/> [lesedato: 01.11.2014].

Utdanningsdirektoratet (2009b, 1. august). Læreplan i historie, fellesfag i studieforberevende utdanningsprogram. Grunnleggende ferdigheter. Hentet fra http://www.udir.no/klo6/HISr-02/Hele/Grunnleggende_ferdigheter/ [lesedato: 01.11.2014].

STATOILS VANSKELIGE FØDSEL 1970-74

«Statsselskapenes storhetstid var egentlig over da det ble funnet olje på Ekofisk», skriver Helge Ryggvik.¹ At Statoil likevel ble etablert og fikk et så omfattende mandat og betydelig omfang, skyldtes enkeltpersoners innsats tidlig i 1970-årene.¹

DANIEL RUGAAS
Masterstudent i historie
Universitetet i Oslo

Borgerlig blindvei
Olje ble funnet i Ekofiskfeltet på den norske sokkelen lille julaften 1969. I løpet av våren 1970 ble det klart at oljefunnet var drivverdig, men det var ellers få tegn på at Norge var i ferd med å bli et oljeproduserende land.² I tiåret før hadde teknokratene fått dominere feltet. Samfunnsforsker Johan P. Olsen skriver at institusjonsutforming i den første fasen var en «nærmest apolitisk prosess», der eksperter, byråkrater og diplomater fikk definere rammer og løsninger.³ Ingen av de politiske partiene hadde programfestet oljepolitikk ved overgangen til 1970.⁴ Heller ikke i Borten-regjeringen, som besto av Senterpartiet, Kristelig Folkeparti, Venstre og Høyre, fantes det noen klar mening om hvordan det statlige engasjementet i oljevirksomheten skulle organiseres.⁵ Industridepartementet satte sammen et utvalg sommeren 1970 for å se på den statlige organiseringen som måtte til for å forvalte oljepolitikken.⁶ Denne modellen med ekspertutvalg ble benyttet flittig for å ta avgjørelser i takt med

utviklingen på norsk sokkel. Det politiske systemet var ikke forberedt.

Det første partiet som formulerte en oljepolitikk var Arbeiderpartiet. Partiet hadde et industriutvalg som ble ledet av Arve Johnsen, på den tiden ansatt i Norsk Hydro. Utvalget forberedte saker til Arbeiderpartiets sentralstyre. Både statens rolle og oljevirksomhetens funksjon ble drøftet i utvalget på et tidlig stadium. I løpet av sommeren 1970 fikk Arve Johnsen gjennomslag for idéen om å danne et nytt, statseid oljeselskap som kunne lete, utvinne, ilandføre og drive markedsføring av petroleum. Staten skulle eie minst 51 prosent av aksjene i selskapet.⁷ I løpet av høsten førte Arbeiderpartiet en offensiv retorikk overfor regjeringen. I Stortingets trontaledebatt samme høst gikk en av Arbeiderpartiets mest sentrale industripolitikere, Ingvald Ulveseth, inn for et selskap i tråd med partiets vedtak. Han la stor vekt på viktigheten av nasjonal kontroll med ressursene på den norske sokkelen.

Det borgerlige svaret på den nye situasjonen besto

Artikkelforfatteren ønsker å takke Hans Olav Lahlum, som veiledet hans bacheloroppgaven i historie (2012), ettersom denne artikkelen baserer seg på oppgaven.

av mer enn utvalgsarbeid. De borgerlige partiene samlet seg rundt initiativet om å øke statens aksjeandel i Norsk Hydro AS fra 47,72 prosent til 51 prosent for å styrke Norges interesser i den videre oljeutbyggingen.⁸ Dette var ikke så fremmed for mellompartiene som det var for mange i Høyre, som likevel stilte seg bak beslutningen. De ulike aktørene innad i Høyre hadde sannsynligvis svært ulike motiv for å støtte aksjekjøpet.⁹ I regjeringen var det tilløp til uenigheter om forholdet til selskapets selvstendighet før proposisjonen ble lagt fram.¹⁰ Etter et kompromiss, utarbeidet av finansminister Ole Myrvoll fra Venstre, slo man fast at Hydro skulle beholde den frie stillingen selskapet hadde i forholdet til staten. Kompromisset underbygger et mer generelt poeng. Øyvind Grøndahl har hevdet at mellompartiene har bidratt til å modifisere Høyres posisjon i politiske saker.¹¹

Stortinget aksepterte aksjekjøpet i Norsk Hydro i februar 1971. I debatten om aksjekjøpet kom de første signalene på at det gikk mot opprettelse av et statsoljeselskap, i form av signaler fra Venstres Helge Seip i tillegg til Arbeiderpartiets representanter.¹² Aksjekjøpet innebar imidlertid ikke nødvendigvis at man var imot å opprette et nytt statlig oljeselskap for å forvalte statens interesser.

Oljebud

Da Borten-regjeringen gikk av i mars 1971, og ble erstattet av Trygve Brattelis Arbeiderparti-regjering, ble Finn Lied statsråd i Industridepartementet, mens Arve Johnsen ble Lieds statssekretær. Den nye politiske ledelsen kom til å spille en langt mer aktiv rolle enn den forrige.¹³ Rune Slagstad har skrevet at 1970-åra førte med seg en «forbigående renessanse for arbeiderpartistaten i en tradisjonell fasong».¹⁴ Tanken om å bruke Norsk Hydro for å forvalte statens interesser, hadde ikke støtte blant Arbeiderpartiets petroleumsstrateger. Arve Johnsen mente at et oljeselskap som skulle fylle funksjonen som et politisk instrument måtte bygges opp på nytt. Hydro var et etablert selskap med sterke, selvstendige egeninteresser, og var derfor uegnet til å fylle formålet.¹⁵

Ekspertutvalget som departementet hadde satt ned kom med sin innstilling senere samme måned. Forslaget gikk blant annet ut på at det skulle opprettes et statlig, ikke-operativt holdingselskap, en avdeling for petroleumssaker i Industridepartementet og et Oljedirektorat. Å velge et holdingselskap betød at staten skulle være indirekte involvert. Aktiviteten til

statsoljeselskapet skulle skje gjennom deltakelse i andre selskaper og gjennom datterselskaper. Slik skulle man skille mellom politiske, forvaltningsmessige og forretningsmessige funksjoner i ulike organisasjoner.¹⁶ Lied og Johnsen var enig i forslaget til tredeling av statens oppgaver, men var av den oppfatning at statselskapet skulle være et operativt selskap for å forvalte statens interesser.¹⁷ Et operativt selskap skulle selv stå for utvikling og foredling av petroleum.

I Industridepartementet hadde det blitt arbeidet med et utkast til en stortingsmelding om utvinning av petroleum på kontinentalsokkelen. Den ville danne grunnlag for politiske markeringer. Med enkelte endringer fra det den forrige regjeringen hadde lagt opp til, ble meldingen lagt fram 30. april 1971. I meldingen slo man fast at flere viktige blokker i stor grad skulle «overlates til et statlig oljeselskap».¹⁸ Det ble imidlertid ikke sagt noe mer om hvilket mandat selskapet skulle ha, eller hvilken rolle Norsk Hydro skulle ha. Organisasjonsutvalgets innstilling ble ikke tatt med i

stortingsmeldingen. Begrunnelsen for dette synes å være tidspress.¹⁹ Resultatet var et dokument som i liten grad ga klare politiske signaler om organiseringen av norsk oljepolitikk.²⁰

I Stortinget ble meldingen behandlet i juni, og politikere fra samtlige partier ble enige om *de ti oljebud*. Ett av disse prinsippene var å opprette et statlig oljeselskap for å ivareta statens forretningsmessige interesser. Det

ble sagt lite om hva selskapet skulle gjøre, eller hvilket mandat det skulle ha.²¹ Jan P. Syse la fram Høyres anbefaling om et ikke-operativt holdingselskap, i tillegg til et operativt selskap med 50 prosent statlig eierskap.²² Det viktigste målet for norsk oljepolitikk skulle være å sikre nasjonal styring og kontroll av all virksomhet på kontinentalsokkelen.

Oljeselskap

Det tok ett år før regjeringen la fram forslag om å opprette oljeselskapet. Dessuten ble det foreslått å etablere et direktorat og en permanent avdeling i Industridepartementet for å håndtere forvaltning og tilsyn av sektoren. I proposisjonen og innstillingen 1972 var formålsparagrafen til det nye selskapet formulert slik:

Den norske stats oljeselskap A/S har til formål selv, eller gjennom deltakelse i og i samarbeid med andre selskaper å drive undersøkelser etter og utvinning,

transport, foredling og markedsføring av petroleum og avledete produkter.²³

Selskapet skulle gjøre det mulig for staten å ta mer aktivt del i leting, utvinning, transport, foredling og markedsføring av petroleum, altså olje og gass.²⁴ Som Ola Mestad peker på, åpner formuleringene i formålsparagrafen om «deltakelse i og i samarbeid med andre selskaper» for at aktivitetene kan gjennomføres gjennom ulike organisasjonsformer. Statoil kunne enten selv stå for produksjon av petroleum, de kunne delta indirekte gjennom eierskap eller samarbeid med andre selskaper, eller ved å etablere datterselskaper. Statoil hadde mulighet til å være et fullt ut integrert oljeselskap; «(...) eit selskap som tek hand om olje frå kjelda til forbrukaren.»²⁵ Stortingsproposisjonen har blitt oppfattet som tvetydig når det gjaldt selskapets mandat.²⁶ Stortinget skulle ha minst mulig å si i strategiske spørsmål, og i proposisjonen ble utfordringene knyttet til Stortingets behov for kontroll vurdert som uproblematiske.²⁷

Høyre hadde vært kritiske til at selskapet fikk stadig større oppgaver for å ivareta nasjonale mål for olje-politikken, uten at Stortinget fikk tilsvarende innflytelse over selskapet. Deres syn, selv om mange i partiet var usikre, var at selskapet skulle være et ikke-operativt holdingselskap. Industrikomiteen tok ikke avstand fra ideen om et holdingselskap, men det kom i følge Hanisch ikke klart fram i innstillingen fra komiteen.²⁸ Høyre fikk gjennomslag for at det skulle utarbeides et regelverk for selskapet som både skulle sikre forretningsmessig frihet, og parlamentarisk kontroll og styring.²⁹ Dette regelverket, Statoils vedtekter, ble ikke endelig vedtatt før to år senere, i 1974.

Typisk nok preget distriktspolitikken også dette spørsmålet. Innstillingen fra komiteen ble enstemmig med unntak av spørsmålet om lokalisering. Det store spørsmålet ble hvor selskapet og oljedirektoratet skulle ligge. Industriminister Lied varslet at en sak om regelverket, altså vedtektene, for selskapet ville bli lagt fram for Stortinget på et senere tidspunkt.

Formålsparagrafens forviklinger

Jens Chr. Hauge ble valgt til å være styreformann i selskapet. Hauge var et eget kraftsentrum, omtalt blant annet som en grå eminense og som Arbeiderpartiets «privatpraktiserende industriminister». To høyrefolk, Vidkunn Hveding og Per M. Hanssen, ble også tatt med i styret.

Det tolkes av historiker Olav Njølstad som uttrykk for kompromisset om selskapets formål og organisasjonsform, men han vedgår at industriminister Finn Lied og Arve Johnsen hadde større ambisjoner på vegne av selskapet enn det Høyre hadde. Utnevnelsen av Hauge kan derfor sees som et konkret uttrykk for disse ambisjonene.³⁰ Forbindelsen mellom Arbeiderpartiet og Statoil ble forsterket senere samme høst. I løpet av høsten ble Arve Johnsen ansatt som Statoils første direktør.³¹ Han ble sterkt oppfordret til dette av Lied og Hauge.

Statoil ble etablert ved konstituerende generalforsamling den 18. september 1972. Generalforsamlingen fastsatte midlertidige vedtekter for Statoil. Når det gjaldt rammene for selskapet, hadde styret fått i oppdrag å basere seg på forutsetningene fra Stortingets behandling i løpet av en viss tid.³² Vedtektene som Stortinget hadde fastsatt ble imidlertid endret på generalforsamlingen. Styreformann Hauge foreslo å legge til «og annen virksomhet som står i naturlig forbindelse med dette» på slutten av formålsparagrafen.

Det ble tatt inn, uten at det ble notert i protokollen, og uten at Stortinget ble informert om det.³³ Det ga i realiteten helt frie rammer for hva Statoil kunne drive med. Det gikk faktisk flere år før Høyre ble klar over tillegget i formålsparagrafen, og slo fast at «(d) et må ikke bli slik at man nærmest må drive detektivvirksomhet for å finne ut om Regjeringens mange dokumenter inneholder ting som er i strid med

Stortingets forutsetninger (...)».³⁴

Regjeringen under Lars Korvald (KrF), med Ola Skjåk Bræk (V) som industriminister, fikk gjort lite med Statoils mandat i løpet av sin periode. Til tross for departementets forespørsler og til dels tiltakende press fra statsråden i løpet av våren 1973, tok verken styret eller administrasjonen til med å arbeide med vedtektene. Historikerne bak bokverket *Norsk oljehistorie* antyder at ledelsen ventet på stortingsvalg og regjeringsskifte.³⁵ Hauge og Johnsen hadde klare idéer om hvilket mandat de ville tillegge Statoil. Det kan også være mer aktverdige forklaringer på at presisering av selskapets rolle og virksomhet i oljepolitikken gjennom et regelverk ikke ble en prioritet i selskapet i den første tiden. Arbeidspresset var stort i denne perioden, og det var mange oppgaver å ta seg til.

Historiker Tore Grønlie har trukket Statoil fram som et eksempel på en statsbedrift som ble etablert enstemmig og nærmest uten debatt. Statsselskapets rolle i

oljepolitikken ble diskutert både i de politiske partiene, i regjeringen og i Stortinget i første halvdel av 1970-årene. Det var enstemmige vedtak og bred politisk enighet i mange av avgjørelsene, en samling om «det nasjonale» som en motsetning til det multinasjonale og europeiske. Samtidig skriver Grønlie i en mer generell beskrivelse at «(d)en betydelige enighet om faktiske etableringer» står i kontrast til «(d)e stadige konfrontasjoner knyttet til blant annet bedriftenes plassering i det politisk-administrative statssystem».³⁶ Han antyder at dette mønsteret gjelder for brorparten av statlige industrietableringer etter 1945, og at det deler tre felles trekk: uenighet om prinsipper, symbolmarkeringer og anledning for opposisjonen til å «hevde at regjeringen ikke gjør jobben sin godt nok.» Det var større strid om Statoils rammer enn det man kunne få inntrykk av i Stortinget. Uenigheten handlet i dette tilfellet ikke om symboler eller politiske markeringer, men om prinsipielle spørsmål. At det ikke var fullstendig klarhet i hvilket mandat Stortinget hadde gitt Statoil, ble tydelig i to ulike saker Stortinget behandlet i 1973.³⁷ Den politiske uenigheten dreide seg ikke om hvorvidt man skulle ha statlig styring og kontroll over sektoren, men om hvilken rolle statsoljeselskapet skulle ha og hvordan det skulle styres. Arbeiderpartiet så på formålsparagrafens formuleringer som avgjorte definisjoner av selskapets oppgaver. Stortinget var etter deres syn derfor forpliktet til å legge til rette for at Statoil kunne benytte seg av sitt mulighetsrom. De borgerlige regjeringspartiene mente på sin side at Stortinget ikke hadde forpliktet seg, verken oppgavene i formålsparagrafen eller når det gjaldt den parlamentariske kontrollen.³⁸ Høyres to representanter i industriko-

miteen fremhevet at siden debatten om regelverket for Statoil ikke var vedtatt, kunne man ikke overføre rettigheter og dermed fraskrive seg parlamentarisk kontroll.³⁹ Høyre anså ikke de ti oljebud som endelige vedtak. Kåre Willoch, som da var leder i Høyre, har i ettertid hevdet at de hadde den oppfatning at man i 1972 kun sa ja til spørsmålet om et statlig oljeselskap, ikke om hvilken form og funksjon dette skulle ha. Som også Øyvind Eliassen skriver i sin hovedoppgave, var det umulig for Høyre å kunne oppfatte vedtaket i 1972 som endelig når deres seier var et vedtak om at «Stortinget siden skulle ta endelig stilling til selskapets regelverk».⁴⁰ Arve Johnsen mener at stortingsmeldingen i 1972 ga en klar idè om hvilken rolle det kommende statlige oljeselskapet skulle spille. Selskapet kunne velge å være et operativt selskap gjennom å bore i egen regi.⁴¹ Historiker Øyvind Eliassen peker på at Johnsens ambisjoner ikke ble delt eller uttalt i «noe offentlig dokument eller debatt på denne tiden».⁴² Hans utsagn ignorerer dermed at to sentrale politiske avveininger faktisk ikke ble tatt i 1972: Forholdet mellom selskapets frihet og Stortingets mulighet til kontroll og styring, og selskapets oppgaver.

«Norvald»

Før stortingsvalget høsten 1973, tok Industridepartementet selv initiativ til å lage endelige vedtekter for statens oljeselskap. En arbeidsgruppe ble satt ned for å arbeide fram forslag til retningslinjer. Etter stortingsvalget dannet Trygve Bratteli sin andre regjering, med Ingvald Ulveseth som industriminister. Departementets arbeidsgruppe spurte den nye statsråden om lov til å utrede alternative organiseringsløsninger og en bred vurdering av selskapets forhold til politiske myndig-

heter. Det ble først akseptert, deretter trukket tilbake. Gruppen fikk dessuten en relativt kort frist – til 20. januar 1974 – da spørsmålet om Statoils regelverk nå skulle fremmes for Stortinget i nær framtid. Det ble lagt som et premiss at Statoil skulle forbli et aksjeselskap, og muligheten til kontroll og styring måtte derfor ta hensyn til aksjelovens rammer for mulighet til for eksempel kontroll og innsyn. På samme tid hadde selskapet som formål å være det viktigste redskapet for gjennomføringen av oljepolitikken, og kunne derfor ikke oppleve full forretningsmessig frihet. Utvalget falt ned på at visse saker av stor betydning måtte fremlegges for generalforsamling.⁴³ Det kunne være viktige strategiske valg for bedriften, som for eksempel langtidsplaner og budsjett. Det innebar at sakene ville bli gjenstand for politisk beslutning, knyttet til den statsråden som satt i Industridepartementet. Etterkrigstiden var ifølge Øyvind Grøndahl kjennetegnet av «et styringspolitisk paradoks» i norsk industripolitikk. Arbeiderpartiet la vekt på statsselskapene skulle ha handlefrihet etter aksjeloven. Høyre understreket på sin side «statsrådens eier- og forvalteransvar overfor selskapsorganene og hans konstitusjonelle ansvar overfor nasjonalforsamlingen», skriver Grøndahl.⁴⁴ Høyres vektlegging av parlamentarisk kontroll kan forstås i sammenheng med partiets status som opposisjonsparti gjennom store deler av perioden etter 1945. Ved å organisere virksomheten som aksjeselskaper, kunne Arbeiderpartiet lettere skjerme sine politiske representanter i regjeringen mot kritikk fra opposisjonen i Stortinget for industristrategiske valg. Samtidig ga dette partiet økte muligheter til å benytte seg av uformelle kanaler uten at Stortinget ble innblandet.⁴⁵ Forslaget til retningslinjer ble lagt fram for Jens Chr. Hauge av industriminister Ulveseth i januar 1974. Styreleder Hauge uttrykte overfor statsråden stor misnøye med det han fikk lese. Hauge skrev til statsråden at forslaget fra departementets utvalg innebar å «omgjøre Stortingets vedtak» og gjøre selskapet til «et kamuflert departementskontor eller et direktorat med begrensede fullmakter som handler på departementets vegne».⁴⁶ Hanisch hevder at der byråkratene la vekt på Stortingets vedtak om politisk styring, gjorde Hauge det motsatte. Han var opptatt av å sikre selskapet forretningsmessig frihet. Det ser ikke ut til at Hauge kommuniserte med andre enn den politiske ledelsen, eller at han delte sine kunnskaper om arbeidet med resten av styret. Dagen etter brevet hadde styret møte der de drøftet spørsmålet om regelverk inngående – uten at innstillingen ble fremlagt eller diskutert. Styret fikk ikke en gang vite at den eksisterte, hevder Hanisch.⁴⁷ Sammen med departementet arbeidet han fram et nytt forslag, og det ble lagt fram for styret i Statoil i starten av februar. Generalforsamlingen hadde fått mindre å si. Embetsver-

ket i Industridepartementet hadde foreslått at budsjettet skulle legges frem. I forslaget styret fikk skulle det «legges frem planer og perspektivskisser ... ledsaget av finans- og likviditetsoversikter i store trekk».⁴⁸ Resultatet var at Stortingets mulighet for styring ble mindre. Det var nok av uenighet, både i Statoils styre, i forvaltningen og i regjeringen. Styremedlemmene Hveding og Hanssen tok ut en protokollført dissens der de argumenterte for et tett forhold til de politiske organene, blant annet slik at styret ikke ble henvist til egne politiske vurderinger. Hveding og Hanssen mente at selskapets handlekraft ikke ville bli svekket ved å legge fram strategiske saker for politikerne. I stedet skrev de at «selskapets politiske funksjon [var] så viktig at hensynet til statsrådens og Stortingets kontroll med denne bør være avgjørende».⁴⁹ I arbeidet før forslaget ble lagt fram for Stortinget ble det tydelig at det var ulike syn også innad i regjeringen. Finansdepartementet understreket i sitt svar at bestemmelsene ikke var omfattende nok til å sikre politisk styring. De støttet også delen om budsjettet og om kvartalsmessige meldinger om selskapets virksomhet. Handelsminister Jens Evensen mente mulighetene for kontroll, både fra Stortinget og fra departementet, var svake. Han argumenterte for at statsråden og regjeringen ikke kunne regne med å unngå konstitusjonelt ansvar, til tross for at beslutningene skulle ligge hos styret.⁵⁰ I stortingsmeldingen som ble lagt fram 15. mars 1974 hadde Hauge vunnet fram når det gjaldt budsjettet. Bare overordnede planer skulle fremlegges på generalforsamlingen. Styret skulle ansette direktøren, og legge frem viktig politiske eller prinsipielle saker for statsråden i generalforsamlingen. Samtidig ble selskapet tillagt en politisk funksjon, og den skulle senere bli helt sentral.⁵¹ Forslaget til vedtekter ble støttet av Stortingets industrikomité, til tross for en rekke fraksjonsmerknader og uenigheter, i hovedsak på fortolkninger av og begrunnelse for de ulike formuleringene. Reidar T. Larsen fra Sosialistisk Venstreparti var ikke med på enigheten. Mens Arbeiderpartiets medlemmer blant annet ville tydeliggjøre Statoils rolle som «det viktigste instrument for den praktiske gjennomføringen av regjeringens oljepolitikk», mente mellompartiene at selskapet ikke burde prioritere å drive med petrokjemisk industri. Høyres representanter ville at selskapets hovedoppgave burde være å forvalte rettighetene for å sikre størst mulig inntekter, i form av samarbeid med andre selskaper. Samtlige borgerlige partier understreket viktigheten av konstitusjonell styring og kontroll med selskapet.⁵² Arbeiderpartiet var redd for at Sosialistisk Valgforbund kunne danne flertall sammen med de borgerlige partiene, etter et forslag fra Høyres Olaf Knudson der Regjeringen skulle legge fram «hovedtrekkene i Statoils budsjett for det kommende kalenderår og planer, prosjek-

Ekofisk-senteret med Ekofisk 2/4 B i bakgrunnen 1973–1974. Ekofiskfeltet var det første store oljefeltet som ble oppdaget på norsk sokkel. Utbyggingen av området begynte i 1971. Foto: ConocoPhillips/Norsk Oljemuseum

ter eller andre saker av vesentlig prinsipiell eller politisk betydning». Regjeringen ønsket ikke at Statoils budsjett skulle fremlegges for Stortinget i en slik melding. Arbeiderpartiets parlamentariske leder, Oddvar Nordli, tok derfor kontakt med Lars Korvald, som da var parlamentarisk leder i Kristelig Folkeparti. På deres initiativ arbeidet Hallvard Eika fram et alternativt forslag der regjeringen kun skulle legge fram «en særskilt årlig melding med hovedtrekkene i Statoils planer og prosjekter med økonomiske oversikter og andre saker av vesentlig prinsipiell eller politisk betydning. Forslaget fikk tilnavnet «Norvald».⁵³ Også denne gangen ble det uenighet om tolkninger i ettertid. Arbeiderpartiets representanter og Arve Johnsen mente det hadde vært helt sentralt å ta ut budsjettet, mens Kåre Willoch og Lars Korvald mente det ikke var noen vesensforskjell mellom de to formuleringene, og at regjeringen nå hadde forpliktet seg til å presentere Statoils prosjekter og deres økonomiske konsekvenser for Stortinget.

Avslutning

Fire forskjellige regjeringer satt ved makten mellom 1970 og 1974, men de hadde begrenset evne til å utforme den nye oljepolitikken. De hyppige regjeringsskiftene og presset mot konsensus kan ha bidratt til å svekke de politiske partiene sin evne til å utforme en alternativ oljepolitikk.

Aktørene ble særlig viktige: spesielt Arve Johnsen og Jens Chr. Hauge. De var plassert i sentrale posisjoner gjennom hele perioden, og utnyttet mulighetene til å påvirke utviklingen. Mens politikerne diskuterte forutsetninger, prinsipper og mandat, lå Johnsen og Hauge noen skritt foran. Resultatet ble at deres vilje vant gjennom til slutt: Statoil ble en kraft som ingen politikere kunne bestemme over. ♣

Daniel Heggelid Rugaas (f. 1988) er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo.

NOTER

- ¹ Ryggvik, *Til siste dråpe*, 85.
- ² Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 129.
- ³ Olsen, Roness og Sætren. «Styring gjennom institusjonsutforming», 99.
- ⁴ Eliassen. *Etableringen av Statoil*, 25.
- ⁵ Samme sted, 42.
- ⁶ Organisasjonsutvalget for statlige kontinentalsokkelsaker, også kalt Knudsen-utvalget. Mandatet til utvalget innebar blant annet å «[f]remme forslag om hvordan statens arbeid bør organiseres både i og utenfor departementet i fremtiden, basert bl.a. på at kommersiell produksjon av petroleum kommer i gang».

- ⁷ I et notat fra 15. juni 1970 skriver han blant annet om mangelen på «et nasjonalt oljeselskap som på en meget aktiv måte kan foreta leting og utvinning, ilandføring og videre markedsføring». Notatet ble behandlet og godkjent i utvalget, og sammendraget ble behandlet i sentralstyret i Arbeiderpartiet. Arve Johnsen. Norges evige rikdom. (Oslo: Aschehoug, 2008), 37–39.
- ⁸ Stortingsproposisjon nummer 63 (1970–1971).
- ⁹ Aven, *Høgres syn på statleg eigarskap i norsk oljeverksemd 1970–1984*, 30.
- ¹⁰ Berntsen. *Staurberaren*, 316–317. Se også Willoch. *Myter og virkelighet*, 431.
- ¹¹ Grønlie: *Staten som industrieier – den historiske lærdom*, 12.
- ¹² Ryggvik. *Norsk oljevirsomhet mellom det nasjonale og det internasjonale*, 85–86.
- ¹³ Lahlum. *Noen av oss har snakket sammen*, side 234. For utdyping om valget av Finn Lied som industriminister, 245.
- ¹⁴ Slagstad. *De nasjonale strateger*, 504.
- ¹⁵ Johnsen. *Utfordringen*, 9.
- ¹⁶ Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 267.
- ¹⁷ Johnsen. *Utfordringen*, 8–9.
- ¹⁸ Stortingsmelding nr. 76 (1970–71).
- ¹⁹ Johnsen. *Norges evige rikdom*, 48.
- ²⁰ Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 170.
- ²¹ Innst. S. nr. 294 (1970–71).
- ²² Aven, *Høgres syn på statleg eigarskap i norsk oljeverksemd 1970–1984*, 34.
- ²³ Undersøkelser, utvinning og transport kan defineres som oppstrøms-aktiviteter, mens foredling og markedsføring er nedstrøms-aktiviteter. Petroleum er mineralolje og gass, mens avledede produkter er foredlinger av disse.
- ²⁴ St. prp. nr. 113 (1971–72), 20.
- ²⁵ Mestad. *Statoil og statleg styring*, 10–11.
- ²⁶ Eliassen. *Etableringen av Statoil*, 52.
- ²⁷ Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 280–281.
- ²⁸ Samme sted, 55–56.
- ²⁹ Sannsynligheten for at Venstre ville gi flertall til Arbeiderpartiets uttrykte syn var for stor. Man tok ikke ut uenighet i behandlingen av formålsparagrafen med en betingelse om at Stortinget skulle få tilstrekkelig kontroll over selskapet. Eliassen. *Etableringen av Statoil*, 59.
- ³⁰ Njølstad. *Jens Chr. Hauge*, 630.
- ³¹ Han måtte fratre etter den første Mongstad-skandalen i 1987–88.
- ³² Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 284. Se også St. prp. nr. 113 og Innst. S. nr. 316.
- ³³ Samme sted, 285. Verken styret, Stortinget og antakelig heller ikke Regjeringen ble informert. Det tok derfor nærmere to år

- før for eksempel Høyre ble kjent med det, og så sent som i april 1973 benyttet Ap den gamle formuleringen i industrikomiteén.
- ³⁴ Sitert i Aven, *Høgres syn på statleg eigarskap i norsk oljeverksemd 1970–1984*, 44.
 - ³⁵ Samme sted, 307. Viser til en samtale med TJH mars 1992. De viser til en samtale med Arve Johnsen der han regnet mulighetene for ny regjering som gode. Han mener Statoil antagelig hadde blitt et annet selskap med en borgerlig regjering. Se også Johnsen. *Utfordringen*, 72–73.
 - ³⁶ Grønlie. *Staten som industrieier*, side 13.
 - ³⁷ Blant annet stortingsmelding om overføring av statens ”carried interest” i Friggfeltet til Statoil (St. meld. nr. 78 [1972–73]) og om ilandføring av gass og olje fra Ekofiskfeltet (St. meld. nr. 51 [1972–73]).
 - ³⁸ Eliassen. *Etableringen av Statoil*, 80–85.
 - ³⁹ Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, side 306. Se også Johan P. Olsen 1989, 105.
 - ⁴⁰ Samme sted, 99–101.
 - ⁴¹ Johnsen. *Norges evige rikdom*, 49.
 - ⁴² Eliassen. *Etableringen av Statoil*, 52.
 - ⁴³ Innenfor aksjelovens rammer, var det generalforsamlingen som måtte fungere som en mulighet for at statsråden kunne gi styringssignaler. Men selv da betraktet departementet dette som et uegnet forum for effektiv kontroll eller for signaler for framtida. Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 308–309.
 - ⁴⁴ Grøndahl: ”Partienes styringspolitikk”, 93.
 - ⁴⁵ Samme sted, 100–101.
 - ⁴⁶ Samme sted, 311.
 - ⁴⁷ Samme sted, 312–313.
 - ⁴⁸ Samme sted, 313.
 - ⁴⁹ Denne dissensen ble neppe kjent for departementet før senere, siden man etter Kings Bay-saken sluttet å sende styrereferater fra statsselskapene – siden dette kunne medføre politisk ansvar. Samme sted, 314.
 - ⁵⁰ Samme sted, 314–315.
 - ⁵¹ Det heter i meldingen at «Statoil vil naturlig ha en mening om de aller fleste policy-spørsmål, og det følger av hele selskapets stilling at dets vurderinger og standpunkttagen vil måtte tillegges betydelig vekt». Se Osmundsen. *Gjøkungen*, 45. Se også side 49 for beskrivelse av forvaltningsmessige oppgaver.
 - ⁵² Hanisch og Nerheim. *Norsk oljehistorie*, 316.
 - ⁵³ Samme sted, 316–318. Johan P. Olsen mener Stortinget med dette markerte at «de folkevalgte er mer opptatt av styringsproblemene i forhold til statsbedriftene enn det regjeringen og sektorspesialistene er». Olsen. *Petroleum og politikk*, 105.

LITTERATURLISTE

Aven, Håvard Brede, *Høgres syn på statleg eigarskap i norsk oljeverksemd 1970–1984*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo, Oslo, 2014.

- Berntsen, Harald. *Staurberaren*. Per Borten. Aschehoug, Oslo, 2007.
- Eliassen, Øyvind. *Etableringen av Statoil. En historisk analyse av de politiske premisser for opprettelsen av statsoljeselskapet og dets vedtekter*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen, Bergen, 1991.
- Grønlie, Tore. *Debatten om organisasjonsformer i statlig næringsdrift – et historikerbidrag*. Notat 90/2. LOS-senteret, Bergen, 1990.
- Grønlie, Tore. *Staten som industrieier. Den historiske lærdom*. Notat 90/31. LOS-senteret, Bergen, 1990.
- Grøndahl, Øyvind. “Partienes styringspolitikk”. Artikkel i Grønlie, Tore og Øyvind Grøndahl: *Fristillingens grenser*. Fagbokforlaget, Oslo, 1995.
- Hanisch, Tore Jørgen og Gunnar Nerheim. *Norsk oljehistorie. Fra vantro til overmot?* 1. bind. Norsk petroleumsforening, Oslo, 1992.
- Johnsen, Arve. *Utfordringen. Statoil-år* Gyldendal, Oslo, 1988.
- Johnsen, Arve. *Norges evige rikdom*. Oslo: Aschehoug, 2008.
- Lahlum, Hans Olav. *Noen av oss har snakket sammen... Personskifter i Arbeiderpartiet 1945–1975*. Cappelen Damm, Oslo, 2010.
- Njølstad, Olav. *Jens Chr. Hauge. Fullt og helt*. Aschehoug, Oslo, 2008.
- Mestad, Ola. *Statoil og statlig styring og kontroll*. Doktoravhandling. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo, 1985.
- Olsen, Johan P., Paul G. Roness og Harald Sætren. “Styring gjennom institusjonsutforming” i Johan P. Olsen (red.) *Petroleum og politikk. Det representative demokratiets møte med oljealderen*. Tano, Oslo, 1989.
- Osmundsen, Terje. *Gjøkungen. Skal Statoil styre Norge?* Dreyer, Oslo, 1981.
- Ryggvik, Helge. *Norske oljeerfaringer*. Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Oslo, 2011.
- Ryggvik, Helge. *Til siste dråpe. Oljens politiske økonomi*. Aschehoug, Oslo, 2010.
- Ryggvik, Helge. *Norsk oljevirsomhet mellom det nasjonale og det internasjonale. En studie av selskapsstruktur og internasjonalisering*. Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Oslo, 2000.
- Slagstad, Rune. *De nasjonale strateger*. Pax, Oslo, 2001.
- Tangen, Anne Beate. *Stortingets styring av Statoil*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo, Oslo, 1984.
- Willoch, Kåre. *Myter og virkelighet*. Cappelen, Oslo, 2002.
- KILDER
- Innst. S. nr. 294 (1970–71) Innstilling fra den forsterkede industrikomite om undersøkelse etter og utvinning av undersjøiske naturforekomster på den norske kontinentalsokkel m.v.
- St. prp. nr. 63 (1970–71) Om kjøp av aksjer i Norsk Hydro A/S.
- St. prp. nr. 113 (1971–72) Opprettelsen av Statens oljedirektorat og et statlig oljeselskap m.m.
- St. meld. nr. 30 (1973–74) Virksomheten på den norske kontinentalsokkelen m.v.

LEAVING FOR THE NORTHERN CYPRIOT DREAM: EMIGRATION FROM TURKEY 1974–1980¹

As a result of Turkey's intervention in Cyprus in response to the Greek-led coup d'état on the island in 1974, tens of thousands of immigrants from Turkey immigrated to northern Cyprus in the period 1974–1980, a period referred to as the first wave of immigration. This article studies those who emigrated from Turkey during this first wave and looks at why they left Turkey in this period, and how the Turkish authorities worked to encourage this emigration.

HELGE JENSEHAUGEN

MA in history

University of Oslo

As a result of Turkey's intervention in 1974, Cyprus was split in half: a Turkish-controlled north-Cyprus in possession of approximately 36 percent of the island, and the independent Republic of Cyprus in the south. When Cyprus was divided in 1974, the leaders of the Turkish-Cypriot community, with the help of Turkish authorities, initiated a policy of encouraging people from Turkey to move to northern Cyprus.² From which areas of Turkey did these immigrants leave, what social strata did the migrants belong to, and what was their ethnic composition? Why did they leave their homes in Turkey in this period?

Emigration in a context of economic and social crises

The situation in Turkey during the 1970s and early 1980s was characterized by political and social turmoil. Furthermore, Turkey was marked by an economic

crisis, approaching total economic collapse. These elements resulted in widespread violence, at times reminiscent of a civil war. The violence was religious and political in nature. None of the governments in Ankara were able to sufficiently deal with the politically motivated violence and the economic crisis of this period.³ These internal changes led to migration both within Turkey, and labor migration to Western Europe. Parallel to these developments, the situation in northern Cyprus, after the Turkish intervention of 1974, created a need for labor from Turkey. Why did people emigrate from Turkey in this period? What role did the Turkish government have in this process?

Turkey was in a deep crisis during the 1970s. One of the major reasons for this instability was the economic crisis that characterized Turkey during the same period. The troubled economy in Turkey was in turn largely due to the oil crisis that hit the world after the

Yom Kippur War in the Middle East in 1973. Another factor negatively influencing the Turkish economy was the Cyprus intervention of 1974. In addition to the immense costs involved in the two interventions of July and August, Turkey had to continually use a lot of resources in aiding the Turkish-Cypriots, politically, militarily and economically. It was deeply involved in the construction of a Turkish-Cypriot northern Cyprus, and much of the latter's state budget came directly from Turkey.⁴ Furthermore, the United States suspended its military assistance to Turkey in response to the interventions.⁵ All of these factors had a negative effect on the Turkish economy. However, it was not only external factors that hit Turkey's economy hard.

The Turkey of the 1960s had witnessed economic growth and a significant increase in its Human Development Index (HDI) score in 1975. These decades were also marked by «major infrastructural projects, especially the construction of highways and dams.»⁶ Nevertheless, the Gross Domestic Product (GDP) per capita did not grow significantly. This was mainly due to regional inequalities, but also in large part due to the population growth, which averaged around 2.4 percent in the same period. Parallel to this population growth, there was an immense increase in the urban population, which led to both social and economic unrest in the main cities. Both Ankara and Istanbul grew immensely between 1950 and 1980. Their populations increased by over two and three million respectively. This urban growth was to a great extent a result of an increased emigration from the countryside. In fact, the percentage of the rural population in Turkey was less than 50 percent by the mid-1980s. This migration away from the countryside may largely be explained by the increased use of machinery in agriculture, such as the employment of fertilizers and tractors. In addition to the increase in people moving from the countryside to the cities within Turkey, there was a vast increase in labor emigration to other countries, primarily Germany.⁷ This was due both to a demand for labor in those countries and the obvious sense of opportunity for the Turkish immigrants. For the same reasons, moving to northern Cyprus was also seen as favorable for some. While there was a decreasing need for agricultural labor in the Turkish rural areas, there was an increasing need for such labor in north-Cyprus.

Inflation rates increased notably during the same period and reached a staggering 90 percent in 1979. This rise in inflation devalued workers' salaries, making it harder to survive on their wages. Furthermore, unemployment rates grew, from an already high level, considerably during the 1970s. By 1977, the number of unemployed officially stood at 1.5 million, an increase of nearly one million since 1967. University and high school students therefore had few opportunities once

they had finished their education, a source of great frustration among Turkey's youth. This may be seen as a major source of the political violence that plagued Turkey in the 1970s. Moreover, these factors led many to realize the value of moving elsewhere in an attempt to better their lives.⁸

In addition to the troubled economic situation, causing political left-right confrontation, social factors increased the degree of ethnicity as an identity marker in Turkey. Ethnic and religious differences were engaged during this period and, together with the economic hardships many experienced, formed an explosive mixture. These ethnic and religious differences were not entirely new. Most had existed since Ottoman times. As a result of the fall of the Ottoman Empire, the size of the different ethnic and religious populations had diminished. Nevertheless, there were still a significant number of different ethnic and religious groups in the Turkish Republic.⁹

There were certain regions of Turkey in which Turkish was not the dominant language.¹⁰ Historically, the Kurds were «categorized on the basis of ethnicity and not religion. Even though [they comprised of] ... Muslim and non-Muslim segments» and spoke another language.¹¹ Kurdish was not the only other language that was prevalent in certain regions. Immigrants from the Balkans, North Caucasus and Crimea, who spoke other languages than Turkish, were predominant in some provinces. In addition to ethnic and language differences, there were religious divisions, particularly between Sunni and Alevi. These different groups took an increased stance on the left-right spectrum in the 1970s and 1980s. This led to a reinforced ethnic and religious dichotomy, which in turn resulted in a combination of political and ethnic violence.¹²

While there was increased violence in the urban centers as a result of the population explosion that the cities experienced, the areas that were mostly affected by political violence were non-urban. The most troubled areas of Turkey were the Mediterranean, Southeastern Anatolian and Eastern Anatolian regions, in large part corresponding with the areas most of the migrants to northern Cyprus came from. While Western Turkey experienced a somewhat economic resurgence, these areas in Anatolia were poor and underdeveloped. Turkey was characterized by regional inequalities so vast that the economy as a whole stagnated. Southeastern Turkey, for instance, faced the lowest literacy rates, with the greatest literacy gender gap. Furthermore, it was characterized by the highest birthrates. Economic difficulties, coupled with ethnic contentions, particularly between Kurds and Turks, made Eastern Anatolia a powder keg for social and political unrest.¹³ It is, therefore, no coinci-

dence that the majority of migrants to north–Cyprus came from these regions of Turkey.

Turkey and population movements

Turkey was not unfamiliar with population exchanges and population movements. Since towards the end of the Ottoman Empire and well into the construction of the Turkish Republic, there were widespread population movements and exchanges of various ethnic and religious groups. The extensive Armenian population in the Ottoman Empire, for instance, was subject to removal, both through massacres and by forceful expulsion, from certain areas of Eastern Anatolia during World War I as it was argued that they were a fifth column in the war against Russia. Furthermore, through the Treaty of Lausanne, concluded in 1923, Greece and the newborn Turkish Republic exchanged some 1.5 million people. This exchange consisted of approximately 500,000 Muslims who moved from Greek territories to the newborn Turkish Republic, and circa one million Christians moving in the opposite direction.¹² Furthermore, as part of a policy to “Turkify” the Kurds of Turkey, the Turkish Republic, beginning in the 1930s and continuing well into the 1990s, often moved Kurds from mainly Kurdish areas of Eastern and Southeastern Anatolia to areas where fewer Kurds resided. Moreover, Yörük tribes, a semi-nomadic people mainly living in the Mediterranean region of Turkey, had been relocated within the empire throughout the Ottoman period.¹⁵

Hakkı Atun, north–Cyprus’ first Minister of Housing and Rehabilitation, stated that Turkey was an invaluable resource in the process of encouraging people from Turkey to migrate to northern Cyprus, as «[t]hey had a great experience in this matter because of the problems that they went through after the [1919–1923] independence war. And they always had to resettle people from trouble areas: From dam areas, from forest areas».¹⁶ Thus Turkey had a lot of experience in this regard, and was a useful and competent expert for north–Cyprus in the immigration process and the construction of a Turkish–Cypriot northern Cyprus.

Emigration from Turkey

The large majority of the migrants who went to north–Cyprus in the first wave of immigration were from the Trabzon province in the East Black Sea sub–region; the Samsun province of the West Black Sea sub–region; the Konya province of the Central Anatolia region; the Adana, Antalya and Mersin provinces of the Mediterranean region; the Diyarbakır province of the Southeastern Anatolian region; and the Muş province of the Eastern Anatolian region.¹⁷ This coincides with where the bulk of both those who emigrated came from, both within Turkey, and those who moved

abroad. Moreover, the ethnic make–up of the Turkish emigrants was heterogeneous. They were of many different backgrounds: Turkish; Yörük; Laz, a people from the East Black Sea sub–region; and Kurdish were among the most common ethnic and linguistic groups in the first wave of immigration.¹⁸

The British journalist Christopher Hitchens claimed «the immigrants were of a rather motley sort – unwanted in their places of origin, often with criminal records».¹⁹ There is no proof that the Turkish immigrants in this period were criminals, while there may, of course, be minor cases in which that was true. At large, those who immigrated to northern Cyprus were normal, disadvantaged people seeking to improve their lives. The large majority of those who left Turkey for north–Cyprus «opted to abandon their villages in Anatolia for economic reasons, not ideological ones.»²⁰ Yusuf Suiçmez who migrated in 1975 from Dağardı, Beşköy, in the Trabzon province, claimed that they had heard of the situation on the island in 1974 on the radio, and that they thought «it was [a] Turkish country and [that] the Greeks ... attacked the Turks there and so we were going to help them».²¹ Nevertheless, both he and his brothers, Musa and Halil, held that the lack of work opportunities and consequent economic difficulties in Turkey were the main reason for leaving the country and migrating to north–Cyprus.²²

The emigrants were, for the most part, disadvantaged laborers or farmers mainly from areas of Turkey in which there were few work opportunities or where entire villages and towns were being uprooted due to large development projects, such as the construction of major dams or highways. In these cases the inhabitants of such places were informed of the imminent destruction of their houses and were told to apply for relocation.²³ This was a common practice in 1970s Turkey because of these large economic development projects, which were seen as a way of improving the fragile Turkish economy. Naturally, it often took a long time for resettlement applications to be handled. However, once Cyprus was divided and the opportunity to move those in need of resettlement to northern Cyprus opened up, many applicants could finally start new lives there. Ali Kemalkürt and his family, after having applied for resettlement 10 to 15 years prior to the 1974 intervention, eventually resettled in north–Cyprus in 1975.²⁴

While earlier the households that were uprooted due to such development projects in Turkey were moved to new locations within Turkey, often without big chances of finding new work or obtaining decent housing, land and houses were freed up in northern Cyprus and available for many of these families. It is therefore wrong to assert that Turkey chose people to come to north–Cyprus «willy–nilly», as Hitchens and other critics of the process have alleged.

The Çakır family who moved from Yıldızlı, a village near Trabzon, in the eastern Black Sea region of Turkey, explains that the Turkish authorities «didn’t send a call to every village, they usually sent to the villages ... in need».²⁵ That is, inhabitants of villages that were affected by either man–made destruction, such as the construction of dams, or natural destruction, such as landslides, as in their case, were asked to leave. The Turkish government specifically chose people from areas that were going to be used for large projects such as deforestation or the redirection of major rivers, waterfalls and other waterways.²⁶ This practice of relocating impoverished families in Turkey seemed to be the common denominator.

As shown above, the majority of those who were chosen for migration to north–Cyprus were victims of the developmental projects that were occurring across Turkey at the time. However, villages with limited work opportunities, where the inhabitants mainly lived hand–to–mouth, were also often selected for potential migration. In cases such as these, some people were particularly selected and promised housing and land in north–Cyprus in order to encourage people to emigrate.²⁷ Imams, village elders and others with authority and a high standing within the community, were specifically picked out for such purposes. Suiçmez recounted that those who were «controlling and

managing all this immigration process ... pursued him [my father] ... he was an imam there, an influential man, so he also motivated people to immigrate.»²⁸ 35 out of 300 families from Suiçmez’s village immigrated to northern Cyprus in the first wave of immigration. The proportionately large number of families who migrated to north–Cyprus from this particular village may be attributed to the influence of the imam and the legitimizing effect he likely had. These were not villages in danger of being destroyed as a result of landslides, deforestation or dam construction. On the other hand, there were few work and economic opportunities, and it was likely perceived that northern Cyprus would be a considerable improvement.²⁹ In the words of Kemalkürt: «the life [in Turkey], the conditions [in Turkey], brought us here [to north–Cyprus]».³⁰

These expectations were obviously not always fulfilled. It was not unusual for immigrants to return to Turkey because their experiences in northern Cyprus did not reflect their expectations, or what they claimed they were promised by the authorities.³¹ Yusuf Suiçmez claimed that a person from his village in Turkey, who moved to north–Cyprus at the same time as the Suiçmez family, returned to Turkey and «killed the *kaymakam* [the governor of the provincial district]» because «they lied to them» about what would await them in northern Cyprus.³² Many myths surrounded the expect-

A group of buses were ready to take these migrants to Çaykara. Picture provided by Neri–man Çakır.

tations of north–Cyprus and the opportunities such a move would present. Many were in turn disappointed. The Çakır family, for instance, were told that Cyprus was «a paradise».³³ They were told that the crop yield would be more favorable in Cyprus than in Turkey and that the size of the fruit and vegetable would be considerably larger on the island. When they came to the island, however, many found that the weather conditions, marked by high temperatures and scarce rain, were harsh and less favorable for agriculture.³⁴

The combination of such expectations, myths and influential people encouraging resettlement, together with a lack of opportunities in Turkey, likely led such a proportionately large number of emigrants to decide to move to northern Cyprus in the first wave of immigration. The political scientist John McGarry argues that push and pull factors may be created or exaggerated by political authorities in order to encourage a desired migration.³⁵ This certainly seems to be the case here. Calls were made over the radio, through the *muhtar* (the village head), Turkish Federated State of Cyprus’ consulates, and/or visiting government officials for labor, agricultural and otherwise. Moreover, in line with McGarry’s theory, they were promised free housing and land in north–Cyprus.³⁶

After such calls for emigration were made, those who had applied for resettlement on prior occasions, such as the Yeşil and Kemalkürt families, and those who were interested in trying their luck and starting a new life elsewhere, were told to meet at a specific location at a specific time. They had to provide a picture of the family, and sign a declaration accepting the rules and regulations of the resettlement process. The rules were basic: 1. Ten copies of a 6x9 picture with all the family members who were migrating had to be handed over to the local Land and Housing Directorate within maximum three days; 2. Each family could bring possessions amounting to a maximum of 500 kilograms; and 3. Those who had reported their interest for resettlement in Cyprus were to meet at a specified location at a specified time. Those who failed to do so would automatically and immediately lose their spot.³⁷

Civil servants met those who showed up at the designated location, and accompanied them onto buses. These buses took the emigrants to larger towns or cities in the province where busloads of emigrants from nearby villages also gathered. From these places a new set of buses stood ready to take the emigrants to the port city, Mersin, whence ferries transported them to Gazi Mağusa in north–Cyprus. On the buses to Mersin doctors and nurses accompanied the emigrants, according to the Suiçmez family, to take care of any medical needs that might arise.³⁸ Depending on the distance the emigrants had travelled to reach Mersin, some stayed one night in a hostel before boarding the ferryboats bound for

Cyprus the next morning.³⁹ Obviously, the entire resettlement process was «paid by the state: the transfer, [and] the... tickets to the ferryboat».⁴⁰

In addition to influential people such as imams and village elders encouraging villagers to migrate to north–Cyprus, family members and neighbors who had taken up the call and already moved to the island often sent letters back home and convinced more to come.⁴¹ In order to keep the extended family close and intact, many continually attempted to encourage more relatives to migrate to northern Cyprus, this is referred to as chain migration.⁴²

Migration to north–Cyprus was in that way kept alive from the end of 1974 to 1980, through state encouragement, encouragement from influential community leaders, and invitations from family members. Thus, both ordinary and «manipulate[d] push–pull factors» influenced migrants from Turkey to move to northern Cyprus.⁴³ After the *coup d’état* in Turkey on 12 September 1980, migration to northern Cyprus halted for a few years. Due to the martial law that was put in place following the coup, it was hard for ordinary Turks to obtain a passport, and the permission to leave the country, according to Hatay. Thus, 1980 marks the end of the first wave of Turkish immigration to north–Cyprus.⁴⁴

Conclusion

Due to the large exodus of Greek–Cypriots from northern Cyprus and a comparatively low influx of Turkish–Cypriot refugees from the south following the division of Cyprus in 1974, there was a need in northern Cyprus for immigrants from Turkey. They were needed in order to work towards its goal of economic self–sufficiency and political independence. The situation and conditions in Turkey at the time made it relatively easy to encourage Turks to emigrate from Turkey and immigrate to north–Cyprus.

The political, economic and social situation in Turkey at the time was detrimental, and the society was crisis–ridden, particularly in the regions of Turkey that most of the immigrants came from. Therefore, a desire to improve one’s life played an important role for most of the immigrants in this period. However, in line with McGarry’s theory, the authorities in northern Cyprus manipulated pull factors by providing housing and land. On the whole, one should view the first wave of immigration as a result of the employment of state mechanisms, as well as traditional push–pull factors in the context of crisis in Turkey coupled with opportunities and a need for labor in north–Cyprus. After all, most of the immigrants who came from Turkey in the first wave of immigration were disadvantaged people seeking to improve their lives. This was either due to a difficult economic situation in Turkey, or because their

villages and homes were being destroyed as a result of the construction of dams and highways or through landslides and other natural disasters. ♣

Helge Jensehaugen (b. 1989) has a Master’s degree in history from the University of Oslo autumn 2013, with a thesis on the Turkish immigration to northern Cyprus in the period 1974–1980. This semester, Helge leads seminars for the students of a University history course on modern Middle–Eastern history.

NOTES

1 This article is based on my master’s thesis: Jensehaugen, Helge, *The northern Cypriot Dream: The First Wave of Immigration from Turkey to north Cyprus – 1974–1980*. Master’s thesis from the University of Oslo, 2013.

2 Richter, Heinz A., *A Concise History of Modern Cyprus, 1878–2009*. Mainz and Ruppolding: Franz Philipp Rutzen, 2010, 202; Ramm, Christoph, “Turkish Cypriots, Turkish ‘Settlers’ and (Trans)National Identities between Turkish Nationalism, Cypriotism and Europe.” Bochum: Ruhr University, 2009. Unpublished Doctoral Thesis.

3 Zürcher, Erik J., *Turkey: A Modern History*. London & New York: I.B. Tauris, 2004, 263; Hale, William, *Turkish Politics and the Military*. London & New York: Routledge, 1994, 226; Findley, Carter Vaughn, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*. New Haven & London: Yale University Press, 2010, 320; Altunışık, Meliha Benli & Özlem Tür, *Turkey: Challenges of Continuity and Change*. London: Routledge, 2005, 41.

4 Author’s private audio–recorded interview with Atun, Hakkı in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 22 February 2013; Author’s private audio–recorded interview with Onurhan, Erdal at Middle East Technical University Northern Cyprus Campus in Kalkanlı, Güzelyurt district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 18 April 2013.

5 Howard, Douglas A., *The History of Turkey*, Westport: Greenwood Press, 2001, 150–151; Zürcher, *Turkey*, 276.

6 Kirişci, Kemal, «Migration and Turkey: the dynamics of state, society and politics» in Kasaba, Reşat (ed.), *The Cambridge History of Turkey Volume 4: Turkey in the Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008: 175–198, 189.

7 Kirişci, «Migration and Turkey», 189; Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*, 330–333; Soysal, Levent, “The migration story of Turks in Germany: from the beginning to the end” in Kasaba (ed.), *History of Turkey Volume 4*: 199–225.

8 Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*, 330–335; Zürcher, *Turkey*, 267; Altunışık & Tür, *Turkey*, 76.

9 Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*, 320–321; Kirişci, «Migration and Turkey», 180–181.

10 Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*, 320–321; Kirişci, «Migration and Turkey», 180–181.

11 Kasaba, Reşat, *A Moveable Empire: Ottoman Nomads, Migrants & Refugees*. Seattle & London: University of Washington Press, 2009, 29.

12 Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*, 320–321; Kirişci, «Migration and Turkey», 180–181.

13 Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*, 335; OECD, *Regional Problems and Policies in Turkey*. Paris: OECD, 1988, 53–54.

14 Kasaba, *A Moveable Empire*, 131–132; Bolukbasi, Suha, «From Benevolent Detachment to Reluctant Assertiveness: Turkey’s Policy Towards Cyprus, 1954–2001» in Fouskas, Vassilis K. & Heinz A. Richter (eds.), *Cyprus and Europe: The Long Way Back*. Mannheim and Möhnesse: Bibliopolis, 2003: 33–50, 34. As a part of this population exchange, some nine thousand Turkish–Cypriots moved from Cyprus to Turkey.

15 Kirişci, «Migration and Turkey»; Kasaba, *A Moveable Empire*, 79.

16 Interview with Atun.

17 Hatay, Mete, *Beyond Numbers: an Inquiry into the Political Integration of the Turkish ‘Settlers’ in Northern Cyprus*, PRIO Cyprus Centre Report 4/2005. Oslo: Peace Research Institute of Oslo (PRIO), 2005, 12; Morvaridi, Behrooz, «Demographic Change, Resettlement and Resource Use» in Dodd, C.H. (ed.), *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Huntingdon: The Eothen Press, 1993: 219–234, 228.

18 Ekenoglu, Basak, «Ethnic Identity Formation of the Kurdish Immigrants in North Cyprus: Analyzing Ethnic Identity as Social Identity and the Effects of Social Otherization in North.» Master thesis from University of Amsterdam, 2012, 7; Ioannides, Christos P., *In Turkey’s Image: The Transformation of Occupied Cyprus into a Turkish Province*. New Rochelle: Caratzas, 1991, 36–39.

19 Hitchens, Christopher, *Cyprus*. London: Quartet Books, 1984, 109.

20 Loizides, Neophytos, «Contested migration and settler politics in Cyprus.» *Political Geography*, Volume 30, 2011: 391–401, 395.

21 Author’s private audio–recorded interview with Suiçmez, Yusuf in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus, conducted on 15 February 2013.

22 Interview with Suiçmez, Yusuf; Author’s private audio–recorded interview with Suiçmez, Halil in Değirmenlik, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 16 February 2013; Author’s private audio–recorded interview with Suiçmez, Musa in Değirmenlik, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 16 February 2013.

23 Bryant, Rebecca & Christalla Yakinthou, *Cypriot Perceptions of Turkey*. Istanbul: TESEV Publications, 2012, 27; Hatay, *Beyond Numbers*, 12; Interview with Atun.

24 Hatay, *Beyond Numbers*, 12; Interview with Yeşil; Author’s private audio–recorded interview with Kemalkürt, Ali in Değirmenlik, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 16 February 2013.

25 Author’s private audio–recorded interview with Çakır family in Sadrazamköy, Girne region, Turkish Republic of North–

ern Cyprus conducted on 17 February 2013.

26 Interview with Atun.

27 Author’s private audio–recorded interview with Yel, Kadir in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus, conducted on 8 April 2013.

28 Interview with Yusuf Suiçmez.

29 Interview with Yusuf Suiçmez.

30 Interview with Kemalkürt.

31 Interview with Suiçmez; Author’s private audio–recorded interview with Çağlayan family in Kayalar, Girne region, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 17 February 2013; Interview with Çakır family; Author’s private audio–recorded interview with Gazioğlu, Tamer in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 21 February 2013; Interview with Yeşil; Interview with Suiçmez, Halil.

32 Interview with Suiçmez, Yusuf.

33 Interview with Çakır family.

34 Interview with Çakır family; Interview with Çağlayan family.

35 McGarry, John, «‘Demographic engineering’: the state–directed movement of ethnic groups as a technique of conflict regulation». *Ethnic and Racial Studies*, No. 21, Vol. 4: 613–638. London: Routledge, 1998, 617, 619.

36 Hatay, *Beyond Numbers*, 12; McGarry, «‘Demographic engineering’», 619; Fosshagen, Kjetil K., «Island of Conjecture: State Modalities and Historical Trajectories in Cyprus.» The degree of doctor rerum politicarum (dr.polit). Bergen: University of Bergen, 2008, 209.

37 Türkiye Cumhuriyeti İl Toprak ve İskan Müdürlüğü [The Turkish Republic Provincial Land and Housing Directorate], “Duyuru Antalya Valiliğinden” [Announcement from the Antalya Governorship], 3 April 1975. Document in the possession of Mustafa Yeşil; Antalya Valiliğinden [Antalya Governors-hip], “Önemle duyurulur” [Important Announcement], 29 May 1975. Document in the possession of Mustafa Yeşil.

38 Although they are the only interviewees who specified that there were medical personnel attending to them, others recounted that there was at least one civil servant per bus accompanying them.

39 Interview with Suiçmez, Yusuf; Interview with Suiçmez, Halil; Interview with Çağlayan family; Author’s private audio–recorded interview with an Yörük immigrant who wishes to remain anonymous in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus, conducted on 8 April 2013; Interview with Çakır family; Hatay, *Beyond Numbers*, 12.

40 Interview with Çakır family.

41 Interview with Yel.

42 Author’s private audio–recorded interview with a Kurdish immigrant who wishes to remain anonymous in Mina-reliköy, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus, conducted on 16 February 2013; Interview with Çakır family.

43 McGarry, «‘Demographic engineering’», 619.

44 Author’s private audio–recorded interview with Hatay, Mete in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 15 February; 8 April 2013; Hatay, *Beyond Numbers*, 7, Table 1.1.

BIBLIOGRAPHY

Altunışık, Meliha Benli & Özlem Tür, *Turkey: Challenges of Continuity and Change*. London: Routledge, 2005.

Bryant, Rebecca & Christalla Yakinthou, *Cypriot Perceptions of Turkey*. İstanbul: TESEV Publications, 2012.

Dodd, C.H. (ed.), *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*. Huntingdon: The Eothen Press, 1993.

Morvaridi, Behrooz, «Demographic Change, Resettlement and Resource Use»: 219–234.

Ekenoglu, Basak, «Ethnic Identity Formation of the Kurdish Immigrants in North Cyprus: Analyzing Ethnic Identity as Social Identity and the Effects of Social Otherization in North.» Master thesis from University of Amsterdam, 2012.

Findley, Carter Vaughn, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity*. New Haven & London: Yale University Press, 2010.

Fosshagen, Kjetil K., «Island of Conjecture: State Modalities and Historical Trajectories in Cyprus.» The degree of doctor rerum politicarum (dr.polit). Bergen: University of Bergen, 2008.

Fouskas, Vassilis K. & Heinz A. Richter (eds.), *Cyprus and Europe: The Long Way Back*. Mannheim and Möhnesse: Bibliopolis, 2003.

Bolukbasi, Suha, «From Benevolent Detachment to Reluctant Assertiveness: Turkey’s Policy Towards Cyprus, 1954–2001»: 33–50.

Hale, William, *Turkish Politics and the Military*. London & New York: Routledge, 1994.

Hatay, Mete, *Beyond Numbers: an Inquiry into the Political Integration of the Turkish ‘Settlers’ in Northern Cyprus*, PRIO Cyprus Centre Report 4/2005. Oslo: Peace Research Institute of Oslo (PRIO), 2005.

Hitchens, Christopher, *Cyprus*. London: Quartet Books, 1984.

Howard, Douglas A., *The History of Turkey*, Westport: Greenwood Press, 2001.

Ioannides, Christos P., *In Turkey’s Image: The Transformation of Occupied Cyprus into a Turkish Province*. New Rochelle: Caratzas, 1991.

Kasaba, Reşat, *A Moveable Empire: Ottoman Nomads, Migrants & Refugees*. Seattle & London: University of Washington Press, 2009.

Kasaba, Reşat (ed.), *The Cambridge History of Turkey Volume 4: Turkey in the Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008

Kirişçi, Kemal, «Migration and Turkey: the dynamics of state, society and politics»: 175–198.

Soysal, Levent, «The migration story of Turks in Germany: from the beginning to the end»: 199–225.

Loizides, Neophytos, «Contested migration and settler politics in Cyprus.» Political Geography, Volume 30, 2011: 391–401.

McGarry, John, «‘Demographic engineering’: the state–directed movement of ethnic groups as a technique of conflict regula-

tion». *Ethnic and Racial Studies*, No. 21, Vol. 4: 613 638. London: Routledge, 1998.

OECD, *Regional Problems and Policies in Turkey*. Paris: OECD, 1988.

Ramm, Christoph, «Turkish Cypriots, Turkish ‘Settlers’ and (Trans)National Identities between Turkish Nationalism, Cypriotism and Europe.» Bochum: Ruhr University, 2009. Unpublished Doctoral Thesis.

Richter, Heinz A., *A Concise History of Modern Cyprus, 1878–2009*. Mainz and Ruhpolding: Franz Philipp Rutzen, 2010.

Türkiye Cumhuriyeti İl Toprak ve İskan Müdürlüğü [The Turkish Republic Provincial Land and Housing Directorate], «Duyuru Antalya Valiliğinden» [Announcement from the Antalya Governorship], 3 April 1975. Document in the possession of Mustafa Yeşil; Antalya Valiliğinden [Antalya Governors-hip], «Önemle duyurulur» [Important Announcement], 29 May 1975. Document in the possession of Mustafa Yeşil.

Zürcher, Erik J., *Turkey: A Modern History*. London & New York: I.B. Tauris, 2004.

INTERVIEWS

Author’s private audio–recorded interview with a Kurdish immigrant who wishes to remain anonymous in Minareliköy, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus, conducted on 16 February 2013.

Author’s private audio–recorded interview with an Yörük immigrant who wishes to remain anonymous in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus, conducted on 8 April 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Atun, Hakkı in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 22 February 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Çağlayan family in Kayalar, Girne region, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 17 February 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Çakır family in Sadrazamköy, Girne region, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 17 February 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Gazioğlu, Tamer in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 21 February 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Hatay, Mete in Lefkoşa, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 15 Februray; 8 April 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Kemalkürt, Ali in Değirmenlik, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 16 February 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Onurhan, Erdal at Middle East Technical University Northern Cyprus Campus in Kalkanlı, Güzelyurt district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 18 April 2013.

Author’s private audio–recorded interview with Suiçmez, Halil in Değirmenlik, Lefkoşa district, Turkish Republic of Northern Cyprus conducted on 16 February 2013.

«EN SLEKT AV GUDEBARN, LYSETS SØNNER OG DØTRE»

Det 20. århundre har blitt karakterisert som ideologienes århundre. De store ideologiene ble satt opp mot hverandre i verdensomspennende konflikter, fakta ble fordreid og ideologisk propaganda ble et viktigere verktøy enn noen gang før. Også Norge ble påvirket av utviklingen og fikk sine egne ideologiske forkjempere. Denne artikkelen skal undersøke Germaneren, avisen til Germanske SS Norge og en av de viktigste kanalene for germansk propaganda i Norge under okkupasjonen. Germaneren vil her tjene som et eksempel på hvordan forståelsen av de mest åpenbare forhold kan bli påvirket av ideologisk overbevisning, et eksempel som i så måte fremdeles er svært aktuelt.

LASSE LØMO ELLINGSEN

Masterstudent i historie

Universitetet i Oslo

Den 22. juni 1941 angrep Nazi-Tyskland Sovjetunionen og utløste med det en grusom krig og en stor ideologisk kamp. En kamp som for de tyske nazistene handlet om den nordisk-germanske rases overlevelse. I begynnelsen gikk krigen bra, men vendepunktet kom med nederlaget ved Stalingrad på nyåret 1943. For nazistene representerte det ikke bare et militært, men også et ideologisk tap. Denne artikkelen vil undersøke hvordan dette vendepunktet kom til uttrykk i et germansk propagandaorgan som *Germaneren*. Hvordan ble tapet ved Stalingrad fremstilt? Endret tonen i avisen seg våren 1943? I så fall på hvilken måte? Endret den pangermanske retorikken i *Germaneren* seg i takt med den tyske tilbakegangen på Østfronten våren 1943?

Artikkelen vil undersøke tidsperioden fra første utgivelse av *Germaneren* den 25. juli 1942, og til 3. juli 1943. Da startet panserslaget ved Kursk, som ble en

katastrofe for nazistene og som ødela deres forsøk på å ta tilbake initiativet på Østfronten.¹ Tematisk vil det fokuseres på den pangermanske ideologiproduksjonen, og på hvordan denne endret seg.

Artikkelen starter med en gjennomgang av bakteppet for den ideologien *Germaneren* forfektet. Deretter gjøres det rede for SS'ideologi og organisasjon i Norge. Til sist fokuseres det på *Germanerens* ideologiproduksjon høsten 1942 og våren 1943. Det vil her argumenteres for at det skjedde en rekke endringer i *Germanerens* retorikk etter vendepunktet ved Stalingrad.

Den nordiske tanke, pangermanismen og drømmen om det storgermanske riket

Bakteppet for *Germanerens* propagandaproduksjon var en drøm om å realisere det storgermanske riket. Dette skulle være et raserent folkefellesskap i Europa hvor

blodet og den nordisk-germanske rasen skulle være det bærende prinsipp i stedet for staten. For Himmler og SS var realiseringen av dette blodsfellesskapet det endelige målet for deres arbeid. Blodet var ifølge SS selve kilden til den nordisk-germanske rasens storhet gjennom alle tider og det var derfor essensielt å samle dette germanske og nordiske blodet i ett felles rike. Denne samlingen var nødvendig for å sikre rasens overlevelse.² Idealiseringen av det nordiske blod hadde sine røtter i blant annet völkisch-bevegelsen, en nasjonalistisk og ofte antisemittisk bevegelse som oppsto i Tyskland i andre halvdel av 1800-tallet. Her var romantiseringen av *das Volk* en reaksjon på det man oppfattet som kulturforfall og identitetsløshet.³ Hovedårsaken til det sjelelige forfallet mente man var degenerering av blodet. Dette tankegodset ble senere videreutviklet av nazistene og ble sentralt i SS'ideologi, også i Norge.⁴

Et viktig element i drømmen om det storgermanske riket var det som betegnes som den nordiske tanke. Denne ideologien ble formulert av raseforskeren⁵ Hans F.K. Günther på 1920-tallet og kan oppsummeres i fire hovedelementer: For det første trodde man at det en gang hadde eksistert rene raser, såkalte urraser. Troen på en ren, nordisk urrase som hadde hatt sitt urhjem i Nord-Europa var selve grunnpremisset i den nordiske tanke. For det andre trodde Günther på denne rasens unike verdi og kulturskapende kraft. For det tredje trodde man at denne rasen var truet av utslettelse. Opp gjennom historien hadde det skjedd en raseblanding som gjorde at den nordiske urrasen var blitt utvannet. Fortsatte denne utviklingen ville det føre ikke bare til rasens, men også kulturens og hele sivilisasjonens undergang. På grunn av den nordiske rases unike kulturskapende kraft var det derfor uhyre viktig at den ble beskyttet mot videre raseblanding. Og for det fjerde trodde man at ved hjelp av opplysningsarbeid, eugeniske rasedyrkingsprogrammer og sosialpolitiske tiltak kunne denne negative utviklingen stanses og reverseres.⁶

Den skadelige utvanningen av den nordiske urrasen mente Günther og hans meningsfeller imidlertid var mye mindre i Norden enn i Tyskland, noe som plasserte landene der i en spesiell stilling. I SS hadde de derfor helt bestemte oppfatninger om raseegenskapene til folk i Norden. Samspillet mellom blodet, jorden og forfedrearven, samt den naturlige seleksjonen gjennom kampen mot den harde naturen, hadde ifølge SS'ideologi ført til at de urgermanske trekkene var bevart langt bedre i Norden enn andre steder.⁷ Denne oppfattelsen av Norden mente man var vitenskapelig bevist. I denne sammenheng spilte Günther og Richard Walther Darré sentrale roller. Begge var ivrige forkjempere for den nordiske tanke og sentrale for utviklingen av SS'ideologi og syn på Norden ved at de satte teorien inn i en pseudovitenskapelig ramme.⁸ Norske raseforskere som Halfdan Bryn og Jon Alfred Mjøen bidro også til

En soldat fra Germanske SS Norge under opptrening av schäferhunder, 1940. Foto: Wehrmachts og SS'propagandakompanier/ Das Bundesarchiv

å befeste synet på Norden som en slags rasereservat, og deres arbeid ble brukt som bevis på den nordiske rasens eksistens og overlegenhet blant nazistiske raseforskere.⁹

Ved siden av den nordiske tanke og forherligelsen av det nordiske mennesket var også pangermanismen sentral i drømmen om det storgermanske riket. Pangermanismen var en idestrømning som oppsto i Europa på midten av 1800-tallet som en dyrking av det mystiske Germania og det «urtyske». I tillegg til de fremtredende rasistiske elementene ble den germanske mytologi og kultur dyrket frem, blant annet av Richard Wagner og brødrene Grimm.¹⁰ Videre ble det hevdet at det eksisterte et germansk fellesskap mellom Tyskland og Norden. Dette ble begrunnet med henvisning til felles avstamning og en felles språklig, rettslig og kulturell tradisjon. Flere mente at dette germanske fellesskapet burde legge grunnlaget for en reell politisk samling. Pangermanismen hadde også tilhengere i Norge og dannet her et viktig idégrunnlag for mange av dem som valgte å samarbeide med okkupantene.¹¹

I Hitlers verdensanskuelse var et mektig Tyskland, ikke et storgermansk rike, det mest sentrale.¹² For Himmler derimot var sistnevnte hovedmålet og ideene som er beskrevet ovenfor dannet grunnlaget for SS'fremtidsvisjoner. Himmler ville samle alle germanske stammer i en felles statsdannelse for å sikre at rasen levde videre.

I denne statsdannelsen skulle de germanske nasjonene ikke bli undertrykt, men kunne bevare sin særegenhet og samtidig leve side om side med Tyskland som likeverdige. Dette var ifølge Himmler derfor ikke et uttrykk for forkledd imperialism fra Tysklands side.¹³ SS skulle imidlertid fungere som en bærebjelke i dette nye riket. Ordenens medlemmer skulle med sitt gode blod fungere som en overnasjonal raseelite, et slags naziaristokrati, og sørge for at det storgermanske riket ble bygget på rasemessige prinsipper og varte evig.¹⁴

SS og Germanske SS Norge

SS (*Schutzstaffel*) ble opprettet i 1925 som en vaktstyrke for NSDAP og Adolf Hitler, men utviklet seg raskt til å bli en vesentlig maktfaktor i Tyskland med både politiet og ansvaret for rikets sikkerhet underlagt seg.¹⁵ I 1929 ble Heinrich Himmler utnevnt til *Reichsführer-SS* og han ville bruke organisasjonen til å gjenføde og beskytte den nordisk-germanske rase. For å nå dette målet måtte SS imidlertid bli både en militær og en rasemessig elite.¹⁶ SS var ifølge Himmler rasens redningsmenn, og medlemmene skulle beskytte den nordisk-germanske rasen mot både indre og ytre fiender på alle samfunnsområder. Å være medlem av SS ble derfor en total livsstil.¹⁷

Himmler var ingen systematisk tenker og SS’ verdensanskuelse ble ofte presentert i form av diffuse myter og fortellinger,¹⁸ likevel er det mulig å se en helhetlig ideologi. Historikeren Terje Emberland har oppsummert SS-ideologien slik: «Den er en elitistisk, radikalt raseideologisk og pangermansk variant av na-

sjonalsosialismen, bygget opp omkring fire mytologiske grunnfigurer: *Blut, Boden, Abnen og Sippen* – blod, jord, forfedre og slekt.»¹⁹ På grunn av den fremtredende pangermanismen lå det implisitt i ideologien at rasen måtte samles i et storgermansk rike. Om dette skulle være mulig måtte imidlertid SS oppnå større innflytelse i de andre germanske landene. Et av tiltakene var å opprette SS-organisasjoner i okkuperte germanske land etter krigens utbrudd.²⁰

Norges SS ble opprettet 21. mai 1941. Fra SS’ side var det ønsket at dette skulle være en politisk organisasjon, men forsøket ble av forskjellige grunner mislykket etter relativt kort tid.²¹ Våren 1942 kom et nytt fremstøt fra SS. Samme år hadde Himmler blitt tildelt eneretten til å drive det germanske arbeidet i de okkuperte landene og de store planene for kolonisering og germanisering av Øst-Europa var påbegynt. Det nye fremstøtet fra SS i Norge dette året må derfor sees som en del av en større plan.²² I forbindelse med dette ble Norges SS omdøpt til Germanske SS Norge (GSSN) 21. juli 1942. GSSN skulle i utgangspunktet være underlagt NS, men utviklet seg raskt til å bli en relativt uavhengig organisasjon. For eksempel ble GSSN finansiert av NSDAP og benyttet seg av svarte SS-uniformer.²³

I løpet av GSSNs levetid drev organisasjonen med omfattende germansk propaganda. Det ble gitt ut forskjellige publikasjoner, sendt egne SS-sendinger på radio og arrangert folkemøter og stevner.²⁴ I tillegg drev GSSN med rekruttering, støttet politiet ved flere anledninger,²⁵ og drev med omfattende skoleringsvirksomhet av sine medlemmer, både ideologisk og

militært. Mange av medlemmene var frontkjemper, noe som også var et sterkt ønske fra organisasjonens side. GSSN skulle med andre ord drive med germansk arbeid og fungere som en hard kjerne av SS-lojale politiske soldater i Norge.²⁶ GSSNs ideologi var også nært knyttet til SS-ideologien. Den nordiske tanke og pangermanismen, sammen med de mytologiske grunnfigurene, var det mest sentrale.²⁷ Olav Bogen har imidlertid i sin masteroppgave argumentert for at GSSNs ideologi også utviklet seg i en egen retning, blant annet ved et sterkt innslag av sosialisme og en plassering av nordmenn øverst i rasehierarkiet.²⁸

Germanerens ideologiproduksjon høsten 1942 og våren 1943

Germaneren kom ut for første gang 25. juli 1942. Den ble opprettet som avis for GSSN og omtalte seg selv som «Kamporgan for Germanske SS Norge».²⁹ I begynnelsen kom avisen ut annenhver uke, men fra april 1943 gikk den over til å komme ut ukentlig. *Germaneren* inneholdt forskjellige artikler om alt fra germanernes og jødenes historie, kritikk av frimurere og bolsjeviker, forskjellig innenriks- og utenriksstoff til mer humoristiske innslag. I tillegg var det mye fokus på krigen ved Østfronten, frontkjemperne og SS i andre land.

Fra første nummer i 1942 og frem til og med andre nummer i 1943 sto Hans S. Jacobsen som ansvarlig for *Germaneren*. Den faktiske redaktøren for avisen var imidlertid fra første nummer og frem til slutten av 1944 Egil Holst Torkildsen.³⁰ Førstnevnte var for øvrig også et av de mest sentrale medlemmene i den radikale Ragnarok-kretsen som ble en ivrig inspirasjonskilde og bidragsyter til avisen.³¹

Germaneren markerte seg raskt som et organ for radikal og militant motstand mot alt som avvek fra den nasjonalsosialistiske og pangermanske linjen innen NS og det ble ført en kompromissløs politisk og ideologisk kamp mot disse elementene gjennom hele dens levetid. *Germaneren* har derfor blitt karakterisert som en avis som «[...] uten sammenligning var det mest kritiske, opposisjonelle og frittalende organet i NS-sammenheng under okkupasjonen».³²

Pangermansk høydepunkt høsten 1942

Siden angrepet på Sovjetunionen sommeren 1941 hadde Nazi-Tyskland virket nærmest uovervinnelige. De hadde rykket raskt innover de russiske steppene og med unntak av tilbakeslaget ved Moskva hadde det nesten utelukkende gått fremover. Sommeren og høsten 1942 startet fremrykkingen mot Volga, oljefeltene i Kaukasus og det Kaspiske hav.³³ Det virket som om Hitler ville kunne avgjøre krigen innen kort tid. Dette førte til en pangermansk optimisme i flere land,³⁴ det viste seg jo at den germanske rase var overlegen og at det storgermanske riket var en mulig realitet.

I Norge kom dette særlig til uttrykk ved NS’8. Riksmøte og i *Germaneren*. NS’8 Riksmøte var et pangermansk høydepunkt for partiet og verken før eller senere fikk pangermanismen så bred oppslutning.³⁵ Som nevnt tidligere skulle GSSN drive med germansk propaganda og i *Germaneren* kom dette tydelig frem. Avisen nærmest rant over av pangermansk optimisme høsten 1942. Både i valg av artikler og i selve språket kommer denne optimismen til uttrykk, og allerede første setning i første nummer vitner om hvilken ideologi som ble forfektet: «I de siste tusen år har de germanske folk og de riker de har grunnet, gjort mest av alle folkeslag til å skape og bære verdenskulturen.»³⁶

Høsten 1942 ble det trykket en rekke artikler som legitimerte germanernes storhet og deres rett til å ekspandere. I artikkelen «Germansk samling» ble det for eksempel gitt en fremstilling av den germanske samlingens historie og det ble trukket en linje fra tidenes morgen frem til kampen på Østfronten. Det ble lagt vekt på at man befant seg i den siste fasen, nemlig selve den germanske samlingen.³⁷ En annen artikkel, «Germansk seier», fokuserte på den nordisk-germanske rasens fullkommenhet og germanerne ble karakterisert som «[e]n slekt av gudebarn, lysets sønner og døtre». Videre ble det påvist hvordan germanerne gjennom historien hadde stått sammen i kampen mot andre raser og hvordan denne kampen gikk mot slutten: «Kampen har vært hard, og seieren blir større enn noen seier i historisk minne».³⁸ Flere artikler tok også seieren mer eller mindre for gitt og skisserte opp store planer for hvordan Europa skulle organiseres når krigen var slutt.³⁹ Generelt bar tematikken i et stort flertall av artiklene høsten 1942 preg av en voldsom pangermansk optimisme og det ble gitt et inntrykk av at seieren var sikker.

En annen måte denne pangermanske optimismen kom frem på, var gjennom selve språket. Artiklene var retorisk sterke og overbevisende, og de var preget av stor selvsikkerhet. Artikkelforfatterne ga gjerne inntrykk av at det de presenterte kun var rene selvfølgeligheter som det naturligvis ikke var noe problem å forstå for en «ekte germaner». Ofte ble også ting fremstilt som fullbyrdet, for eksempel «Europa *har* fått nytt livsrom»,⁴⁰ eller «hvis vi ikke *hadde* ødelagt bolsjevismen, hadde den ødelagt oss».⁴¹ Alt dette ga inntrykk av at kampen allerede var vunnet og at realiseringen av det storgermanske riket var nært forestående.

Som nevnt tidligere har det blitt argumentert for at GSSNs ideologi utviklet seg i egen retning. Dette kom blant annet til uttrykk i *Germaneren* høsten 1942 hvor den pangermanske ideologiproduksjonen ofte hadde et nasjonalistisk tilsnitt. Pangermanisme og nasjonalisme er ikke nødvendigvis direkte motsetninger, og i *Germaneren* ble det ofte forfektet en pangermanisme kombinert med en «idealisering av det spesifikt norske».⁴²

Heinrich Himmler inspiserer en leir for russiske krigsfanger i Russland cirka 1941. Kilde: U.S. National Archives and Records Administration

Det ble på lederplass argumentert for at Tyskland ikke skulle kunne dominere det storgermanske riket kun i kraft av sin størrelse: «Vi i SS anerkjenner ikke en mann fordi han veier så og så mange kilo eller en masse fordi den teller så og så mange hoder. Vi anerkjenner kun ett: rase og kvalitet».⁴³ I dette lå det naturligvis at nordmenn hadde best rasemessig kvalitet. Nordmenns oppfattelse av deres egen viktige rolle i det storgermanske riket kunne derfor fremheves i Germaneren med støtte fra SS' egen ideologi og den nordiske tanke, samtidig som pangermanismen levde i beste velgående.⁴⁴ Denne optimismen skulle imidlertid snart snu.

I skyggen av Stalingrad

I løpet av vinteren 1942–43 hadde Den Røde Armé ved hjelp av en enorm knipetangmanøver omringet den tyske 6. armé ved Stalingrad og 2. februar var katastrofen et faktum.⁴⁵ Tapet representerte det største nederlaget i Tysklands historie og har blitt regnet som krigens vendepunkt i Europa. Det anslås at aksemaktene, i tillegg til de enorme materielle tapene, totalt mistet over en halv million soldater.⁴⁶ Ikke bare representerte nederlaget en enorm militær katastrofe for nazistene, det ble også et stort ideologisk problem. Hvordan kunne det germanske herrefolket ha blitt så grundig nedkjempet av «kulturløse og barbariske bolsjevikere»? I tillegg i en by hvis navn tydeliggjorde den ideologiske kampen enda mer.

Tysk propaganda startet derfor umiddelbart arbeidet med å vri sannheten og snu det hele til noe positivt.⁴⁷

I *Germaneren* kan man spore en endring i den pangermanske retorikken, i valget av artikler og generelt i hele avisens fokus etter tapet ved Stalingrad og utover våren 1943. Imidlertid er ikke denne endringen så stor som man kunne ha ventet, det enorme ideologiske og militære tilbakeslaget tatt i betraktning. Likevel er det tre hovedtendenser jeg vil peke på.

For det første fikk *Germaneren* våren 1943 et mer apokalyptisk preg. Da det ble åpenbart at Sovjetunionen ikke ville gi seg uten kamp ble fokuset i enda større grad enn før rettet mot de enorme konsekvensene av denne ideologiske kampen. «Vi må seire eller dø»⁴⁸ ble derfor et underliggende tema i mange artikler. Det fantes intet kompromiss. Videre ble det kraftig understreket at Norge heller ikke kunne regne med å bli spart ved et eventuelt germansk tap, men at befolkningen måtte regne med å bli behandlet som slaver. Oppdagelsen av

massegravene etter Katyń-massakren⁴⁹ i Polen ble brukt som et eksempel på hva som kunne ventes hvis bolsjevikene vant. Nordmenn hadde med andre ord like mye å frykte og like mye å kjempe for som andre europeere. Det handlet om Norges eksistens.

Dette leder videre til den andre hovedtendensen. Som et resultat av det tilspissede og apokalyptiske fokuset ble det også mer fokus på at man i større grad en tidligere måtte stå sammen, samarbeide og kjempe mot fienden som en felles germansk enhet. I den forbindelse var det flere artikler om felleskap, pliktfølelse, disiplin og arbeid. «Germaneren snakker om plikten til arbeid, og dette vil si: arbeide for det folkefellesskap han tilhører».⁵⁰ Her understrekes viktigheten av å dra i samme retning i vanskelige tider og å kjempe. Det kan tilføyes at *Germaneren* i denne perioden også generelt fokuserte mer på fronten og på den måten fikk et mer militant preg. Videre ble det ofte understreket hvor viktig det var å rekruttere flere nordmenn til den germanske kampen, det vil si «[...] å fylle igjen den

kløften som har dannet seg i det norske folk»,⁵¹ og å yte en skikkelig innsats for saken. Gang på gang ble det derfor fremhevet at «[v]årt lands framtid vil bli bedømt etter hva vi er og hva vi yter, ikke etter hvor mange vi er».⁵² Her ser vi at tendensen til pangermansk nasjonalisme til en viss grad fortsetter ved at det fokuseres mer på det norske bidraget til det storgermanske riket. Denne tendensen er imid-

lertid mindre tydelig dette halvåret. På mange måter kan man si at *Germaneren* manet mer til pangermansk kamp og innsats i Norge våren 1943 enn den hadde gjort halvåret før.

For det tredje vil jeg peke på en økende tendens våren 1943 til det man kan betegne som *kognitiv dissonans*,⁵³ det vil si at avstanden mellom ideologien og virkeligheten økte, at kart og terreng ikke stemte overens. Den tyske fremgangen før 1943 hadde bygget opp under synet på den germanske rases overlegenhet, men etter nederlaget ved Stalingrad mistet man dette argumentet og en skulle derfor tro at dette synet endret seg. Germanerens skribenter og ideologer gjorde imidlertid alt som sto i deres makt for å tette hullet. Derfor ble Germaneren våren 1943 mer preget av tendenser til panisk arbeid for å opprettholde denne illusjonen, både for seg selv og for omverdenen.

I denne sammenhengen er det interessant å se på hvordan nederlaget ved Stalingrad ble fremstilt i

Germaneren. Tapet ble faktisk relativt godt dekket, men som i Tyskland ble det ikke uventet vridd over til noe positivt. Det ble fokusert på soldatenes heltemot, deres offervilje og hvordan motgang gjør fellesskapet sterkere. På lederplass ble det til og med argumentert for at «[...] nederlaget ved Stalingrad ble vår seir, Det storgermanske sambands seir».⁵⁴ Dette er et typisk eksempel på *kognitiv dissonans*. Vurderingen stemte åpenbart ikke med den faktiske situasjonen, men man prøvde å unngå en situasjon hvor ideologien og virkeligheten ikke stemte overens. Et annet område hvor sannheten ble modifisert for å unngå konflikt med ideologien var i de mange rapportene fra fronten. Utover våren 1943 ble det som nevnt tidligere stadig mer fokus på frontkjemperne og de tok opp mer spalteplass. Det ble meldt om toppmotiverte norske soldater som stortrivedes ved fronten og som kjempet mot bolsjevikene med stor iver. Virkeligheten så imidlertid annerledes ut og kammoralen blant de norske var i realiteten svært lav. Dette illustreres av at kun 10 av 50 mann hadde vendt tilbake etter permisjon på nyåret.⁵⁵

At avstanden mellom virkelighet og ideologi i *Germaneren* var stor er ikke overraskende. Dette gjaldt for nazistisk propaganda generelt og også andre norske aviser trykket skjeve fremstillinger fra fronten.⁵⁶ Det som er interessant å merke seg er at i tillegg til at avisen fikk et mer apokalyptisk preg og et større fokus på samhold og kampvilje våren 1943, så økte også graden av *kognitiv dissonans* i takt med motgangen i øst. Dette skulle vare ut hele avisens levetid, noe siste nummer er et bevis på. Der hevdet Jonas Lie at GSSN var urokkelige og at motgangen ga dem styrke, kun dager før den tyske kapitulasjonen.⁵⁷

Mot pangermansk utvanning og Europa-tanken?

Historiker Øystein Sørensen har argumentert for at det skjedde en pangermansk utvanning og en tilnærming til det han kaller Europa-tanken i NS og i deler av SS etter vendepunktet på Østfronten i 1943.⁵⁸ Etter som krigslykken i øst snudde ble krigen der mer og mer omtalt som en desperat forsvarskamp. I dette lå det at det ikke lenger var kun den germanske rasen som var truet av bolsjevismen, men hele det europeiske kontinent. De offensive pangermanske raseideene som hadde dominert tidligere ble derfor tonet ned til fordel for et bredere defensivt fokus. Hele Europa måtte nå stå sammen og forsvare seg mot angriperne fra øst.⁵⁹

Dette betydde at ideen om det storgermanske riket ble redusert til en mer tradisjonell idé om europeisk samling, og at krigen i øst til en viss grad ble redusert fra en rasekamp til en kamp mellom bolsjevismen og Europa.⁶⁰ Vidkun Quisling for eksempel, som hadde vært en svoren pangermanist på NS' 8. Riksmøte noen måneder tidligere, dreide våren 1943 mer og mer i retning av Europa-tanken og uttalte at krigen var en «europeisk frihetskrig».⁶¹

Germaneren ser imidlertid ikke ut til å ha blitt påvirket like sterkt av dette tankegodset som andre SS- publikasjoner. Dette gjelder også generelt for den norske SS-ideologien.⁶² Som nevnt tidligere ble det et mer apokalyptisk preg over propagandaen og krigen ble fremstilt mer som en europeisk forsvarskrig. Flere artikler bar derfor til en viss grad preg av Europa-tanken. I en artikkel sto det for eksempel at: «[s]lik vil det blod som er utgydt på de russiske slagmarker bli til det europeiske fellesskaps mytos. Europas fødestund er kommet».⁶³ Et annet sted ble det argumentert for dannelsen av «Europas forente nasjonalstater under aksemaktenes førerskap».⁶⁴ Likevel var pangermanismen fortsatt dominerende i *Germaneren* våren 1943. Begreper som Europa og Germania ble brukt om hverandre, men den germanske rasens kamp var hele tiden underliggende. Man kan derfor si at den pangermanske utvanningen var relativt svak i *Germaneren*. Dette gjaldt forøvrig for resten av

avisens levetid og det pangermanske raseperspektivet ble opprettholdt også i 1943 og 1944.⁶⁵

Konklusjon

Denne artikkelen har fokusert på endringen i den pangermanske retorikken i *Germaneren* fra høsten 1942 til våren 1943. Først ble det gjort rede for de ideene som lå til grunn for den ideologien *Germaneren* forfektet. Drømmen om å skape et storgermansk rike var i hovedsak basert på den nordiske tanke og pangermanismen. Det ble oppfattet at den germanske rasen var truet av utslettelse og at dermed også kulturen og hele sivilisasjonen var truet. Den negative utviklingen mente man imidlertid kunne stanses ved å gjøre en rekke tiltak for å hindre blodets videre degenerering og ved å samle alle germanske stammer i et felles storgermansk rike. Dette dannet grunnlaget for SS' ideologi og fremtidsvisjoner. Med opprettelsen av organisasjonen Germanske SS Norge fikk denne ideologien også sitt

Et annet område hvor sannheten ble modifisert for å unngå konflikt med ideologien var i de mange rapportene fra fronten.

tydelige ansikt i Norge. Spesielt kom dette til uttrykk gjennom organisasjonens avis Germaneren.

Høsten 1942 var preget av pangermansk optimisme. I *Germaneren* kom dette til uttrykk som en gjennomgående positiv og optimistisk tone i avisen. Flere artikler legitimerte den germanske kampen og retorikken var preget av selvsikkerhet. Det fantes også spor av en norsk pangermansk nasjonalisme. Generelt fikk man inntrykk av at seieren ikke var langt unna. Men så snudde krigslykken. På nyåret 1943 opplevde man et stort nederlag ved Stalingrad som til dels endret den pangermanske retorikken. Avisen fikk et mer apokalyptisk preg og Norges utsikter ved et eventuelt tap ble svartmalt. Det ble derfor manet mer tydelig til kamp ved at verdier som felleskap, pliktfølelse, disiplin og arbeid ble fremholdt som særlig viktige. Tendensen til pangermansk nasjonalisme fortsatte imidlertid, om enn i noe mindre grad. I denne sammenheng argumenterte jeg for at det i *Germaneren* våren 1943 var en økende tendens til det som kan betegnes som *kognitiv dissonans*. Ideologien og virkeligheten var på kollisjonskurs og avisen bar i denne perioden preg av å arbeide hardt for å opprettholde illusjonen.

Innledningsvis stilte jeg spørsmål ved om den pangermanske retorikken i *Germaneren* endret seg i takt med den tyske tilbakegangen på Østfronten våren 1943? Svaret på det er ja, til en viss grad. Momentene jeg har skissert ovenfor tyder på en endring. Likevel var endringen overraskende liten og *Germaneren* var som nevnt ikke særlig preget av pangermansk utvanning. Mye av det samme stoffet gikk som normalt i avisen gjennom hele perioden og ideologisk sto de stort sett på sitt. Det virker derfor som om *Germanerens* ideologer i liten grad lot seg affisere av tilbakegangen på Østfronten, i alle fall ga de ikke mye uttrykk for det. ♣

Lasse Lømo Ellingsen, f. 1989. Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo.

NOTER

- 1 Beevor, *The Second World War*, s. 469.
- 2 Emberland og Kott, *Himmlers Norge: Nordmenn i det storgermanske prosjekt*, s. 47–48.
- 3 For mer om völkisch-bevegelsen se Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*.
- 4 Emberland, Religion og rase: *Nybedenskap og nazisme i Norge 1933–1945*, s. 30.
- 5 Såkalt raseforskning besto av blant annet eugenetikk, kranio­logi, biologi, naturhistorie, evolusjonisme og fysisk antropologi. Se Skorgen, *Rasenes oppfinnelse*.
- 6 Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, s. 57., Se også Günther,

Der Nordische Gedanke unter den Deutschen Lutzhöft, Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940, Kyllingstad, *Kortskaller og langskaller: Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*.

- 7 Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, s. 56.
- 8 Emberland, «*Viking og odelsbonde: Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn*», s. 129–138. Med pseudovitenskap menes det at ideologi og vitenskap var sammenblandet.
- 9 Kyllingstad, *Kortskaller og langskaller*, s. 83–91, 165–169.
- 10 Se Arvidsson, «*Germania: Noen hovedlinjer i forskningen om fortidens germanere*», s. 11–34.
- 11 Sørensen, «*Drømmen om det storgermanske riket: Pangermanismen i Norge ca. 1850–1945*», s. 61.
- 12 Loock, *Quisling, Rosenberg og Terboven: Den nasjonalsosialistiske revolusjon I Norge – dens forhistorie og forløp*, s. 203.
- 13 Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, s. 47.
- 14 Bogen, «*Fremst i fylkingen: Germanske SS Norge. Organisasjonens historie, skoleringsvirksomhet og ideologi.*», s. 13.
- 15 Ibid., 16.
- 16 Weale, *The SS: A new history*, s. 63.
- 17 Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, s. 29–30.
- 18 Longerich, *Heinrich Himmler*, s. 298.
- 19 Emberland og Kott, *Himmlers Norge*, s. 45.
- 20 Bogen, *Fremst i fylkingen*, 16.
- 21 En hovedgrunn var at flesteparten av medlemmene raskt dro til fronten. Ibid., s. 21–22.
- 22 Ibid., s. 24.
- 23 Politiminister Jonas Lie ble satt inn som leder, Justisminister Sverre Riisnæs som nestleder. Ibid., s. 25.
- 24 Ibid., s. 29–30.
- 25 GSSN bisto for eksempel Statspolitiet ved arrestasjonene av de mannlige norske jødene 26. oktober 1942. Ibid., s. 34.
- 26 Ibid., s. 34–37, s. 57.
- 27 Ibid., s. 87.
- 28 Ibid.
- 29 *Germaneren* Nr. 1, 25.7.1942.
- 30 Sørensen, *Hitler eller Quisling: Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940–1945*, s. 88.
- 31 Ragnarok-kretsen var en vennegjeng rundt tidsskiftet *Ragnarok*. Kretsen kan betegnes som radikal, militant, pangermansk og nyhedensk nasjonalsosialistisk. Viktige medlemmer var blant annet Hans S. Jacobsen, Stein Barth–Heyerdahl, Johan B. Hjort og Per Imerslund. Se Emberland, *Religion og rase*, s. 111–311.
- 32 Sørensen, *Hitler eller Quisling*, s. 87.
- 33 Beevor, *The Second World War*, s. 334.
- 34 Sørensen, *Hitler eller Quisling*, s. 181.
- 35 Nasjonal Samlings 8. Riksmøte ble avholdt 25–27. september

- 1942. Ibid., s. 182.
- 36 «Germanske SS Norge», *Germaneren* Nr. 1, 25.7.1942.
- 37 «Germansk samling», *Germaneren* Nr. 4, 5.9.1942.
- 38 «Germansk seier», *Germaneren* Nr. 8, 31.10.1942.
- 39 Et eksempel her er artikkelen «Grunnlaget for en europeisk markedsordning», *Germaneren* Nr. 9, 14.11.1942.
- 40 «Germansk seier», *Germaneren* Nr. 8, 31.10.1942.
- 41 «På nye veier», *Germaneren* Nr. 6, 3.10.1942.
- 42 Emberland, *Religion og rase*, s. 157.
- 43 «Tanker om SS», *Germaneren* Nr. 6, 3.10.1942.
- 44 Bogen, *Fremst i fylkingen*, s. 74.
- 45 Beevor, *Stalingrad*, s. 360.
- 46 Ibid., s. 362.
- 47 Ibid.
- 48 Bildeskrift *Germaneren* Nr. 6, 27.3.1943.
- 49 Massehenrettelser av polske krigsfanger i Katynskogen etter den Sovjetiske invasjonen av Polen i 1939.
- 50 «Germansk sosialisme», *Germaneren* Nr. 10, 1.5.1943.
- 51 «Bygge bru», *Germaneren* Nr. 17, 19.6.1943.
- 52 «Vårt standpunkt», *Germaneren* Nr. 8, 10.4.1943.
- 53 *Kognitiv dissonans* er et begrep fra psykologien som beskriver konflikten som oppstår i sinnet hvis to kognitive elementer, det vil si den kunnskapen en person har om seg selv, sine tanker eller sine omgivelser, er i konflikt med hverandre. Mennesker har behov for å være konsistente og vil derfor søke å utjevne denne dissonansen. *Kognitiv konsistent– teorien* ble presentert av den amerikanske psykologen Leon Festinger i 1957. Se Colman, *A Dictionary of Psychology*.
- 54 «Nederlag» *Germaneren* Nr.3, 13.2.1943.
- 55 Roughthvedt, *Med penn og pistol: Om politiminister Jonas Lie*, 269.
- 56 For eksempel i *Aftenposten* og *Fritt Folk*. Se Westlie, «*Norske krigskorrespondenter på Østfronten 1941–45*».
- 57 «Vi er urokkelige!» *Germaneren* Nr. 17, 5.5.1945.
- 58 Sørensen, *Hitler eller Quisling*, s. 232–233.
- 59 Ibid., s. 233.
- 60 Ibid., s. 234.
- 61 Ibid., s. 235–237.
- 62 Bogen, *Fremst i fylkingen*, s. 66.
- 63 «Nasjonalstat og rikstanke», *Germaneren* Nr.2, 30.1.1943.
- 64 «Europas fellesskap», *Germaneren* Nr. 21, 17.7.1943.
- 65 Sørensen, *Hitler eller Quisling*, s. 270.

KILDER

Germaneren 1942–45, Nasjonalbiblioteket.

LITTERATURLISTE

Arvidsson, Stefan. «Germania: Noen hovedlinjer i forskningen om fortidens germanere» i Emberland, Terje og Fure, Jorunn Sem (Red.). *Jakten på Germania: Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Beevor, Antony. *The Second World War*. New York: Little, Brown and Company, 2012.

Beevor, Antony. *Stalingrad*. Oslo: Spartacus Forlag AS, 2003.

Bogen, Olav Christoffer. «Fremst i fylkingen: Germanske SS Norge. Organisasjonens historie, skoleringsvirksomhet og ideologi.» Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2008.

Colman, Andrew M. *A Dictionary of Psychology*, 3 utg. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Emberland, Terje og Kott, Matthew. *Himmlers Norge: Nordmenn I det storgermanske prosjekt*. Oslo: Aschehoug, 2012.

Emberland, Terje. «Viking og odelsbonde: Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn» i Emberland, Terje og Fure, Jorunn Sem (Red.). *Jakten på Germania: Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Emberland, Terje. *Religion og rase: Nybedenskap og nazisme i Norge 1933–1945*. Oslo: Humanist Forlag, 2003.

Emberland, Terje og Fure, Jorunn Sem (Red.). *Jakten på Germania: Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Günther, Hans F.K. *Der Nordische Gedanke unter den Deutschen*. München: J.F. Lehmanns Verlag, 1927.

Kyllingstad, Jon Røyne. *Kortskaller og langskaller: Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*. Oslo: Spartacus Forlag AS, 2004.

Longerich, Peter. *Heinrich Himmler*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Loock, Hans–Dietrich. *Quisling, Rosenberg og Terboven: Den nasjonalsosialistiske revolusjon i Norge – dens forhistorie og forløp*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1972.

Lutzhöft, Von Hans–Jürgen. *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1971.

Mosse, Georg L. *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*. New York: Howard Fertig, 1998.

Roughthvedt, Bernt. *Med penn og pistol: Om politiminister Jonas Lie*. Oslo: Cappelen Damm AS, 2010.

Skorgen, Torgeir. *Rasenes oppfinnelse*. Oslo: Spartacus Forlag AS, 2002.

Sørensen, Øystein. *Hitler eller Quisling: Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940–1945*. Oslo: J.W. Cappelen Forlag AS, 1989.

Sørensen, Øystein. «Drømmen om det storgermanske riket: Pangermanismen i Norge ca. 1850–1945» i Emberland og Fure (Red.). *Jakten på Germania: Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*. Oslo: Humanist Forlag, 2009.

Weale, Adrian. *The SS: A new history*. London: Abacus, 2010.

Westlie, Bjørn. «Norske krigskorrespondenter på Østfronten 1941–45». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2010.

CHRISTIAN FREDERIK OG SOMMERKRIGEN

Den norske kongens motiver for å føre krig mot svenskene sensommeren 1814.

Sensommeren 1814 brøt det ut krig mellom Norge og Sverige. Denne artikkelen tar for seg hvilke motiver kong Christian Frederik hadde for å føre krig mot svenskene. Hvor vi blant annet skal se om han gjorde det i håp om å skaffe seg støtte fra stormaktene, for å redde Grunnloven, eller om det hele var et spørsmål om ære.

EGIL ELVERHEIM HARSTAD
Bachelor i historie
Universitetet i Oslo

Den 14. august 1814 ble Mossekonvensjonen undertegnet og Norge og Sverige inngikk en personalunion. Med dette var sju av noen av de viktigste månedene i Norges historie over, sju måneder som hadde forandret Norge fra å være en dansk provins til å bli en likestilt unionspartner med Sverige. Men ved konvensjonen i Moss måtte også den norske kongen, Christian Frederik, gjennom en hemmelig del av avtalen frasi seg alle krav på den norske tronen og forlate Norge. Han hadde da, først som Norges regent, og deretter som konge, ledet landet i månedene etter Kielfreden, der han hadde blitt stilt overfor press fra både stormaktene og ikke minst svenskene. Det hele skulle vise seg å lede fram mot en krig mot Sverige, hvor den norske hæren, med minimale utsikter for utenlandsk støtte, sto overfor en større og mer erfaren motstander.

Jeg skal med dette diskutere hva som var Christian Frederiks motiver for å føre krig mot svenskene som-

meren 1814. Håpet han på at den norske hæren kunne seire over svenskene, gjorde han det for å redde den norske grunnloven, eller var det andre motiver for at han valgte krig? For å forsøke å besvare disse spørsmålene er det tatt utgangspunkt i Christian Frederiks dagbok som gjengir hans syn på hendelsene våren og sommeren 1814. Samtidig brukes også blant annet Ståle Dyrviks bok *Året 1814*, Halvdan Kohts *1814: norsk dagbok hundre aar efterpaa*, og Lars Roar Langslets biografi om Christian Frederik som oversiktslitteratur for hele den korte perioden. Jeg har også tatt med bøker som Henrik Angells romantiserte, men oversiktlige bok *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*, Per Erik Rastads *Krigsårene 1807-1814* og Per Edfeldts *De historiske hendelsene i Moss i 1814. Krig - Forhandlinger - Konvensjon* som bøker som spesifikt dekker krigshendelsene og fredsforhandlingene. Av nyere forskning er artikler av Morten Nordhagen Ottosen og Claus Møller Jørgensen tatt i bruk.

Historikerne og Christian Frederik

Christian Frederik har av flere norske historikere blitt gitt tilnavn som både kjolekongen og teaterkongen for sin opptreden under de sju månedene i 1814. Ernst Sars (1835-1917) skrev blant annet:

Det er noget ydmykende for os, at vi skal staa i en saa stor Taknemlighedsgjæld til en saa liten Mand – at Folket, til Løsning af en af sine største Opgaver, samlede sig om denne Balkavallér [...] og levemann.¹

Som Sars var det også flere andre norske historikere på 1800-tallet som ikke var nådige mot den tidligere norske kongen. Krigen han førte ble av noen også referert til som «kattekrigen» på grunnlag av den katt-og-mus leken krigen skal ha blitt ført som. Arne Bergsgård (1886-1954) ga også Christian Frederik skylda for at krigen hadde svertet nordmennenes ære, der han skrev at «[...] å spana modet og vonene til det høgaste, å mana folket til helteånd, men så ikkje ta denne ånda i bruk, å la folket kjenna seg skjemt i si ære».² Flere historikeres negative syn på Christian Frederik må også ses å ha kommet av nederlaget i krigen, og at dette var med på å overskygge den rollen han hadde hatt som et samlende element for nordmennene i løpet av våren og sommeren 1814. I løpet av 1900-tallet skulle det derimot etter hvert utvikle seg et mer positivt syn på Christian Frederik, der blant annet Sverre Steen (1898-1983) og Jens Arup Seip (1905-1992) ga han mye av æren for det norske opprøret.

Fra provins til selvstendig stat

Nøyaktig sju måneder før det ble inngått fred i Moss, hadde fredsavtalen i Kiel blitt undertegnet, den 14. januar 1814. Gjennom denne traktaten gikk Danmark fra å være en middels stor, til å bli en liten stat. Ikke nok med at landet tidligere hadde mistet sin posisjon som viktig alliansepartner med Russland ved at russerne hadde annektert Finland og ikke lengre så på danskene som en viktig part i en tofrontsrig mot Sverige. Men Danmark hadde også mistet den nordre delen av riket, som hadde blitt overført til kongen av Sverige. Rundt fire måneder etter overførselen hadde imidlertid «provinsen Norge» proklamert sin selvstendighet, vedtatt en egen grunnlov, og valgt den tidligere stattholderen og danske tronarvingen, Christian Frederik, til konge.

Svenskene var derimot lite fornøyde med at Norge hadde proklamert sin selvstendighet, og Karl Johan, som sto med størsteparten av den svenske hæren på kontinentet, forsøkte å få med seg de andre stormaktene på en hevnaksjon mot Danmark. Den svenske kronprinsen var overbevist om at det var Frederik VI som var ansvarlig for opprøret i Norge, og han ønsket som hevn å okkupere og deretter oppløse hele det dan-

ske kongeriket. Storbritannia satte seg derimot opp mot Karl Johans mobilisering mot Danmark,³ samtidig som kronprinsen heller ikke fikk noe støtte til dette prosjektet fra Preussen, Østerrike eller Russland.

I begynnelsen av juni manet derimot Christian Frederik til håp om stormaktenes støtte for et selvstendig Norge. Han hadde gjennom brev fått høre fra baron C.H.A. Hardenberg-Reventlow i Hannover,⁴ sønn av den prøyssiske statskansleren Karl August von Hardenberg,⁵ at prins Adolphus, hertugen av Cambridge og da yngste sønn av kong George III, personlig hadde uttalt at England ønsket et selvstendig Norge. Videre ville også Østerrike og Preussen slutte seg til denne opinionen, mens Russland derimot ville fortsette å gi sin støtte til Sverige.⁶ Situasjonen skulle derimot vise seg å være en helt annen enn den Christian Frederik skrev om i sin dagbok den 1. juni. Utsendingene fra Storbritannia, Østerrike, Preussen og Russland befant seg på denne tiden i København for å finne ut om danskene hadde en finger med i det norske opprøret. Samtidig hadde Storbritannia også valgt å sende John Philip Morier direkte til Norge for å formidle brite-nes syn på situasjonen. Christian Frederik tok imot han første gang den 6. juni, og i møte med Moriers erklæring om at britene ville stå fast ved sin avtale med Sverige, la Christian Frederik fram at han var bundet av Grunnloven. Dermed kunne han ikke godta det som var vedtatt i Kieltraktaten uten godkjenning fra et

Christian Frederik (1786-1848) var norsk konge fra 17. mai til 10. oktober i skjebneåret 1814.

storting, som det tok tre–fire måneder å innkalle. Enighet dem imellom var allikevel at ingen ønsket noen krig mellom Norge og Sverige.

Etter at den danske regjeringen ble frikjent for å ha støttet opprøret i Norge satte stormaktsutsendingene turen mot Christiania. Den danske regjeringen sendte også beskjed til Christian Frederik om at han skulle innrette seg etter Kieltraktatens bestemmelser og vende hjem til Danmark.⁷ Den samme beskjeden fikk han også fra russiske Michail Orlov, østerrikske August Ernst Steigentesch, prøyssiske Friedrich von Martens og britiske Augustus John Foster som ankom Norge den 1. juli og møtte Christian Frederik på Bygdøy. Kravene de kom med var på ingen måte oppløftende for den norske kongen der de krevde at han skulle abdisere og forlate Norge innen to uker, samtidig som svenske styrker skulle få innta grensefestningene Kongsvinger, Fredriksten og Fredrikstad.⁸ Igjen trakk Christian Frederik fram Grunnloven og mente at det var opp til et storting å ta stilling til en fremtidig union. Utover sommeren skulle kongen imidlertid bli mer villig til å inngå kompromisser, og den 13. juli la han fram et forslag til stormaktsutsendingene. Forslaget gikk ut på at han frivillig skulle abdisere og fremme en union med Sverige overfor Stortinget. Til gjengjeld måtte Karl Johan og svenskene godkjenne den norske Grunnloven. Grensefestningene ble ikke nevnt. Utsendingene la fram forslaget overfor den svenske kronprinsen den 23. juli, men han godtok ikke Christian Frederiks forslag. Karl Johan kom i stedet med et motforslag, der nordmennene skulle få ha en nasjonal representasjon mens Christian Frederik fortsatt måtte abdisere, og festningene Fredriksten og Fredrikstad måtte overlates til svenske tropper.⁹ Kongsvinger ble ikke nevnt. Forslaget fra Karl Johan skulle allikevel komme til å få liten verdi. For da Christian Frederik først mottok Karl Johans nye forslag den 28. juli, var krigen alt i gang.

Krig og fred

Utover sommeren forsto nok Christian Frederik at krigsutbruddet bare kom nærmere og nærmere. Den 21. juli flyttet han sitt hovedkvarter til Moss Jernverk sammen med den norske militære ledelsen, og begrunnet dette i dagboken sin: «Jeg tok mit hovedkvarter i Moss den 21 for at være nærmere ved underhandlingerne eller krigshendelserne».¹⁰ Krigen brøt da også ut den 26. juli med et svensk flåteangrep mot Hvaler. Under invasjonen av Hvalerøyene skulle en også komme til å få se mye av den taktikken Christian Frederik ville føre overfor de svenske invasjonsstyrkene, der han skrev i sin dagbok at «Ifølge min befaling om paa ingen maate at ofre flaaaten mot en altfor sterk fiende, besluttet kommandørkapteinen [...] at opgi sin stilling med 40 skibe og om natten at gaa over fjorden».¹¹

Etter invasjonen av Hvaler krysset også svenske

styrker grensen inn i Smaalenene og i Eidskog i tidsrommet mellom den 30. juli – 2. august. Fredriksten festning kom under beleiring, Fredrikstad festning ble oppgitt etter fire dager, mens de svenske styrkene mot Kongsvinger ble stoppet og under retretten led store tap som følge av en vellykket norsk knipetangsmanøver. Selv om det vellykkede forsvaret under oberstløytnant Krebs ved Kongsvinger var til stor glede for kongen og den norske militære ledelsen,¹² var tapet av Fredrikstad, som hadde overgitt seg nesten uten kamp, et tilbakeslag. Festningens overgivelse den 4. august førte til at Christian Frederik istedenfor å møte svenskene i et større slag ved Rakkestad, valgte å trekke de norske styrkene over til vestsiden av Glomma, mot råd fra generalløytnant Staffeldt. Gjennom den norske kongens avgjørelse om tilbaketrekning møtte svenskene lite motstand under sin framrykning i søndre Smaalenene. Foruten motstanden fra garnisonen på Fredriksten festning under general Ohme hadde svenskene kun møtt norske styrker i noen små, spredte trefninger der nordmennene etter kort tid hadde slått retrett. Flere svenske offiserer ergret seg over at de norske soldatene trakk seg så raskt tilbake at en ikke hadde mulighet til å hevne tidligere nederlag, og en av de svenske generalene skrev også i sin dagbok at «Såmre har man aldrig sett någon försvara en krona och det folk som gifit den.»¹³ Svenskenes frykt for at de norske bøndene ville ty til geriljakrig mot invasjonsstyrkene skulle også vise seg å slå feil.

Den 6. august tok derimot Karl Johan til orde for forhandlinger med Christian Frederik. Den norske kongen hadde helt siden krigsutbruddet blitt møtt med en mye skarpere tone fra stormaktsutsendingene, som nå hadde gått over fra å være den meglende part til å legge større press på Christian Frederik om at han måtte legge ned våpnene. Han var da også villig til å møte svenskene til fredsforhandlinger, selv om den norske militære ledelsen i stor grad var imot å avslutte krigen på et så tidlig tidspunkt.¹⁴ Christian Frederik møtte allikevel den tidligere norske statsråden Carsten Tank og prosten Peter Hount ved Spydeberg prestegård den 7. august. De hadde blitt sendt av Karl Johan med forslaget om at nordmennene skulle få beholde sin Grunnlov, med de endringer som var nødvendig for en union med Sverige, mens Christian Frederik måtte abdisere og forlate landet.

Mange av de norske offiserene rådet kongen til ikke å gi etter for det svenske forslaget. Men etter at Christian Frederik dagen etter la fram forslaget for fire statsråder fra Christiania, ble det på grunnlag av den daværende krigssituasjonen besluttet at forhandlinger med svenskene var den eneste muligheten. Karl Johan fikk med dette svar fra Christian Frederik om at han ville abdisere så snart Stortinget kom sammen, og at svenske styrker skulle få besette østsiden av Glomma.

Den svenske kronprinsen var derimot lite fornøyd med at Christian Frederik ikke hadde godtatt forslaget med en gang, og selv om det nå ble innledet forhandlinger mellom partene, fortsatte krigen. Den 9. august ble også Christian Frederik vitne til at nordmennene under retretten over Glomma slo svenskene tilbake ved Langnes skanse, og han hadde blitt sjokkert ved synet av de skadde norske soldatene. Etter slaget nektet han også oberst Hegermann i å sende to bataljoner for å angripe de svenskene som trakk seg tilbake.¹⁵ Dagen etter, den 10. august, møtte han derimot det svenske sendebudet general Björnstjärna i Moss. Under forhandlingene dem imellom ble de begge enige i om at Christian Frederik skulle frasi seg kongetittelen og at svenskene skulle godta den norske Grunnloven.

Spørsmålet om når Christian Frederik skulle abdisere var det derimot uenighet om. Svenskene ønsket at han skulle forlate landet så fort som mulig, og at statsrådet skulle regjere på vegne av den svenske kongen. Samtidig ble det også satt spørsmålstegn fra Christian Frederiks side om hvor stor del av Smaalenene svenskene skulle få besette når det ble inngått våpenhvile. Han ønsket nemlig å ha svenske styrker så langt unna Christiania som mulig, av frykt for at den svenske hæren kunne utgjøre en maktfaktor overfor Stortinget. General Björnstjärna gikk også med på Christian Frederiks forslag om at de svenske styrkene kun skulle få okkupere østsiden av Glomma, mens statsrådet skulle styre Norge etter at Christian Frederik hadde abdisert. Men han ville ikke undertegne noen avtale før han hadde konsolidert seg med Karl Johan.

Forhandlingene gikk sterkt innpå Christian Frederik, og det har blitt spekulert i om han nærmest var nær et sammenbrudd. Krigen hadde medført store påkjenninger, og nervene hans ble ikke bedre av den konstante lyden av svenske kanoner som drev beskytning i området under store deler av forhandlingene.¹⁶ Han overlot derfor ansvaret for de videre forhandlingene til statsrådene Niels Aall og Jonas Collett. De møtte også det andre sendebudet fra Karl Johan, generalløytnant Skjöldebrand, som ankom Moss 14. august med krav fra den svenske kronprinsen om at svenske styrker skulle få okkupere hele Smaalenene. De norske forhandlerne var derimot like motvillige som Christian Frederik til å gå med på dette kravet og det ble fra norsk side foretatt en reservasjon i avtalen der de krevde at svenske styrker ikke skulle rykke noe lengre inn i Norge enn de alt var kommet. Videre ble det bestemt at ingen norske militære styrker skulle stasjoneres nærmere Christiania enn tre mil, grunnet frykten for at troppene kunne utgjøre et press mot Stortinget.¹⁷ Mossekonvensjonen var dermed et faktum.

Selv om krigen hadde klart å redde den norske Grunnloven, og dermed Norges suverenitetsgaranti, var tapet mot Sverige lite populært blant befolkningen.

Beskyldninger om forræderi og ikke minst feighet fra den norske kongens side sirkulerte blant nordmenn. Ifølge slottsprest Pavel «engster [Christian Frederik] seg over alt og mistror enhver. Han tror at de svenske vil bryte våpentilstanden og bortføre ham, at man i Kristiania ville stenet han [...]».¹⁸ Men all skyld ble derimot ikke lagt på Christian Frederik, der en del av de norske offiserene også fikk rollen som syndebukker.¹⁹ I henhold til Mossekonvensjonen abdiserte også

Forhandlingene gikk sterkt innpå Christian Frederik, og det har blitt spekulert i om han nærmest var nær et sammenbrudd.

Christian Frederik fra Norges trone den 10. oktober. Niels Aall beskrev seremonien slik: «En mer tragisk scene kan vel ikke tenkes. Alles øyne svømte i tårer».²⁰ Et kapittel i Norges historie og Christian Frederiks liv var over, der han forlot Norge og rollen som konge, i retning av Danmark og rollen som arveprins.

Hvorfor krig?

Så hva hadde egentlig vært motivet Christian Frederik hadde for å føre krig mot svenskene, når det i realiteten så relativt mørkt ut for nordmennene? Hadde Christian Frederik tro på at den norske hæren kunne klare å holde de svenske invasjonsstyrkene tilbake, og eventuelt komme i den situasjonen at krigen kunne ende i en *status quo*? Sett i et historisk perspektiv var muligheten der. Nordmennene hadde ved flere anledninger klart å holde svenskene tilbake, så sent som i 1808 hadde de svenske styrkene blitt stoppet. Ser en enda lengre tilbake som til invasjonsforsøkene på begynnelsen av 1700-tallet hadde svenskene også blitt tvunget på retrett, selv den gangen de faktisk hadde klart å nå Christiania. Det var nemlig her de norske festningene både ved grensen og i innlandet spilte en viktig rolle. For det første ville en langvarig beleiring føre til at resurser ble bundet fast og ikke kunne bli brukt i en videre offensiv før festningene hadde blitt okkupert. Og for det andre ville en storming av festningen høyst sannsynlig føre til store tap for svenskene, samtidig som det ikke var noen garanti for at stormingen ville lykkes. Dette var en grunn til at Christian Frederik, og ikke minst den nor-

ske militære ledelsen, kviet seg for å gå med på sven-skenes krav om å overgi grensefestningene. At krigen skulle komme til å bli en forsvarskrig var også en faktor som spilte til Christian Frederiks fordel. Grunnen var at forsvarskriger oftest var mye mer populære blant de norske bondesoldatene enn de i stor grad forhatte angrepskrigene.

Styrkeforholdet mellom den norske og den svenske hæren var derimot i svenskenes favør. Ikke medregnet landvernsavdelinger, kystvern, fribataljonsmannskaper og borgervæpninger besto den norske hæren av totalt rundt 24,000 mann. Disse skulle forsvare seg mot de rundt 45,000 svenske styrkene som skulle settes inn mot Norge. Samtidig hadde også svenskene mulighet til å legge under seg et russisk korps på omkring 6,000 mann dersom de ønsket det.²¹ Størsteparten av de svenske troppene hadde også fått krigserfaring fra krigen mot Napoleon i 1813-14, selv om de nok ikke hadde vært de styrkene som hadde sett mest strid under felttoget. Den norske hærens krigserfaring derimot, kom hovedsakelig fra krigen i 1808-09, mens en god del av de norske offiserene også hadde erfaring fra felttoget i Bohuslän høsten 1788. Det kunne allikevel ikke måle seg med erfaringen til kronprins Karl Johan som under sin tid som fransk marskalk hadde deltatt i en rekke kriger på kontinentet. Dette var også i skarp kontrast til den ikke-eksisterende krigserfaringen til Christian Frederik.

Gjennom sammenligning av de to hærene ser man at oddsene lå i svenskenes favør, og det eneste som nordmennene hadde som trumfkort for et vellykket forsvar, var grensefestningene og ikke minst den naturlige forsvarslinjen som kom av elven Glomma. Men kunne den norske hæren virkelig klare en lang krig dersom de klarte å holde stand? Napoleon sa en gang at «en hær marsjerer på sin mage», og setter man dette i sammenheng med den norske hæren sommeren 1814 ville de ikke klart å marsjere langt. Mangelen på mat var nemlig et problem den norske hæren sto ovenfor.²² Allikevel skulle det vise seg at øverstkommanderende for de norske styrkene i Smaalenene, general Arenfeldt og oberst Hegermann, fortsatt var villige til å fortsette krigen da de møtte Christian Frederik den 13. august, selv om mangelen på mat var kritisk.²³

Håp om et mirakel

Kan grunnen til at Christian Frederik valgte å føre krig også ha kommet av at han ønsket å trekke ut tiden i håp om et mirakel? Hele krigsstrategien var lagt opp veldig defensivt, og kan ha vært et virkemiddel for å gi Norge mer tid til å sanke sympati og støttespillere blant stormaktene. Wienerkongressen var bare en knapp måned unna og det ville tatt seg dårlig ut for svenskene om de under forhandlingene også var opptatt med noe som kunne bli ansett som en erobringsskrig. Etter rundt femten år med mer eller mindre

kontinuerlig krig i Europa, eksisterte det et ønske om fred og stabilitet. Christian Frederik håpet nok på at dersom han kunne vise at et selvstendig Norge ville være en stabil stat uten indre uroligheter og med folkelig støtte, ville kanskje stormaktene godta dette.

Ser man det i sammenheng med andre stater i Europa, var håpet på mange måter reelt. Stormaktene hadde for eksempel i Napoli i 1814 faktisk godtatt at den franske marskalken Joachim Murat beholdt sin trone siden staten viste seg å være mye mer stabil og effektiv enn den hadde vært under bourbonerne.²⁴ Tiden rundt de franske revolusjons- og napoleonskrigene hadde også vært en tid med store omveltninger og forandringer spesielt da det kom til diplomati og skiftende allianser. Christian Frederik kan fortsatt på sensommeren 1814 ha hatt det håpet at stormaktene, og da hovedsakelig Storbritannia, mirakuløst ville gå bort fra sin avtale med svenskene.

Den norske kongen skrev også den 12. august til Carsten Anker, som da oppholdt seg i Storbritannia på vegne av den norske stat. I brevet la kongen fram hvor håpløs han syns situasjonen i Norge hadde blitt, og at

Kan grunnen til at Christian Frederik valgte å føre krig også ha kommet av at han ønsket å trekke ut tiden i håp om et mirakel?

han ikke hadde tro på at den norske hæren ville kunne holde ut lengre enn til den 1. oktober. Allikevel oppfordret han Anker til å handle og «Lad os blive Englændere, eller la England kraftigen mægle, det er vor eneste Redning».²⁵ Som Sverre Steen trekker fram i *Det frie Norge: 1814*, og som Lars Roar Langslet skriver i sin biografi om den norske kongen, så nok også Christian Frederik britene som den eneste redningen. Der han ved flere anledninger skal ha uttalt at Norges skjebne lå i Storbritannias hender,²⁶ og der han selv ved sin avreise fra Norge skal ha rådet statsrådene til å søke hjelp fra britene dersom noe skulle gå galt.²⁷ Det eksisterte da også en opinion i Storbritannia som var positive til et selvstendig Norge, og i resten av Europa bygde mye av den sympatien som gikk til Christian Frederiks selvstendighetsprosjekt, på samtidens liberale ideer. Allikevel var nok håpet om at stormaktene ville gå tilbake

på sin avtale med den svenske kronprinsen veldig vag, og sympatien for nordmennene ikke stor nok.

Et norsk Spania?

Håpet den norske kongen på en folkelig reisning mot de svenske invasjonstyrkene? For det ville tatt seg dårlig ut for Karl Johan, spesielt overfor stormaktene, om det hele skulle vise seg å bli et norsk Spania. Frykten for at nordmennene ville reise seg mot de svenske invasjonstyrkene og ty til geriljakrig var noe både den militære ledelsen og de svenske soldatene fryktet. Dette kommer blant annet fram gjennom erindringene til en svensk løytnant, der han skriver:

I våra bivuaker beredde man sig på att få uppföra andra akten af Fransk-Spaniska kriget, ty Norrmännan hotade att göra oss ett förtvifladt motstånd, och den ovilja man hyste mot Svenskarne i Norge var os allmänt bekant.²⁸

For selv om det kanskje ikke var noen allmenn oppslutning om å forsvare den nye Grunnloven blant nordmennene, var det en frykt for hva det ville føre til å bli underlagt svenskene. Men hvorfor skulle nordmennene komme til å gå så langt som til å føre en geriljakrig mot svenskene først nå, da det ved tidligere svenske invasjoner kun eksisterte få enkelttilfeller av folkelig motstand mot de svenske invasjonstyrkene? En av grunnene var at Christian Frederik hadde spilt på frykten nordmennene hadde for svenskene for å vinne oppslutning blant befolkningen. Dette ble gjort blant annet gjennom propaganda og anti-svenske budskap der en for eksempel skremte med at svenskene ville gjøre Norge til en svensk provins, der bøndene måtte bli livegne. Samtidig misjonerte også store deler av de norske biskopene og presteskapet nesten fanatisk i sine prekener om hvordan svenskene ville gjøre nordmennene til slaver og hvordan nordmennene måtte ofre sine liv i kampen mot svenskene.²⁹ Selv om dette ved siden av å skaffe seg oppslutning hovedsakelig hadde vært et virkemiddel for Christian Frederik for å mane til frykt hos svenskene, kunne en geriljakrig fort ha blitt en realitet når svenskenes invasjon først kom. Dette kunne uten tvil ha forlenget krigen, og stormaktene hadde neppe vært fornøyde med at en krig drevet av voldsspiraler slik en hadde sett på den iberiske halvøya, nå ville oppstå på den skandinaviske.

Men Christian Frederik hadde nok ingen intensjoner om å la den norske sivilbefolkningen føre forsvarskrigen. Dette passer i hvert fall veldig dårlig med det bilde en har av kongen, som etter slaget ved Langnes skanse angivelig skal ha utbrutt overfor oberst Hegermann da obersten ønsket å gå til motangrep mot svenskene: «Men min Gud, har De da endnu ikke oppofret nok af disse smukke Folk?»³⁰ Samtidig skal kongen i

samtaler med Georg Sverdrup ved krigens slutt ha vært misfornøyd med det han mente var et for stort antall av døde og sårede norske soldater. Sverdrup skal da ha svart: «Folk klager ikke over at det flydt for meget blod, men for lidet blod.»³¹ Dersom den norske kongen håpet på et mirakel, var det nok ikke i form av et blodig folkelig opprør mot svenskene.

Et spørsmål om ære?

Forsøkte Christian Frederik gjennom å føre krig å redde den norske Grunnloven? I så fall kan en ikke si at dette kom av at han var noe spesielt liberal. For i de årene han skulle komme til å regjere som dansk konge, videreførte han bare eneveldet. En kan riktignok trekke inn at han begynte arbeidet med å gi Danmark en friere forfatning i årene rett før sin død, men dette var etter at han alt hadde sittet rundt ni år på den danske tronen og tidligere forkastet flere liberale reformer.³² Den norske Grunnloven og Stortinget hadde heller vært hans legitimeringsgrunnlag for sin kongetittel da stormaktsutsendingene hadde krevd at han skulle abdisere, så en kan ikke se bort fra at han heller så på Grunnloven som en mulighet for å holde på Norges trone. En kan dermed videre trekke slutninger om at dette var en vag videreføring av den danske helstatspolitikken for å holde Norge og Danmark samlet, som hadde blitt ført av danskene gjennom hele napoleonstiden. For det var ikke til å unngå at Christian Frederiks rolle som dansk arveprins igjen ville kunne komme til å føre Danmark og Norge sammen igjen under én og samme konge. Dette ville riktignok ikke føre til noen gjenforening av de to statene slik det hadde vært før Kielfreden, men heller en personalunion med Christian Frederik som felles konge.

Til sist må en trekke fram at krigen kun kan ha vært et skalkeskjul for Christian Frederik for å opprettholde sin ære, og si at han i hvert fall forsøkte å beskytte nordmennene og Grunnloven mot svenskene. Gjennom å velge en kort krig ville også historien mest sannsynlig sette han i et bedre lys enn dersom han bare «stakk halen mellom bena» og dro hjem. I andre bind av sin 1814-monografi legger Arne Bergsgård blant annet fram ære som et motiv for at Christian Frederik valgte å føre krigen. Der han skriver at det for den norske kongen ble viktig «[...] å koma bort frå eventyret utan altfor mykje skam og skade».³³ Christian Frederiks kongeslekt hadde også vært konger av Norge i tretten generasjoner, og tapet av et kongerike ville samtidig være et stort tap av ære ikke bare for Christian Frederik, men også for slekten. Ikke minst fordi Oldenburgerne tapte Norge til fordel for slekten Holstein-Gottorp, men også fordi etter kong Karl XIII's død, ville slekten Bernadotte, som kun hadde vokst fram som en kongeslekt som følge av napoleonskrigene, overta kongetittelen. Men på den tid der flere av statslederne og kongeslekter av både små og store stater

hadde veket for Napoleons overmakt og vilje, ville nok Christian Frederiks hjemreise kun ha blitt en fotnote sett i europeisk perspektiv. Allikevel kommer det fram i general Björnstjärna sine skildringer fra forhandlingene i Moss at kongen nok gjorde sitt beste for å komme ut av situasjonen med hodet hevet så høyt som mulig. Björnstjärna erindret at «Han sjangler, stakkars prinsen, han ville gjerne dra seg hederlig ut av saken, men vet ikke hvorledes han skal stelle seg».³⁴ Kan dette tyde på at den unge Christian Frederik faktisk hadde gapt over mer enn han kunne svelge? Hadde hele situasjonen fra undertegnelsen av Grunnloven eskalert så fort at Christian Frederik etter hvert ikke hadde hatt noe annet valg enn å føre en krig, der alt annet enn å forsøke å forsvare det han nå en gang hadde stelt i stand ville vært en total ydmykelse?

Avslutning

At Christian Frederik valgte å føre krig sensommeren 1814 må sies å ha bygd på flere motiver. Selv om en må hevde at ære var en faktor som spilte inn hos den norske kongen, der han personlig ønsket å komme så godt ut av krigen som mulig, kan en ikke legge skjul på at det til tider må ha eksisterte et visst håp hos den unge monarken. Håpet kan ha vært at stormaktene, og da hovedsakelig Storbritannia, ville gå bort fra de løftene de tidligere hadde gitt den svenske kronprinsen og heller støtte et selvstendig Norge. Krigen var på den måten en mulighet for å vinne tid og dermed sanke sympati hos stormaktene. Men skulle en få tid til dette, måtte også den norske hæren holde stand, og selv om den norske hæren ikke viste seg helt ubrukelig i møte med den svenske, var oddsene i svenskenes favør. Dermed kom til slutt nederlaget, og det sju måneder lange norske eventyret var over. Men gjennom å velge å føre krig hadde faktisk Christian Frederik klart å redde Grunnloven og gitt Norge en veldig selvstendig rolle i personalunionen. Selv om han nok hadde håpet at han ved å sikre den norske Grunnloven også sikret sin egen kongetittel, skulle Grunnloven stå som en grunnpilar som ledet fram mot unionsoppløsningen rundt nitti år senere. ♣

Egil Elverheim Harstad (f. 1991), bachelor i historie ved Universitetet i Oslo.

NOTER

- 1 Sars, Johan Ernst. "Kristian Frederik" (1897), i Mykland, Knut. *Omkring 1814*. Oslo. 1967, s. 160-61.
- 2 Bergsgård, Arne. *Året 1814*. bd. II. Unionen. Oslo. 1945, s. 106.
- 3 Lindqvist, Herman. *Karl Johan*. Oslo: Schibsted forlagene. 2009, s. 477.

- 4 Glenthøj, Rasmus; Ottosen, Morten Nordhagen. *1814. Krig, nederlag, frihet*. Spartacus forlag. 2014, s. 311
- 5 *Kong Christian Frederiks dagbok. Fra hans ophold i Norge i 1814*. Kristiania: Grøndahl & Søn's Boktrykkeri. 1914, s. 200.
- 6 *Kong Christian Frederiks dagbok* 1914, s. 220-21.
- 7 Dyrvik, Ståle. *Året 1814*. Oslo: Det norske samlaget. 2005, s. 93-94.
- 8 Edfeldt, Per. *De historiske hendelsene i Moss i 1814. Krig – Forhandlinger – Konvensjon*. Moss. 2004, s. 24
- 9 Dyrvik 2005, s. 95.
- 10 *Kong Christian Frederiks dagbok* 1914, s. 252.
- 11 *Kong Christian Frederiks dagbok* 1914, s. 254-55.
- 12 Rastad, Per Erik. *Krigsårene 1807-1814*. Kongsvinger: Hovedkomitéen for Kongsvinger festnings 300-års jubileum. 1982, s. 159.
- 13 Jacobsen, Frank Kiel. *Veien mot 1905. Fra Eda skanse til Frederiksten*. Halden: H. Andersen Bok- og Papirhandel AS. 2004, s. 34.
- 14 Dyrvik 2005, s. 96
- 15 Koht, Halvdan. *1814: norsk dagbok hundre aar efterpaa*. Kristiania: Aschehoug. 1914, s. 347.
- 16 Langslet, Lars Roar. Christian Frederik. bd. I. Oslo: Cappelen. 1998, s. 181.
- 17 Edfeldt 2004, s. 34-37.
- 18 Langslet 1998, s. 183.
- 19 Jacobsen 2004, s. 37.
- 20 Edfeldt 2004, s. 45.
- 21 Rastad 1982, s. 136-37.
- 22 Edfeldt 2004, s. 26.
- 23 Edfeldt 2004, s. 35.
- 24 Broers, Michael. *Europe under Napoleon 1799-1815*. London 1996, s. 249.
- 25 Koht 1914, s. 351
- 26 Steen, Sverre. *Det frie Norge: 1814*. Oslo: J.W. Cappelens forlag. 1951, s. 191.
- 27 Langslet 1998, s. 192.
- 28 Ljunggren, Carl Johan. *Minnes-anteckningar under 1813 och 1814 årens kampanjer uti Tyskland och Norge*. Stockholm 1855., s. 250.
- 29 Ottosen, Morten Nordhagen. *Brutalitet, bestialitet og berserkgang: motstand, opprør og folkelige reaksjoner i napoleons-tidens Norge og Europa*. <http://www.historieblogg.no/?p=883> (12. mars 2013).
- 30 Angell, Henrik. *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*. Kristiania: Aschehoug. 1914, s. 315.
- 31 Jacobsen 2004, s. 37.
- 32 Jørgensen, Claus Møller. Christian 8. 1786-1848. Institut

for Kultur og Samfund: Aarhus Universitet. [http://dan-markshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/?tx_historyview_pii\[material\]=607](http://dan-markshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/?tx_historyview_pii[material]=607) (14. mars 2013).

33 Bergsgård 1945, s. 69.

34 Edfeldt 2004, s. 34.

LITTERATURLISTE

Angell, Henrik. *Syv-aars-krigen for 17. mai 1807-1814*. Kristiania: Aschehoug, 1914.

Bergsgård, Arne. *Året 1814*. bd. I. *Grunnlova*. Oslo, 1943.

Bergsgård, Arne. *Året 1814*. bd. II. *Unionen*. Oslo, 1945.

Broers, Michael. *Europe under Napoleon 1799-1815*. London, 1996.

Dyrvik, Ståle. *Året 1814*. Oslo: Det norske samlaget, 2005.

Edfeldt, Per. *De historiske hendelsene i Moss i 1814. Krig – Forhandlinger – Konvensjon*. Moss, 2004.

Glenthøj, Rasmus; Ottosen, Morten Nordhagen. 1814. *Krig, nederlag, frihet*. Spartacus forlag, 2014.

Jacobsen, Frank Kiel. *Veien mot 1905. Fra Eda skanse til Frederiksten*. Halden: H. Andersen Bok- og Papirhandel AS, 2004.

Kong Christian Frederiks dagbok. Fra hans ophold i Norge i 1814. Kristiania: Grøndahl & Søn's Boktrykkeri, 1914.

Koht, Halvdan. *1814: norsk dagbok hundre aar efterpaa*. Kristiania: Aschehoug, 1914.

Langslet, Lars Roar. *Christian Frederik*. bd. I. Oslo: Cappelen, 1998.

Lindqvist, Herman. *Karl Johan*. Oslo: Schibsted forlagene, 2009.

Ljunggren, Carl Johan. *Minnes-anteckningar under 1813 och 1814 årens kampanjer uti Tyskland och Norge*. Stockholm, 1855.

Mykland, Knut. *Norges historie*. bd. 9. *Kampen om Norge 1784-1814*. Cappelen: Oslo, 1978.

Ottosen, Morten Nordhagen. *Popular Responses to Unpopular Wars: Resistance, Collaboration and Experiences in Norwegian Borderlands, 1807-1814*. Ph.D.-avh. Oslo, 2012.

Rastad, Per Erik. *Krigsårene 1807-1814*. Kongsvinger: Hovedkomitéen for Kongsvinger festnings 300-års jubileum, 1982.

Sars, Johan Ernst. "Kristian Frederik" (1897), i Mykland, Knut. *Omkring 1814*. Oslo, 1967.

Sars, Johan Ernst. *Kristian Frederik og Karl Johan*. Kristiania: Gyldendal, 1912.

Steen, Sverre. *Det frie Norge: 1814*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1951.

NETTSTEDER

Jørgensen, Claus Møller. *Christian 8. 1786-1848*. Institut for Kultur og Samfund: Aarhus Universitet. [http://dan-markshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/?tx_historyview_pii\[material\]=607](http://dan-markshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/?tx_historyview_pii[material]=607) (14. mars 2013).

Ottosen, Morten Nordhagen. *Brutalitet, bestialitet og berserkgang: motstand, opprør og folkelige reaksjoner i napoleonstidens Norge og Europa*. <http://www.historieblogg.no/?p=883> (12. mars 2013).

Bokmeldinger

Morten Haave

INGEN MALURT I BEGERET: MALURTÅSEN I 100 ÅR, 1914–2014

Anmeldt av Henrik Olav Mathiesen

Lars Roar Langslet

CHRISTIAN FREDERIK: EN BIOGRAFI

Anmeldt av Henrik Askjer

Hilde Sandvik og Dag Michalsen (red.)

KODIFIKASJON OG KONSTITUSJON: GRUNNLOVEN § 94S KRAV TIL
LOVBØKER I NORSK HISTORIE

Anmeldt av Jin Kathrine Fosli

Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen

NORSK LIKESTILLINGSHISTORIE 1814–2013

Anmeldt av Miriam Finset Ingvaldsen

Abildgaard del.

Clemens Sculps.

Cap. XVI.

Velskrevet velhistorie

INGEN MALURT I BEGERET: MALURTÅSEN I 100 ÅR, 1914–2014

Morten Haave
Malurtaasen Vel, 2014

Den tyske filosofen Martin Heidegger mente at det å bo er et fundamentalt trekk ved menneskets væren. Ved å bo bygger mennesket ikke bare sin bolig, men også sine relasjoner til omverdenen.¹ Morten Haave har riktignok ikke som mål å analysere menneskers eksistensielle væren i sin bok om Malurtåsen i Bærum og dens beboere gjennom de siste hundre år, men boka illustrerer allikevel godt nytten av lokalhistorisk litteratur som en inngangsport for å forstå hvordan mennesker lever i og forholder seg til alle tenkelige størrelser av samfunnet, fra den nasjonale politikken ned til de nærmeste naboer.

Ingen malurt i begeret gis ut i anledning Malurtåsen velforenings hundreårsjubileum, og vellet er dermed blant de under fem prosent av slike foreninger i Norge som ble stiftet før 1920 (s. 105, appendiks). Men den foreliggende boka tar først og fremst for seg Malurtåsens historie, og strekker seg i så måte langt utenfor velforeningens historie i seg selv. Det er en nærgående analyse av *stedet* Malurtåsen og de menneskene som har bodd og virket der vi får presentert. Som forfatteren selv minner om, er det Malurtåsen som boligområde som her beskrives: dersom en ønsker «stoff om geologisk tidsalder, se tidligere beretninger» (s. 10). Forfatteren har selv vokst opp på Malurtåsen, og hans lange og nære forhold til stedet bidrar til at historien som fortelles, inneholder mange unike perspektiver og kunnskaper som kun en langtidsbeboer på et sted kan besitte. I tillegg til Haaves kompe-

tanse som utdannet historiker, gjør dette *Ingen malurt i begeret* til et faglig sterkt, men vittig og friskt stykke lokalhistorie.²

Lokalhistoriske perspektiver

Ifølge en undersøkelse som Haave tidligere har gjort for *Fortid*, har ingen lokalhistoriske verker før blitt anmeldt i tidsskriftet.³ Spørsmålet som her melder seg, er da: Hvordan skal egentlig en lokalhistorisk bok, som omhandler en velforening og et geografisk sett svært snevert område, anmeldes?

Det er ikke et trivielt spørsmål. For å angripe problemet om hvordan en lokalhistorisk bok skal anmeldes i et fagtidsskrift, bør sjangeren først kommenteres, og her er et av forfatterens egne spørsmål fruktbart. Haave spør i en underoverskrift «Hva skal man med et vel?» (s. 63). I forlengelsen av dette kan det spørres: Hva skal man med velhistorie? I den grad historie kan defineres som narrativer om menneskelige samfunn og samhandling i fortiden, kan det påpekes at samfunnet før og nå er delt opp i mange ulike kollektiver, og at det gir mening å analysere store som små kollektiver. Under Den norske historiske forenings (HIFO) konferanse i år, diskuterte professor Knut Kjeldstadli grunnlovens betydning for utviklingen av det norske demokratiet. Grunnloven hadde riktignok sine demokratiske begrensninger, påpekte han, men den skapte det nødvendige «rommet» for at mennesker, særlig gjennom samhandling, kunne være med å styre landets utvikling selv.⁴

Vi snakker gjerne om klasser, partier, og nasjonale eller regionale interesse- og yrkesorganisasjoner når det kommer til slike kollektive handlinger. Allikevel er kanskje velforeningen en ypperlig størrelse dersom vi virkelig ønsker å forstå hvordan mennesker på grasrotnivå kommer sammen – hvordan de relaterer sin plass og sin bolig (sin væren?) i verden til andre mennesker. Velforeninger er sosiale arenaer hvor mennesker frivillig kommer sammen for å verne om felles interesser som angår deres (geografiske) plass i verden. Slike foreningers historier kan dermed fortelle oss en god del om hvordan menneskers motivasjon til samhandling oppstår i kraft av at de befinner seg på samme sted – et perspektiv som kanskje like fullt gjelder for kommunen, fylket og nasjonen, men som i alle fall kommer fram i sitt mest konkrete i forbindelsen mellom naboer. I så måte treffer Haaves bok blink. Her får vi innsyn i beboernes engasjement i mangfoldige private og offentlig saker, om alt som angår dem som bosatte og bofaste mennesker, og deres vel.

Vel – «it's complicated»

Men hvordan bedømmer vi en så nærgående lokalhistorisk studie av et område som har de geografiske rammene til én enkel velforening? På en side er det unektelig slik at lokalhistoriske studier generelt finner frem og benytter seg av kilder og stoff til «case»-studier – som eksempler på og varianter av generelle endrings- og utviklingsprosesser i storsamfunnets historie. På en annen side er det en viss sjanse for at leseren mister synet av det større bildet som lokaliteten – stedet – er en del av, geografisk så vel som temporalt. Det er ingen lett oppgave å skulle knytte et lite boligområdes historie til de endringene som finner sted på alle plan i samfunnet, og dermed trekke inn både det eksepsjonelle og det helt normale ved et slikt område og dets historie. Men dette gjør Haave på eksemplarisk vis. Ved å holde åsens utvikling opp mot teknologiske og infrastrukturelle nyvinninger i samfunnet, ser Haave Malurtåsen i lys av de generelle utviklingene i samfunnet, både i Bærum, på Østlandet, og i Norge. Og oppi dette finner han det spesielle. Villa-utbyggingen på seterområdene vest for Oslo var soleklart en tendens i tiden: Den nyanlagte Drammensbanen formelig dro velstående beboere med seg vestover ut av byen, og satte dem av langsetter linja (s. 13). Men den nye befolkningen i Bærum handlet ikke uniformt av den grunn. På Malurtåsen finner Haave at i motsetning til hvordan prosessen generelt skisseres i *Bærums historie*, var det her velstående borgere og ikke arbeidere som presset på for kommunens gradvise overtakelse av velforeningsoppgaver, som for eksempel vedlikehold av veier (s. 25).

Vi får presentert mange spennende perspektiver på norsk historie gjennom Haaves lokalhistoriske linse. I bokas første kapitler tar forfatteren for seg hva som gjorde at Malurtåsen ble bygget ut som villastrøk, og hvordan nybyggerne og tilflytterne bidro i denne prosessen. Disse kapitlene er så godt skrevet at de kan stå som en påminner om hvor lite nødvendig det er å dra helt over Atlanterhavet for å undersøke hvordan nordmenn på flyttefot bygget egne, små lokalsamfunn helt fra grunnen av i løpet av det nittende og tidlige tjuende århundret. Om forfatteren likevel

skulle ha kastet blikket over Atlanteren, måtte det ha vært for å hente med seg en norsk-amerikaner som Thorstein Veblen tilbake. Da kunne vi kanskje komme enda litt nærmere innpå forståelsen av det sosioøkonomiske sjiktet av befolkningen som tross alt bygget seg *villaer* i kort avstand til hovedstaden. Som forfatteren selv nevner, «Pendling var i det hele tatt en folkesport i strøkene langs Drammensbanen og Bærumsbanen» (s. 39), og Malurtåsen var og er et «villastrøk først og fremst med mange ressurssterke beboere» (s. 10). Empirien taler allikevel i høy grad for seg selv på dette punktet: På side 13–14 siterer Haave begrensingene i skjøtene for å indikere hvem (og hva) som var ønsket i distriktet. Fra et skjøte av 1917 heter det at «Fabrik, industriell eller alslags bedrift der foraarsaker støi og stank (herunder grisehold og fjøs) samt utsalgsted for alslags handel er forbudt. Automobilhold» derimot, «er tilladt». Senere kapitlers bruk av sosiologen Dag Østerberg og hans begrep om «den respektfulle

Det er ingen lett oppgave å skulle knytte et lite boligområdes historie til de endringene som finner sted på alle plan i samfunnet.

distansen» (s. 66–67) er dessuten mer enn godt nok for å forklare både forstadsutbygging og det paradoksalt tilbaketrukne, men samtidig engasjerte forholdet til lokalsamfunnet. Den gjennomgående analysen av hvordan endringer i transport og infrastruktur i regionen påvirket bosetningsmønstre og den demografiske utviklingen på Malurtåsen, er her elegant flettet inn i den kronologiske framstillingen.

Provinsiell myteskaping?

Lokalhistorie, kanskje aller mest på grunn av ordet i seg selv, blir iblant betraktet som noe provinsielt. I så måte kunne det ha vært fristende å se som betegnende at Malurtåsen-beboernes fokus på «den gule fare» i 1920-årene på ingen måte handlet om de samtidige ideer om vestens umiddelbare undergang og den asiatiske «rases» fremmarsj, men noe så småborgerlig som løvetannens utbredelse i distriktet (s. 21). En slik tolkning ville imidlertid ha utvist en total mangel på forståelse av lokalhistoriens betydning, som nettopp ligger i tverrsnittet av et nabolags liv og leven, og som et utsnitt av den større, nasjonale historien. Haave trekker linjer direkte fra løvetann som kaninmat, til beboere som Eli Kaas sitt engasjement i husdyrsorganisasjoner, og for utbedrin-

gen av fellestjenester: Kaas kjempet nemlig for å få vannledning lagt på Malurtåsen, og Haave siterer fra vellets 25-årsberetning at «så merkelig det enn høres ut, var det en kvinne utenfor styret som stod i spissen» (s. 21). Tilsynelatende trivielle episoder gis gjennom hele boka en større kontekst, og dermed er det et særdeles nyansert bilde av kjønnsroller, sosiale normer, samt gjeldende politiske idéer og holdninger i det norske samfunnet gjennom det tjuende århundret som Haave serverer.

Identitetsbygging gjenstår unektelig som en viktig funksjon av lokalhistorie. Og i mangler det ikke på vittige anekdoter og observasjoner som vil gjøre Malurtåsens nåværende og fremtidige beboere bevisste på sitt steds historie og plass i verden. Beskrivelsen av vellets langvarige og anstrengte forhold til den nærliggende flyplassen Fornebu er nok gjenkjennelig for mange, også for lesere utenfor vellets grenser. Haave siterer fra vellets 75-årsberetning at Fornebu var beskrevet «som ‘vår klart verste plage’ (blant endel andre plager, tydeligvis)» (s. 61). Noe av det mest kostelige er imidlertid de mer personlige historiene om beboerne som Haave har gravd frem, og det aller mest kostelige er kanskje operasangeren Reidar Kaas’ angivelige evne til å ha kunnet «rope/synge beskjeder fra sitt hjem i Hammerstadveien som ble oppfattet av hans barn på Lysaker skole» (s. 79).⁵

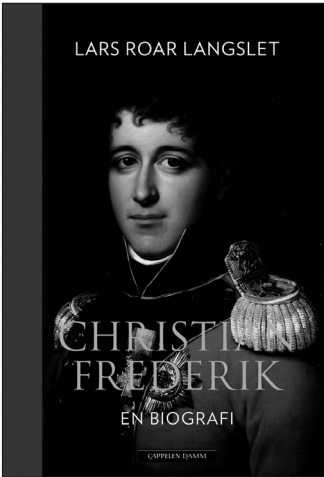
At historie og særlig lokalhistorie har en tilhørighetsskapende funksjon, er selvsagt ikke negativt, men om dette aspektet blir for ensidig formidlet, kan historie fort nærme seg myteskriving. Selv om det siste kapitlet om vellets beboere («Kultur-åsen») kanskje har fått litt farge av at de fleste som omtales fremdeles er i live, stiller Haave seg meget kritisk til identitets- og tilhørighetsmytene som har eksistert og fremdeles lever i lokalmiljøet. Ikke bare avkrefter forfatteren at den østtyske skihopperen Helmut Recknagel skal ha hoppet i Jar-bakken (s. 73), men han påpeker også at de tilsynelatende patriotisk motiverte utfrysningene av NS-medlemmer fra det større området rundt Malurtåsen ikke fant sted akkurat på åsen selv. «Tvertimot», sier Haave, var det slik at «lands-svikdømte grunnet økonomiske straffer måtte leie ut rom – og da til andre landssvikdømte», og konkluderer dermed med at «[s]likt sett ble det *flere* NS-ere på åsen etter krigen» (s. 57).

Det er lite å pirke på i Morten Haaves bokdebut som historiker. Noen få setninger har fått en litt uheldig underdrivelse, som at en beboer under krigen «satt i leiren Schildberg i ett og et halvt år med varige negative konsekvenser for helsen» (s. 49). Noen ytterst få skrivefeil står igjen. Ellers er språket polert, spisset og fullt av vittige formuleringer. At veforeninger som Malurtåsen kan få en så flott, faglig tung og velskreven historie i anledning et 100-årsjubileum, må absolutt være foreningen vel fortjent. ♣

Henrik Olav Mathiesen (f. 1990), masterstudent i historie, Universitetet i Oslo

NOTER

- ¹ Martin Heidegger, «Building Dwelling Thinking», i *Poetry, Language, Thought* (New York: Harper Perennial, 2001), 141–160. Oversatt av Albert Hofstadter.
- ² Haave har tidligere skrevet flere artikler for *Fortid*, og er i tillegg til den foreliggende boka aktuell med artikkelen «Forpliktet til Arbeiderpartiets program: Redaktørskiftet i arbeideravisen Demokraten I 1913», i *Arbeiderhistorie: Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek 2014* (Oslo: LO Media, 2014), 79–99.
- ³ Se Morten Haave, «En anmeldelse av anmeldelsene», *Fortid* 1, 2014, 18–23.
- ⁴ Se den trykte versjonen i *Historikeren* 3, 2014, 14–21.
- ⁵ Forfatteren opplyser i en epost at distansen i luftlinje mellom de angitte stedene er nesten 750 meter!

Rehabilitering av Christian Frederik i samlet utgave

CHRISTIAN FREDERIK: EN BIOGRAFI

Lars Roar Langslet

Cappelen Damm, 2014

I bøkene «Christian Frederik, konge av Norge (1814)»¹ og «Christian Frederik, konge av Danmark (1839–48)»² fra henholdsvis 1998 og 1999 forsøkte Lars Roar Langslet, idéhistoriker og tidligere kulturminister for Høyre, å gi et mer helhetlig bilde av Christian Frederiks liv enn den danske og norske historieforskningen tidligere har gjort. Denne ambisjonen kommer enda tydeligere frem når disse bindene nå utgis samlet og revidert som *Christian Frederik: en biografi*. Målet med de opprinnelige utgavene var også å presentere livet hans fra en ny vinkel, upåvirket av den skuffelsen som har farget tidligere dansk og norsk historieskrivning. Dette ønsket om å rehabilitere Christian Frederik kan imidlertid bidra til at boken er mer et forsvarsskriv enn en nøytral biografi.

Christians Frederiks storpolitiske liv var stykket opp mellom den korte tiden som opprørsleder og konge i Norge i 1814, og da han ble dansk konge som Christian 8. i 1839. Dette har ført til at danske og norske historikere gjerne har fokusert på den delen av livet hans som har vært mest relevant for det nasjonale narrative. Langslet går imot denne tradisjonen allerede på de første sidene, der han vier plass til andre dramatiske hendelser som morens tidlige død, brannen på Christiansborg, ekteskap, utroskap og skilsmisse. Kapittelet med tittelen «Regent og opprørsleder» kommer ikke før på side 88, det vil si omtrent

halvveis i den delen som utgjorde bindet fra 1998.

Christian Frederiks «store ørkenvandring» mellom 1814 og 1839 blir også grundig behandlet i denne boken. De fargerike skildringene av prinsens reiser i Europa bidrar til å løfte frem denne ellers oversette delen av livet hans. Hendelser som møtet med Metternich og revolusjonen som brøt ut mens han oppholdt seg i Sør-Italia settes i sammenheng med hvor vanskelig det er å definere prinsens politiske oppfatninger. Ble han påvirket av Metternich før han ble konge av Danmark, og i hvilken grad hadde han sympatier for opprørerne i Sør-Italia?

For å levendegjøre de mer dagligdagse periodene i Christian Frederik har Langslet tatt med noen underkapitler som omhandler berømte personer i dansk kulturliv prinsen hadde kontakt med. H. C. Andersen, N. F. S. Grundtvig og Søren Kierkegaard har alle blitt tildelt over ti sider hver. Selv om den røde tråden i disse kapitlene er forholdet disse hadde til Christian Frederik er det på grensen til digresjon, og en leser som utelukkende interesserer seg for Christian Frederik vil kunne føle seg snytt. Om så er kan man ganske enkelt bare hoppe over kapitlene og gå glipp av interessante skildringer av Christian Frederiks forhold til noen av tidens største danske kulturpersoner. Særlig kapitlet om H.C. Andersen er interessant siden

han vokste opp på Fyn mens Christian Frederik var guvernør i Odense. Da den lille guttens talent ble oppdaget ble Christian Frederik spurt om støtte til å sende ham på latinskolen. Prinsen mente derimot at denne fattiggutten burde ta en praktisk utdannelse, og det var ikke før H. C. Andersen hadde oppnådd suksess ved andres hjelp at de ble kjent med hverandre og utviklet et mye omtalt vennskap.

I innledningen skriver Langslet at han har valgt å styre unna fotnoter, «historikerlaugets revirmarkeringer», for å gjøre boka mer innbydende for en bred lesergruppe. Dette betyr ikke at han har vært upåpasselig med kildebruken. Han refererer for eksempel hyppig til Christian Frederiks dagbok og andre primærkilder, og diskuterer ofte forholdet mellom kildematerialet og diverse teorier og vandrehistorier. Ettertidens spekulasjoner om at H.C. Andersen egentlig var et produkt av prinsens utenomekteskapelige affærer blir for eksempel grundig tilbakevist. Biografien unngår stort sett bastante påstander om hva som skjedde eller ikke skjedde, men innvier heller leseren i den historiske debatten. Det kan imidlertid virke som han i stor grad har benyttet seg av beretninger fra Christian Frederik selv og personer som hadde interesse av å stille ham i et godt lys.

Den tidlige historieskrivningen om Christian Frederiks rolle i 1814 ble preget av den såkalte venstretradisjonen, der blant andre Ernst Sars helst så at den danske prinsens bidrag til norsk selvstendighet fikk minst mulig oppmerksomhet. For å bygge en norsk nasjonalfølelse var det viktig å få frem at grunnloven var et resultat av en indre folkelig reisning, og at den plutselige adskillelsen fra Danmark og stattholderens mottiltak var av liten betydning. Dette synet har senere blitt kritisert av nye generasjoner historikere, da særlig Jens Arup Seip og Knut Mykland. Denne nye historiske skolen har rettet fokus på alt Christian Frederik fikk utrettet i 1814, og at han ikke hadde mye valg når han mislyktes i å få støtte fra stormaktene. Langslet skriver innledningsvis at dette nye og mer positive synet på Christian Frederik og innsatsen hans ennå ikke har fått fotfeste i skolen. Langslet påpeker at dette kan skyldes både manglende historieformidling eller det faktum at både gamle lærere og lærebøker tar tid å skifte ut. Men kanskje det positive synet på Christian Frederik har fått større fotfeste i historieundervisningen i tiden etter Langslet utarbeidet denne biografien på 90-tallet, og ikke minst siden han selv gikk på skolen?

Foruten at Langslet forsøker å rette opp ettertidens svartmaling av Christian Frederik, legger han særlig vekt på betydningen av prinsens effektive «propagandanettverk» for hendingsforløpet i 1814. Han ser ut til å ha hatt et tett samarbeid med bladet «Tiden», og gjennom kirken fikk han spredt budskapet sitt fra prekestolene i hele landet. Langslet argumenterer altså ikke bare for at prinsen hadde gode intensjoner, men også for at han var sentral i å mobilisere det norske folk til motstand mot Kieltraktaten.

Heller ikke i Danmark har fortellingen om deres Christian 8.

vært særlig lovprisende. Da han overtok tronen 25 år etter det «liberale eventyret» i Norge var det mange som håpet at han også ville gi Danmark en grunnlov, og skuffelsen ble stor da det viste seg at han ikke gjorde noe med saken før han lå på dødsleiet og oppfordret tronfølgeren til å ta steget. Det finnes flere mulige forklaringer på hvorfor han opptrådte så annerledes i Danmark enn i Norge. Noen kan mene at arbeidet for den norske grunnloven bare var et spill for galleriet og et nødvendig onde for å få beholde Norge i union med Danmark. En mindre mistroisk forklaring kan være at han rett og slett endret oppfatning og ble mer konservativ ettersom han ble eldre. Langslet er kritisk til begge disse forklaringene: Christian Frederik var positiv til konstitusjonelt monarki, men den politiske situasjonen i den flerkulturelle danske helstaten i 1839 var en helt annen enn den var i det relativt homogene Norge i 1814. Den danske grunnloven av 1849, som Christian Frederiks sønn Frederik fikk æren for, førte tross alt til en borgerkrig med hertugdømmene, som skulle blusse opp igjen i 1864 og sprengte helstaten.

Som svar til de som måtte mene at Christian Frederik hadde gjennomgått en personlighetsforandring fra den vitale opprørslederen han var i 1814 til en «en vaklende, engstelig, nytelsessyk og slapp tilhenger av *status quo*», skriver Langslet «Bildene var for ulike til at det virket troverdig. En så gjennomgripende personlighetsforvandling er neppe mulig – unntagen i psykiatriske journaler, men det er intet som tyder på at Christian VIII ville ha en naturlig plass i dem» (s. 365). Denne argumentasjonen holder ikke helt mål, for han later til å sammenligne et overdrevent positivt syn på Christian Frederiks innsats i 1814 med det danske historikere har ment om ham som kong Christian VIII. Han mener å se fra kildematerialet at prinsen hadde forandret seg lite i sin 25 år lange ørkenvandring. Både i 1814 og på 1840-tallet ser Langslet en statsleder som er idealist og realpolitiker på samme tid. Han ser også en uhyre arbeidsom statsmann som fortsatt liker å feste og ha det gøy, som om han ikke skulle ha fått et eneste grått hår disse 25 årene. Sannheten ligger kanskje et sted imellom stråmannargumentet på side 365 og Langslets eget syn: både prinsen og den politiske situasjonen hadde forandret seg da han ble konge i 1839.

I et etterskrift forteller Langslet om at kampen han har vært med å kjempe for å få et verdig monument over Christian Frederik endelig har båret frukter, ved at de har fått støtte for en statue utenfor stortinget. Som de fleste biografier over omdiskuterte personer er denne boken preget av forfatterens synspunkt, og enkelte steder kan det virke som om Langslet opphøyer Christian Frederik til sitt politiske ideal:

Det var den *gamle* tid som gikk i graven med ham – og vek plass for en urolig fremtid med kamplystne etnosentriske ideologier som har hjem søkt Europa til denne dag, og har vært redskaper for historiens grusomste diktaturer. (s. 358)

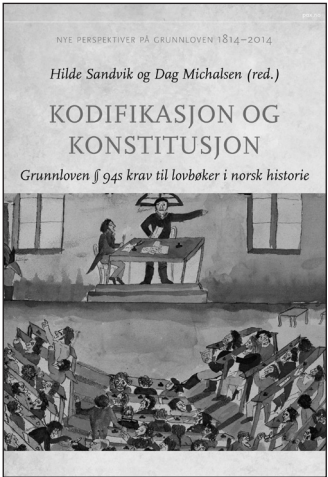
Selv om denne boken altså er langt fra objektiv er den mer

nøktern enn svertekampanjene bedrevet av Henrik Wergeland og Sars-skolen på 1800-tallet. Dessuten er den verdifull og nokså unik ved at den grundig tar for seg hele livet til Christian Frederik uten å henge seg for mye opp i 1814 eller den spente situasjonen i Danmark på 1840-tallet. Han har også vært åpen om at han har skrevet på hovedpersonens premisser: «En biograf skal ikke ha pretensjoner om å omskrive historien, men han må til gjengjeld prøve å stille seg på parti med den han skriver om» (s. 365). Spørsmålet blir da om Langslet ikke har gått for langt. ♣

Henrik Askjer (f. 1992), masterstudent i historie, Universitetet i Oslo.

NOTER

- ¹ Langslet, Lars Roar, *Christian Frederik, konge av Norge (1814)*, Cappelen, Oslo 1998.
- ² Langslet, Lars Roar, *Christian Frederik, konge av Danmark (1839–48)*, Cappelen, Oslo 1999.

Omfattende verk om et glemt kapittel i norsk grunnlov

KODIFIKASJON OG KONSTITUSJON:
GRUNNLOVEN § 94S KRAV TIL LOVBØKER I NORSK HISTORIE

Hilde Sandvik og Dag Michalsen (red.)
Pax, 2013

Da grunnlovsfedrene påla det kommende Stortinget å reformere all rett, sammenfattet i Grunnlovens paragraf § 94, ante de neppe hvilken langdryg prosess som lå foran dem. Ideen om å skrive nye lovbøker innen kriminal- og sivillovgevingen virket ikke bare tilforlatelig. Tilhengere av en selvstendig norsk stat ville, kan hende, også innvende at det var tvingende nødvendig. Da prosjektet kom til en slags slutt i 1999, etter nesten 200 vanskelige år, er det fristende å si at det mislyktes. *Kodifikasjon og konstitusjon* tegner et mer utfyllende bilde av lovbokprosjektet.

De elleve bidragsyterne til boka har bakgrunn fra både historie og jus. Under ledelse av historieprofessor Hilde Sandvik har flere av dem jobbet på et større prosjekt om demokratisk teori og praksis i revolusjonstida. Én av styrkene ved boka er at den er tverrfaglig, og er skrevet av både norske og svenske bidragsytere. Vi får se hvordan paragraf § 94 tok form fra unnfangelsen på Eidsvoll og ble utviklet gjennom en vanskelig begynnelse som kom til å koste liv: Den hardt prøvede Christian Krohg (1777–1828) valgte å avslutte livet sitt. Da hadde han i ti år vært formann for lovkomiteen som skulle utarbeide lovbøkene og ny lovgiving (s. 218–219).

Det er ikke så godt å peke på én faktor som avgjorde at arbeidet

med lovgivingen skulle bli så krevende som det faktisk ble. Thor Inge Rørvik tegner et bilde av en Riksforsamling som i mange henseende manglet erfaring. Han har valgt å kalle kapittel to om lovkomiteen av 1814 «Et formløst øyeblikk», noe jeg synes er betegnende på prosessen som fulgte. Kan forsamlingen ha feilberegnet størrelsen på lovarbeidet, blendet av den korte tida det tok å utforme den norske grunnloven? Boka gir ingen klare svar, men antyder at de kan ha blitt forledet av den tilsynelatende korte perioden det tok å få gjennom de franske napoleonslovene (s. 224). De fem lovbøkene ble utgitt mellom 1804 og 1810, men bygde i virkeligheten på 200 års arbeid. Sett i ettertid kan man jo innvende at det norske lovarbeidet skulle vare like lenge uten samme hell. Samtidig strandet ikke arbeidet med å utarbeide ny lovgiving fullstendig, det kom bare i havn under andre rammevilkår enn det som opprinnelig var planlagt.

De historiske betingelsene for å reformere landets lover var åpenbart heller ikke de samme i Norge som for Frankrikes del. Her argumenterte L. M. B. Aubert i 1877 for at siden Norge ikke hadde hatt noen revolusjonær omveltning av samfunnsforholdene, var det heller ikke nødvendig med omfattende revisjon av norsk sivillov (s. 123). For juridisk uskolerte lesere i 2014 er det ikke lenger åpenbart hvorfor det var maktpåliggende å endre

landets lover i ett prosjekt. Situasjonen som trer fram gjennom fjorten kapitler er som følger: I 1814 var man ikke langt fra enevelde og forfatningsstater av mer eller mindre autoritær karakter over det ganske Europa. Styringselitene ville reformere samfunnet gjennom lovttekster, og ønsket i samme håndvending å styrke de politiske lovgiverne på bekostning av juriststandens økende makt (s. 14–15). Konstitusjonen ville i prinsippet endre statens karakter, mens kodifikasjon opphevet tidligere rettspraksis (s. 15). Behovet for ny, eller modernisert, lovgiving fantes altså i Norge. Riktignok kom det i 1605 en revidert og oversatt utgave av Magnus Lagabøtes lands- og bylover fra 1274–1276 (s. 216–217). Allerede da de trådte i kraft ble imidlertid de reviderte lovene av 1605 og 1687 regnet som foreldete. Mangelen på nedfelt praksis i takt med utviklingen mot skriftlig saksgang og et økt antall saker gjorde det nødvendig med prosessreform (s. 217).

Det vide spektret av innfallsvinkler gir leseren en ny forståelse av lovtemaet, ikke minst fordi forfatterne er hentet både fra Norge og Sverige. Trass i at det er noe overlapp mellom de ulike kapitlene, er det verdifullt å se temaet dekket fra flere synsvinkler. For eksempel blir det enklere å forstå hva sivillovbøker i det hele tatt er og skulle hatt for funksjon om det hadde kommet i stand en norsk sivillovbok når en leser om kvinnes kår (for eksempel s. 140). Arvelov og lovgiving om privat eiendomsrett kunne få stor betydning for enker fra familier som eide jord. Enker av jordløse eller jordfattige i, (s. 143–146) et Sverige som gjennomgikk en proletariseringsprosess etter år 1750, så derimot ut til å havne i et ingenmannsland. Samfunnsutviklinga gikk raskere på dette feltet enn lovutarbeidelsen.

For Norges del er arvelov noe mange forbinder med den særnorske odelen, som ble nedfelt i den nye lovgivingen etter 1814 (s. 112). Odelen, avskaffingen av adelen og adgangen til stemmerett var blant de største suksessene som gjorde Grunnloven så radikal.¹ Likevel ble ikke arbeidet med sivillovgeving noen suksess i seg selv. Når laurbærkransene uteble for Niels Treschow og Claus Winter Hjelm, skyldtes det at vi aldri fikk noen samlet sivillovbok. Forfatterne Dag Michaelsen, Lars Bjørne og Hilde Sandvik peker på flere årsaker til at kriminalloven lyktes, mens sivillovsprosjektet ikke gjorde det: Det var nødvendig å modernisere straffer og straffemetoder (s. 133). Oppfatningen av hvorvidt det var nødvendig med ei samlet sivillovbok endret seg underveis i prosessen, i tillegg ble kriminallovgevingen prioritert på bekostning av sivillovarbeidet (s. 133). Dagens masterstudenter ville trolig påpekt at prosjektet ikke var godt nok avgrenset. Datidas overarbeidete jurister hadde lagt til at Norge var et fattig bondesamfunn, der landets få lovkyndige arbeidet på spreng med flere uttømmende prosjekter.

Styrken i *Kodifikasjon og konstitusjon* er et vellykket tverrfaglig møte mellom jus og historie. Både de juridisk skolerte bidragsyterne, med professor i rettshistorie Dag Michaelsen i spissen, og historikerne gir leseren et inntrykk av det historisk unike ved reformprosjektet. Dag Michaelsen gjør et interessant trekk ved

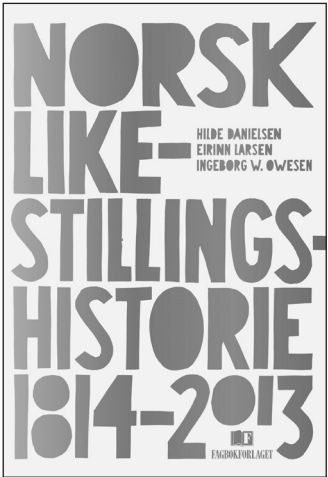
å se paragraf § 94 i lys av den tyske kodifiseringsdebatten (s. 60). Innholdet i debattene kan fortone seg noe abstrakt, likevel aner jeg som leser viktigheten av de store prinsipielle spørsmålene om hvem lovens forvaltere og kjennere skulle være. Lars Bjørne plukker opp tråden ved å skrive et kapittel der han sammenlikner kodifikasjon eller konstitusjon i Finland, Sverige, Danmark og Russland. Boka får dermed et stort geografisk spenn, i tillegg til et visst tematisk spenn. Variasjonen fungerer godt fordi de ulike innfallsvinklene bygger på hverandre i stedet for å konkurrere.

Hovedtemaet er reform av norsk rett med utgangspunkt i Grunnlovens paragraf § 94, noe som unektelig kan lyde tørt og abstrakt. Så hvem bør lese *Kodifikasjon og konstitusjon*? Bidragsyterne tar for seg forholdet mellom rett og samfunn, noe som er interessant for de aller fleste. Hvilke synspunkter, debatter og vansker som oppstod i kjølvannet av paragrafen dekkes utførlig. Selv fikk jeg noen interessante nye perspektiver på 1800-tallets samfunn i Norge og Sverige, spesielt hvilke vansker kvinnene støtte på for eksempel ved bortfall av hovedforsørger. Strandlektyre er verket altså ikke, men det gir et godt bilde av fødselen til en moderne norsk forfatningsstat. ♣

Jin Kathrine Fosli, f. 1983. Bachelor i journalistikk fra Mediehøgskolen Gimlekollen, mastergrad i historie fra Universitetet i Oslo. Siste artikkel var et workshopframlegg 20. august 2014 på Norsk Utenrikspolitisk Institutt i samarbeid med professor emerita i historie Pamela Price, også fra Universitetet i Oslo.

NOTER

¹ Alnæs, Karsten. «Derfor var Grunnloven så radikal», *Verdens Gang*, 23.02.2014, lest 24.09.2014: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/1814-2014/karsten-alnaes-derfor-var-grunnloven-saa-radikal/a/10145394/>

Norsk likestilling som økonomisk vinst og salsvare

NORSK LIKESTILLINGSHISTORIE 1814–2013

Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Owesen
Fagbokforlaget, 2013

Norsk likestillingshistorie 1814–2013 er ei praktbok. Ein litterær murstein som forlaget Press kåra til «årets vakreste bok» i klassa fakta og oppslag. Boka høver ikkje særskilt til lesing medan ein reiser kollektivt, ei heller som sengelekytre, men det er jo trass alt ein bagatell. Ein skulle kanskje tru at temaet ikkje lenger skapar debatt her i likestillingslandet Noreg, men tvert om, dei siste åra har det vore mang ein diskusjon med utspring nett i likestillingssaka: Foreldrepermisjon, sjukefråværet blant kvinner og omgrepet «flink pike» stilt opp mot omgrepet «flink mann». Den nye blå feminismen. Dette berre for å nemne nokre. Ei bok som *Norsk likestillingshistorie* er med andre ord i aller høgste grad aktuell og viktig.

Eit overraskande moment var det store fokuset på næringsfri- dom og handel. Når eg opna boka hadde eg ei forventning om at eg skulle lese om kvinner som hytta med neven og som nesten åleine kjempa for Saka. Ein får også lese om dette, men samtidig har forfattarane hatt eit sterkt økonomisk fokus noko som har gitt i alle høve meg ei større forståing kva likestillingsprosjektet faktisk handlar om.

I høve stemmerettsjubileet i 2013 vart det bestemt at det skulle skrivast eit eittbandsverk om likestillinga si historie i Noreg. Opp-

draget gjekk til tre kvinner: Historikaren Eirinn Larsen, kultur- vitaren Hilde Danielsen og filosofen Ingeborg W. Owesen. *Norsk likestillingshistorie 1814–2013* er delt inn i åtte kapittel og er på 400 sider. Kapitla er inndelt både kronologisk og tematisk, og gjer boka tilgjengeleg for alle typar lesarar. Samtidig er boka spekka med fargerike sider, svarte skiljeark og ei mengd bilete og faktaboksar.

Lesaren får i det første kapittelet ei innføring i omgrepet like- stilling. Å definere kva som ligg i omgrepet er heilt sentralt å få med innleiingsvis, noko som forfattarane gjer allereie på første side i kapittelet. Det er det godt at dei gjer for «likestilling» er vanskeleg å definere og mangfaldig samansett. Det er typisk at ein tenker dette som eit reint feminismeomgrep, og at ein nyttar det deretter. Hovudvekta i boka ligg på kjønn, skriv forfattarane, men at omgrepet famnar langt vidare enn dette er likevel viktig å ta med seg. Forfattarane skriv at dei har ei brei tilnærming til likestillingsomgrepet nettopp fordi det både har hatt ulikt innhald til ulike tider, og også fordi det handlar om «mange ulike ting, både politikk, materielle goder, hverdagsliv og idealer, om drømmer for et godt liv og et rettferdig samfunn» (s. 27). I *Norsk likestillingshistorie* ønskjer forfattarane særskilt å sjå nærmare på korleis norsk likestillingshistorie «handler om import og eksport av tanker og forestillinger om det å være menneske, kvinne og mann i en foranderlig verden» (s. 19).

Owesen tek i kapittel to med lesaren inn i opplysningstida og korleis tankar som vaks fram på kontinentet om likskap, fridom, opplysning og demokrati også fekk grobotn i Noreg. Her vert blant anna Mary Wollstonecraft, Marie le Jars de Gournay og René Descartes vigde plass, og Ludvig Holberg vert skildra som den første feministen i Noreg (s. 53). Camilla Collett – som hadde vore fleire turar rundt om i Europa og fått innblikk i dei nye tankestraumane – nytta skrivinga si til å bringe kvinna fram i ljuset. På den måten var ho med på å sette dagsorden for kvin- nene i 1800-talets Noreg.

Næringsfridom – meir sjølvstende til kvinnene

I kapittel tre trekker Eirinn Larsen fram kor avgjerande endringa- ne i næringslivet var for likestillingssaka. Næringsfridomen – som fekk gjennomslag i Grunnlova på midten av 1800-talet – opna opp for ei friare handelsverksemd der fleire kunne delta. Monopolet til handverkarlauga i byane vart med andre ord historie (s. 70–73). Fram til første halvdel av 1800-talet var alle former for nærings- verksemd strengt regulert, og ein måtte ha løyve – privilegium – frå danskekongen for å drive handel. Men mange var misnøgde med stoda, ikkje minst bøndene som kravde «fritt hav og fri eta- bleringsrett, fri (land)handel, fri trelasteksport og foredlingsrett.» (s. 73). Samfunnet var i utvikling frå eit standssamfunn til eit klas- sesamfunn. Eidsvollsmennene vart samde om at «Nye og bestan- dige Indskrænkninger i Næringsfrihet bør ikke tilstedes Nogen for Fremtiden», som det står skrive i § 101 (s. 72). Dette handla i all hovudsak om etableringsfridom, skriv Larsen, alle skulle kunne starte opp næringsverksemd og tene til eige livsopphald.

I 1839 kom handverkarlova som gav einslege kvinner over 40 år moglegheit til å drive eiga verksemd, på grunnlag av behov. Etter dette kom fleire lover som gav moglegheiter for kvinna til å drive verksemd sjølv: rett til å drive kjøp og sal, utøve eit handverk og kunne disponere eigne pengar og arv. Kvifor skjedde dette? Larsen skriv at ein meir individbasert marknadsøkonomi skulle løyse forsørgingsbehovet til dei som vart ståande utanfor i sam- funnet, som til dømes einslege kvinner. På den måten fekk ein spart inn på statlege kroner. Ei heller skulle dei einslege kvin- nene vere ei økonomisk belastning for familiane sine. Særskilt i byane auka talet på einslege kvinner utover 1800-talet, utgiftene dette førte med seg for staten gjorde altså at desse kvinnene fekk eit større handlingsrom (s. 97–100).

Kvinnene i bondesamfunnet var ei avgjerande og viktig ar- beidskraft for hushalda. Med den økonomiske utviklinga vart kvinneidealet på landsbygda utover 1800-talet kanskje enda meir knytt til styrke og kraft. Kvinnene skulle vere arbeidsdyktige og uthaldande: «Manglet det på synlige muskler, gikk noen ifølge et gammelt stev hen og puttet små puter bak i sokken slik at leggmusklene ble større og fylte ut» (s. 92). Kvinner vart likevel ikkje rekna som borgarar. I handelslova av 1842 vart det gjort eit klårt skilje mellom «mannlig handelsborgerskap» og «kvinnelig nærings- rett». Borgarskap fekk ein gjennom røysterett, og det hadde ikkje kvinnene. Med andre ord var det dei økonomiske moglegheitene

kvinnene fekk på 1800-talet forankra i at ein fekk letta staten og mennene frå ei økonomisk byrde, skriv Larsen (s. 87).

Røysterettskamp

Kapittel fire og fem tek føre seg perioden 1880–1913. Det var ei tid der kvinnekamp i større grad vart utspelt i det offentlege rom, der middelklassen og kultureliten stod i spissen. Tidlegare hadde kvinna si rolle vore avgrensa til den private sfæren, særskilt gjaldt dette dei gifte borgarlege kvinnene. Kvinnekamp for dei handla gjerne om å kunne forsørge seg sjølv, få utdanning og stemme- rett. For arbeidarkvinnene var særskilt tilhøva ved arbeidsplassen, betre lønn og moglegheit til å vere meir heime med barna viktige kampsaker. Forfattaren Owesen får tydeleg fram at det var ulike motiv for kvinnekamp for kvinnene frå ulike samfunnslag: kvin- nesaka var ikkje éi uniform sak.

Så skjedde det altså ei endring på slutten av 1800-talet: Frå å vere avgrensa til den private sfæren i hus og heim, fekk dei borgar- lege kvinnene ei meir offentlig rolle. Nokre fekk moglegheit til å byrje ved universitetet, andre byrja å skrive bøker eller debatterte i avisene. Dei starta opp lag og foreiningar. Camilla Collett hadde allereie byrja skrivinga si på midten av hundreåret og heldt fram med det til ho døydde i 1895. Aasta Hansteen skreiv med skarp penn i avisene. I debattinnlegga hennar hevda ho at også kvinna var skapt i Guds bilete, ikkje berre mannen. Gina Krog stifta Norsk Kvindesags Foreningog engasjerte seg særskilt for røys- terett for alle kvinner uansett samfunnslag. Samtidig engasjerte også fleire menn seg i kvinna si stilling i samfunnet: Henrik Ibsen skreiv «Et dukkehjem» og Christian Krohg måla og skreiv om den prostituerte Albertine. Edvard Munch måla på ein ny og annleis måte: «Der skal ikke længre males interieurer og folk som læser og kvinder som strikker. Det skal være levende mennesker der puster og føler og lider og elsker», skreiv han i 1889 (s. 150).

Det er eit godt teikn at kapittel fem – som i heilskap handlar om røysteretten før og etter 1900 – ikkje einskild er vigd til kvinne- leg røysterett, sjølv om det er hovudtemaet. Eirinn Larsen skriv innleiingsvis til kapitlet at «kvinnestemmeretten» aldri berre var ei kvinnesak, men var i vel så stor grad ein «mannssak, klasse- og partisak, nasjons- og uavhenighetssak». Det er lett å gjere røyste- retten i 1913 til ein rein kvinnesiger, men ein skal hugse at han var allmenn: «alle norske Borgere, Mænd og Kvinder» over 25 år fekk stemmerett dette året (s. 159). Til dømes skriv Larsen at også samar og kvenar fekk moglegheit til å røyste «såfremt de var norske statsborgere og behersket norsk tilstrekkelig til å kunne stemme». Respekta for samar og kvenar er derimot ei anna historie, men Larsen understrekar kva omgrepet «norsk borgar» faktisk ville seie.

Men kva skjedde så etter at kvinner fekk moglegheit til å røyste i 1913? Hilde Danielsen skriv at organisasjonane som kjempa for kvinneleg stemmerett gjekk inn i ei dvale etter at dei vann kampen i 1913 (s. 221). Ut over 1900-talet vaks husmoridaelet fram, paradoksalt nok kanskje, men i motsetnad til tidlegare var oppfatninga at kvinna og mannen var likestilt, og at hennar

arbeid i heimen var vel så viktig og avgjerande som mannen som jobba utanfor heimen: Mor skulle vere heime med barna, medan mannen skulle tene pengar til hushaldet. Kvinne og mann fekk no tydelege og separerte samfunnsroller som husmor og forsør-gjar. Desse to rollene vart skapt «politisk og kulturelt i hamskiftet fra et bondesamfunn til et industrisamfunn» (s. 228). Ekteskapet og kjernefamilien var ramma rundt det heile.

Det lange 70-talet: Den frigjorde og sjølvstendige kvinna

Perioden frå 1960–1990 omtalar forfattarane som det lange 70-talet. Denne perioden var prega av ny kvinnekamp som førte til so-siale og politiske endringar. Kvinnegruppene ville etablere eit nytt kvinneideal: Den frigjorde og sjølvstendige kvinna, som ikkje lenger skulle vere ei oppofrande husmor (s. 277). På side 278–279 vert dette illustrert med eit dobbeltsidebilete der to kvinner står med ein stor plakat: «Lønna arbeid til alle kvinner. Husarbeid til alle menn». Ein av dei store skilnadene mellom denne kvinne-kampen og med den som vaks fram i 1880-åra, var at likestillings-politikk hadde vorte eit etablert omgrep og nytta både i daglegta-le og offisiell politisk språkbruk. Styresmaktene kom kvinnerørsla i møte og føreslo reformer.

På 1970-talet skjedde også ei seksuell frigjering i Noreg der kvinnerørsla på si side kjempa for frigjering av kvinnekroppen. Allereie i 1913 hadde Katti Anker Møller føreslege å legalisere abort, men det var først i 1978 at lova om sjølvbestemt abort vart vedteken (s. 303–313). Kampen gjekk ikkje nett roleg for seg, og motstanden var stor blant fleire, særskilt blant den religiøse delen av befolkninga. Avslutningsvis tek kapitlet føre seg Gro Harlem Brundtland og korleis kvinnene «kuppa politikken» (s. 313).

Likestilling: Eit økonomisk produkt?

Det siste kapittelet «Likestillingslandet Norge 1990–2013» tek føre seg likestillingshistoria på 1990-talet og fram til 2013. Danielsen og Larsen diskuterer her om det er «typisk norsk å være likestilt?» (s. 331). Dei siste tiåra har Noreg gjort likestilling til ei salsvare der blant anna norske myndigheiter har stått i bresjen for å bringe ut budskapet om at Noreg er «verdensmester i likestil-ling» (s. 30, s. 370–380). Ifølgje Danielsen derimot var Brundt-lands regjering den første store hendinga sidan den allmenne røysteretten i 1913, der Noreg vart oppfatta som likestilt overfor resten av verda. Dette er nok sat litt på spissen, men Danielsen er inne på noko viktig: På mange måtar hamna Noreg i ei bakevje etter at spenninga kring røysteretten hadde lagt seg i åra etter 1913. Husmoridealet stod sterkt i mange år før ny kvinnekamp kom på 1960-talet. Kvinnekampen i dei lange 70-åra var avgje-rande for at Brundtland i det heile skulle kunne kome til makta, og for dei endringane som elles skjedde med fleire yrkesaktive kvinner. Likevel kom denne kampen seint i gong også i Noreg. Slik sett er måten Noreg i dag fremjar seg sjølv som ein nasjon med eit tydeleg likestillingsprosjekt med lange røter i historia noko misvisande. Etter mi meining er dette ein god kritikk gitt av forfattarane. Dessutan er mykje ugjort enda, og ein skal vakte seg så ein ikkje kviler seg for mykje på laurbæra.

Forfattarane hevdar at det i våre dagar er snakk om sterke øko-nomiske motiv for kvinnekamp nett som på 1800-talet: Det er lønnsamt å ha kvinner med i styr og stell, det er kostbart å ha dei heime med barna. Eit så sterkt økonomisk perspektiv som forklaring for kvinnekamp er interessant, og ikkje drøfta så grun-dig tidlegare. At kvinner måtte få fleire moglegheiter og rettar fordi det ville lønne seg for staten og for den einskilde familie-økonomien er eit avgjerande moment i likestillingshistoria. I eit intervju med Eirinn Larsen i høve bokutgivinga fortel ho at liberaliseringa i norsk økonomi særskilt på 1800-talet har «vært underfokusert i tidligere kvinne- og kjønnshistorie. [...] Mange som har skrevet denne historien har sympatisert åpenlyst med venstresiden og har ikke ønsket å legge vekt på kapitalismens rolle».¹ Nett ei slik tolking av likestillingsprosjektet er etter mi meining spennande. Ein kan gjerne tru på idealisme, men så er også andre element heilt sentrale for at noko faktisk skal gå frå ord til praksis. Når ein fremjar den økonomiske vinsten staten og den einskilde familie kunne få ved å gi kvinner større mogleghei-ter til å delta og til å tene eigne pengar så er det kanskje lettare å ta ei avgjersle for dette enn for kampsaken i seg sjølv.

Det siste kapittelet tek også føre seg det utvida likestillings-omgrepet: Blant anna at homofile vart innlemma i den norske likestillingspolitikken frå 1990-åra av (s. 342). Samtidig, med eit stadig meir fleirkulturelt samfunn er det også andre utfordrin-gar som har vakse fram frå slutten av 1900-talet: Skal vi godta at kvinner i Noreg går med niqab, eller er dette eit teikn på kvinne-undertrykking? Korleis kan ein samle både dei etnisk norske og dei med fleirkulturell bakgrunn kring ein felles likestillingskamp? Kva er likestilling for dei som også kjem frå ein anna kultur? Er likestilling eit kulturelt vilkår?

Boka til Larsen, Danielsen og Owesen er godt lesestoff og lett å orientere seg i, jamvel også det rikhaldige noteapparatet og lit-teraturlista. Dei når ein stor lesarskare både med eit lettlese språk og den kronologiske inndelinga, men også fordi faktaboksane og bileta illustrerer så godt hovudteksten. Forfattarane sjølv meiner at ein kan gjere så mykje meir på feltet enn det dei har hatt mogleg-heit til: Det trengst meir forskning både på minoritetar, men «og særleg på menn og mannlighet», fortel Larsen og Danielsen i tid-legare nemnte intervju. Uansett har dei tre kvinnene lagt eit godt grunnlag for likestillingsforskinga og -formidlinga framover. ♣

Miriam Finset Ingvaldsen

Master i historie

NOTER

- ¹ «Historien om likestillingslandet» Kilden – informasjonssenter for kjønnsforskning: http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=84968

ET DYPDYKK I VÅRENS MASTEROPPGAVER

Våren 2014 leverte 37 kandidater sine masteroppgaver. Her gir Fortid en presentasjon av de (forholdsvis) ferske kandidatenes oppgaver.

ELISE KAROLINE SOLA BRINGELAND
Masterstudent i historie
Universitetet i Oslo

Fire av oppgavene som ble levert inn våren 2014 handlet om middelalderen. Elisabeth Rokkones har tatt for seg temaet funksjonshemming i *Forestillinger om funksjonshemming i norrøn middelalder 1150–1350*. Med utgangspunkt i episoder hentet fra norrøn sagalitteratur og *Passio Olavi* drøfter Rokkones forestillinger om årsaker til og helbredelse av funksjonshemminger. *Mirakler i middelalderens Norge: En analyse av norske mirakler* er Cornelia Spelkavik Sparre sin masteroppgave, der hun går igjennom mirakelhistorier i den norske kirkelitteraturen, sagaene og skaldediktene. Totalt blir det skrevet om 130 mirakler. I oppgaven Erkebiskop *Olav Engelbrektsson taler sin sak. En analyse av erkebiskopens politiske korrespondanse og utvalgte notater 1523–1533*, undersøker Roar Holte Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse og tar for seg brev og utvalgte notater fra riksmøtet i Bud. Han argumenterer for at Olav Engelbrektsson var en erkebiskop som tok veloverveide avgjørelser for å unngå åpent brudd med kongene, samtidig som han kjempet for både det norske riket, den norske katolske kirken og for indre norsk selvstyre. Den siste som tar for seg middelalderen er Mary-Ann Manninen i *Ble Norge et mykere samfunn i andre halvdel av 1100-tallet?* Hun diskuterer om de store samfunns-

endringene som skjedde da Norge ble et kristent land også endret folks følelsesliv.

Videre fra middelalderen gjør oppgavene et tidsmessig hopp frem til 1700- og 1800-tallet. Miriam Finset Ingvaldsens oppgave *“How many Conveniences, nay, almost necessities of life, they can now have in exchange for their produce, to which formerly they were strangers!” Britiske og tyske reiseskildringer av produksjon og forbruk i Norge og Sverige, ca. 1790–1840*. Ingvaldsen tar for seg åtte reiseskildringer skrevet av seks briter og to tyskere, og undersøker hvordan disse utlendingene vurderte produksjon og forbruk i Norge og Sverige. Steffen Sætereie skriver om *Sjømenn på rømmen: En studie av norske sjøfolk som forlot sine skip 1862–1913*. Oppgaven analyserer de eksisterende forklaringene på rømningsvesenet og gir en bedre forståelse av hvorfor sjøfolk forlot sine skip. *Liten, men likevel stor? – Tolkninger av den dansk-norske maktstaten på 1700-tallet* av Gaute Ellefsen Lye er en historiografisk oppgave. Han tar for seg Danmark-Norges maktpolitiske stilling på 1700-tallet og hvordan historikerne har beskrevet perioden mellom Den store nordiske krig og den dansk-norske statens inntreden i Napoleonskrigene.

Det er levert inn flest oppgaver om perioden fra 1900-tallet til i dag. De beveger seg fra arbeiderklasse og bedrift til partipolitikk. Noen skriver om den kalde krigen og det er levert flere oppgaver om partiet Høyres historie. I oppgaven *Monarki eller republikk i 1905 – Analyse av stortingsdebatten “Angaaende Norges fremtidige statsform”*, har Jo Toft Brochmann sett nærmere på stortingsdebatten på begynnelsen av 1900-tallet. I praksis handlet debatten om hvorvidt Norge skulle bli republikk eller monarki. *Arbeidarsrørsla og nasjonaldagen 1939: Arbeidarsrørsla og forholdet til dei nasjonale symbol på slutten av 1930-åra* er skrevet av Leif Magnus Alme. Problemstillingen hans er å finne holdningen til og utviklingen i arbeiderbevegelsens forhold til nasjonaldagen. Hovedspørsmålet hans er hvordan arbeiderbevegelsen markerte nasjonaldagen på slutten av 1930-årene og frem til 1939. Linn Anette Lund Thorsen har skrevet oppgaven *Den tredje veien? Johan Castbergs sosialpolitikk*. Hun tar for seg den castbergske linje i sosialpolitikken fra 1900 til 1915, og undersøker hvordan denne forholdt seg til andre politiske retninger i sin samtid, samt hvordan den har blitt oppfattet i ettertiden.

India og Sør-Asia har flere studenter tatt for seg ved vårens innleveringer. Jin Kathrine Foslis oppgave *Effects of free electricity policy in Andhra Pradesh 2004–2013* tar for seg politikken til Chief minister av Andhra Pradesh i India, YSR Reddy. Han iverksatte en ordning med fri strøm i sju timer i døgnet til jordbruksarbeid i 2004. Fosli undersøker konsekvensene av denne politikken og argumenterer for at gratis elektrisitet forverret situasjonen med synkende grunnvannsnivå i 2009. Jostein Jakobsens har skrevet *Vicissitudes of Revolution: Maoist Conflict in Andhra Pradesh and Chhhattisgarh, India, 1990–2007*. Her undersøker han hvordan og hvorfor maoistkonflikter utviklet seg på iøynefallende ulike måter i de to delstatene i perioden 1990–2007. *Muhammad Ali Jinnah’s Interpretation of Islam* er skrevet av Arslan Ahmad Sohail. Temaet for oppgaven er hvilken tolkning Jinnah hadde av Islam. Oppgaven går gjennom indisk historie, Jinnahs offentlige liv og Islam. Sohail tar og for seg debatten i Pakistan om Jinnah var sekulær eller islamsk.

To av vårens masteroppaver tar for seg bedriftshistoriske temaer. Den ene er Fredrik Bergseths *Trustkampen – Tiedemans Tobaksfabriks rolle i konkurransen om det norske tobakksmarkedet*. Nummer to er Nicolay Andre Aasbø om Bamble Cellulosefabrikk, *Nedleggelsen av Bamble Cellulosefabrikk: En undersøkelse av strukturalisering i norsk treforedlingsindustri på 1970-tallet*. Oppgaven har et fokus på Bamble cellulosefabrikk for å si noe om problematikken bak nedleggelse av hjørnesteinsfabrikken i et lite lokalsamfunn.

Den er kun en oppgave som tar for seg tiden under andre verdenskrig, Anders Ryens *Berg Interneringsleir: Fangevoktere og administrasjon*. Han analyserer fangevokterne og administrasjonen i leiren, og setter Berg inn i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv. Om tiden etter andre verdenskrig har Oda Faremo Lindholm skrevet oppgaven *Valutaregning og skipsfarten: 1945–1948*, der fokuset er på hvordan norske myndigheter anvendte valutaregning til å styre økonomisk politikk, med vekt på lisensieringspraksisen overfor skipsfarten.

Tre masteroppgaver har tatt for seg partiet Høyre. Håvard Brede Aven skrev om *Høgres syn på statleg eierskap i norsk oljeverksemd 1970–1984* om tiden fra de første drivverdige oljefeltene ble funnet til Willoch-regjeringens Statoil-reform i 1984. Under tittelen *Verdier i endring. En studie av Høyres familiepolitikk 1977–1985* redegjør Bård Eirik Sommerstad Stenersen for Høyres familiepolitiske grunnlag i møte med 1970-tallets nye idealer. *Til kamp for NATO-linjen* er skrevet av Magnus Nordmo Eriksen og handler om Høyres sikkerhetspolitiske utfordring i sluttfasen av den kalde krigen. De to fremste sakene i den norske sikkerhetspolitiske debatten var NATOs dobbeltvedtak og opprettelsen av atomvåpenfri sone i Norden. Eriksen tar for seg hvordan Høyre håndterte situasjonen og de viktige hensynene i sikkerhetspolitikken.

Størst antall oppgaver ble levert inn om venstre- og høyreekstreme partier, nazisme og terrorisme. Antisemittismen og Norge blir diskutert av Lars Lyngstad Sunds *Aftenposten og «jødene» – en undersøkelse av holdninger til jøder uttrykt i Aftenposten fra 1920 til 1925*. Hvordan ble ordet «jøde» brukt av Aftenposten i mellomkrigstida? Videre går vi fremover i tid til den norske nynazismen i perioden 1967 til 1985. Lars Preus skriver om den ideologiske utviklingen til nynazismen sentralisert rundt organisasjonen Norsk Front (1975) i *Bakover mot det nye Norge: Ideologisk utvikling innen norsk nynazisme 1967–1985*. Ingrid Sætheren Grimstad har skrevet *Holocaustbenektelse på norsk? En studie av Olav Hoaas sitt ideologiske standpunkt*. Hoaas er en av Norges få kjente holocaustbenektelse og her får vi en beskrivelse av de miljøene han var den del av, på et nasjonalt og internasjonalt plan. Vegar Lillejordets oppgave *Vest-Tysklands møte med nazifortiden på film* tar for seg hvordan vesttyske filmer om Det tredje riket bearbeidet den vanskelige nazifortiden. Han besvarer problemstillingen ved å analysere ulike filmer utgitt fra 1950-tallet til i dag. Kjersti Kaasa har tatt for seg partiene fra ytre høyre som tar plass i nasjonalforsamlinger rundt om i Europa. Under tittelen *British National Party og Sverigedemokratene – Fascister på fremmarsj?* undersøker hun den ideologiske utviklingen ved å

sammenlikne partiprogrammene til Sverigedemokraten og British National Party. Birgitta Hsiu Lan Lim Ersland undersøker fremveksten av det høyreekstreme partiet Gyllent Daggrø i oppgaven - *One step further to the right. Right-wing extremism in Greece and the rise of Golden Dawn*. Hennes hovedargument er at det er nødvendig å forstå utviklingen av den moderne greske staten og å forstå at det er en generell tendens i Hellas å vende seg mot høyre i krisesituasjoner. Siste oppgave som omhandler ytterliggående ideologi er Morten Alexander Mossins oppgave om *The justification of Terrorism*. Han sammenligner tre forskjellige terroristorganisasjoner og deres begrunnelse for terror. Mossin sammenligner Rote Armee Fraktion, Al-Qaida og Andres Behring Breivik.

Flere oppgaver tar for seg politikken under den kalde krigen. Blant disse er *Nordic Cooperation on Expo '70* skrevet av Catharina Backer. Hun undersøker hvordan og hvorfor de nordiske landene samarbeidet om beslutningene som førte til en felles paviljong på Expo 70 i Osaka. Norge var ikke særlig fornøyd med samarbeidet med svenskene og dette har ført til at en felles paviljong aldri har skjedd igjen. *Norge og nordområdene under og etter den kalde krigen* er skrevet av Eivind Fjørvoll og han tar for seg nordområdenes betydning og Norges forhold til NATO. «*En håndrekning til øst» Norske myndigheters holdninger til og reaksjoner på Rapacki- og Gomulka-planen 1957–1965* av Fredrik Grønning Lie handler om norske styresmakters holdninger til Rapacki- og Gomulka-planen, som var polske nedrustningsforslag for fjerning eller nedfrysning av kjernefysiske våpen. Norsk utenriks- og forsvarspolitik er også tema for Magnus Vestby Thorsens oppgave om *NATO's «out-of-area» utvikling fra 1999–2010, og norsk tilnærming til dette*.

En stor del av oppgavene er skrevet innenfor det som kan kalles samtidshistorie. Anders Bolstad Bergan har skrevet oppgaven *Språklige minoriteter og morsmålsopplæring i grunnskolen 1980–1999*. Han skriver om morsmålsopplæringen for de språklige minoritetselene i norsk grunnskole og setter det i sammenheng med de overordnede linjene i norsk innvandrings- og utdanningspolitikk. Hovedfokuset er på den offentlige debatten og de politiske prosessene knyttet til opplæringens utvikling. Olav Andersson Haugen tar for seg *Opprustninga av Europaveg 16 i Lærdal*. Haugen studerer tre sider ved opprustningen. Han analyserer planleggingen, det lokale engasjementet og til slutt hvordan lokalavisen har fremstilt prosjektet. Oppgaven *Developments in democratic quality and reconciliation in Bosnia and Herzegovina*, er det Kristin Toverud Klaveness som har skrevet. Hun studerer utviklingen til Bosnia og Herzegovina etter frigjørelsen fra Jugoslavia

i 1995. Oppgaven undersøker hvilke elementer som er nødvendig for å sikre et stabilt og funksjonelt demokrati. Europeisk samtidshistorie er også tema for Peter Tihomirov Mikovs *Folkeavstemninger om europeisk integrasjon: Utfall, betydning og konsekvenser*. Mikov analyserer folkeavstemninger om europeisk integrasjon i Den europeiske unions medlemsland fra 1972 til 2009. Oppgaven presenterer tolkninger av utfallet og hva resultatet kan fortelle om innbyggernes holdninger til unionen og den europeiske integrasjon i sin helhet. *Bistand eller business? Norsk miljøbistand 2005–2013* er en oppgave som tar for seg endringer i norsk bistandspolitikk fra 2005 til 2013. Tore Rosenberg, som har skrevet oppgaven, finner at en av de betydeligste endringene var å øke satsingen på miljøbistand.

Det er levert inn en historisk-didaktisk oppgave våren 2014, *Laiv — Et mulig virkemiddel i historieundervisningen* av Marit Styx Andersen. Oppgaven handler om oppøvingen av den historiefaglige empatiferdigheten gjennom deltakelse på laiv, levende rollespill, og det å lage laiv for en skoleklasse.

Kandidatene våren 2014 har fulgt trenden med å skrive om moderne historie og norsk historie. Det er særlig levert mange oppgaver om venstre- og høyreekstreme partier, nazisme og terrorisme.

Alle oppgavene som er nevnt er tilgjengelige på duo.uio.no.

FORTIDS SKRIVESTANDARD

Hva trykker Fortid?

Vi trykker akademiske artikler, essays og bokanmeldelser. Send oss gjerne en bearbeidelse eller et utdrag fra masteroppgaven eller bacheloroppgaven din! Men husk at en oppgave eller et utdrag fra en oppgave ikke alltid er helt formelt lik en artikkel (se under).

For å få teksten på trykk må den oppfylle våre krav. Alle bidrag må inneholde tittel, forfatternavn, samt faglig og etisk forsvarlige referanser i henhold til tekstens form og sjanger. Bidragene til *Fortid* kan skrives på norsk, svensk, dansk eller engelsk. Både tekster og spørsmål kan sendes til fellesadressen redaksjonen@fortid.no eller du kan ta direkte kontakt med en av oss.

Vi opererer med følgende sjangre:

- **Artikler og essay** – teksten kan være fra seks til ti normalsider (å 2300 tegn uten mellomrom).
- **Korttekster** – kan være litt mer polemiske og lekende, med en lengde på mellom én og tre normalsider.
- **Bokmeldinger** – lengden bør være mellom tre til fem normalsider.
- **Debattinnlegg** – lengden bør ikke overskride tre normalsider.
- **Ex libris** – bokessay om din leseropplevelse av en historisk bok e.l. Stilen kan være personlig og lekende, men teksten må holde et godt nivå. Teksten bør ikke overskride tre normalsider.
- **A fontibus** – kildefunn («a fontibus» betyr «fra kildene»). Har du kommet over en interessant eller merkelig kilde som du vil analysere eller diskutere, eller rett og slett presentere for andre? Vi aksepterer kortere og lengre tekster her.

HVORDAN SKRIVE TEKSTENE?

Artikler bygges opp slik:

- Tittel
- Forfatters fulle navn
- Ingress som oppsummerer artikkelens tese
- Hovedtekst med undertitler
- Forfatteromtale (navn, år født, utdanning, evt. arbeider sist publisert)
- Sluttnoter, litteratur- og kildeliste.

Korttekster:

Likt som artikler, men ingress og undertitler er valgfritt. Komplette sluttnoter, men ikke litteratur- og kildeliste.

Alle akademiske, historiske artikler *må* inneholde en eller flere hovedpåstander (et hovedpoeng med teksten), og en argumentasjon som bygger oppunder påstanden, samt en konklusjon som oppsum-

merer argumentasjonen og validerer eller kvalifiserer påstanden. Artikler i *Fortid* må ikke nødvendigvis basere seg på originalt kildearbeid, men alle påstander som ikke kan regnes som allment kjente og aksepterte må begrunnes i litteratur. Se gjerne tidligere artikler i *Fortid*.

Bokmeldinger bygges opp slik:

- Tittel på bokmelding, boktittel, bokforfatter, forlag, år
- Hovedtekst
- Forfatteromtale (navn, år født, utdanning, evt. arbeider sist publisert)
- Evt. sluttnoter.

I bokmeldinger kreves en påstand om boka, som må fremsettes i første avsnitt/ingress, og bokmeldingen må begrunne påstanden med sidereferanser, sitater, og referater. For eksempel kan en påstå at boka er spennende/omfangsrik, men at den ikke makter å gå i dybden på tema. Resten av bokmeldingen må da begrunne hvorfor den er spennende/omfangsrik, og hvorfor ikke boka makter å gå i dybden på tema. Begrunnelser kan gjøres ved direkte sitat, oppsummeringer av funn/konklusjoner, eller kritikk av påstander/konklusjoner/metode. Se gjerne tidligere bokmeldinger i *Fortid*.

DEN REDAKSJONELLE PROSESSEN

Artikler kan sendes inn til redaksjonen kontinuerlig. Dersom artikkelen er på tema for kommende nummer, må dødlinjen etterfølges.

To redaksjonsmedlemmer vil komme med kommentarer, innspill, og spørsmål, og forfatteren vil få tilbud om å sende inn en revidert utgave av artikkelen. Vi trykker de aller fleste artikler som blir sendt inn til oss, men noen sjeldne ganger er vi dessverre nødt til å avvise tekster som ikke er faglig eller etisk forsvarlige.

Når artikkelen er revidert, er den normalt klar til trykk. Det kan allikevel hende at redaksjonens lesere har noen ytterligere kommentarer. I så fall sendes teksten tilbake til forfatter med kommentarer enda en gang.

Tekster som er sendt inn med mange typografiske feil, vil også bli kommentert, men det forventes at forfatteren griper tak i disse før den reviderte utgaven sendes tilbake til redaksjonen. Skjer ikke dette, faller teksten dessverre igjennom.

Alle artikkelforfattere får tilsendt nummeret som artikkelen trykkes i.

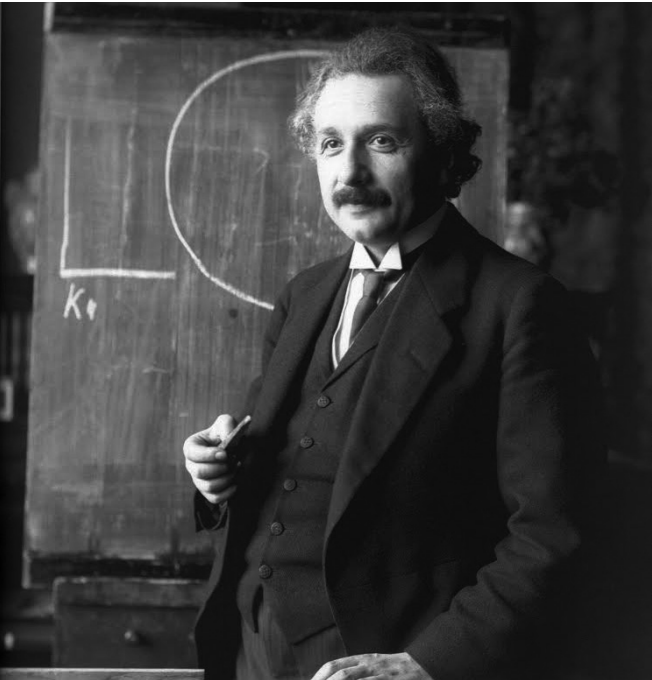
Se fullstendig skrivestandard på <http://www.fortid.no/tidsskrift/forfatterinstruks/>

Quiz

QUIZMASTER: JONAS FINNANGER

- 1 Hva het den mest kjente ungdomsorganisasjonen i det tyske nazipartiet?
- 2 Hva kalles med et fellesbegrep ungdomsbevegelser i kommunistiske land, slik som Øst-Tyskland og Sovjetunionen? Ordet går igjen i organisasjonsnavnene. Det er også navnet på en film Aksel Hennie har spilt i.
- 3 Hvilket norsk parti har det eldste ungdomspartiet?
- 4 Malala Yousafzai er med sine 17 år den yngste vinneren av Nobels fredspris noensinne. Var den nest yngste mer eller mindre enn dobbelt så gammel da vedkommende vant prisen?
- 5 Hvem er den eneste som har vunnet to forskjellige Nobel-priser?
- 6 Den ungarskfødte kjemikeren George de Hevesy skulle skjule to nobelprismedaljer som var i Niels Bohr-instituttets besittelse fra tyskerne, som invaderte Danmark i 1940. Han gjorde dette ved å løse dem opp i en kjemisk væske. Hvilken?
- 7 Hvilken nobelpris vant Winston Churchill?
- 8 Jean-Claude Duvalier, tidligere diktator på Haiti, døde nylig. Han ble født i 1951. Hvor gammel var han da han tok over etter faren som president?
- 9 Hvilket kallenavn fikk Duvalier, som både referer til hans unge alder og til at han var sønnen til den forrige presidenten?
- 10 Apropos diktatorsønner: Bashar al-Assad, den nåværende presidenten i Syria og sønnen til tidligere president Hafez al-Assad, er utdannet til et annet yrke enn det han har nå. Hva da?
- 11 Hva het den danske astronomen fra 1500-tallet som, i tillegg til sine nøyaktige målinger og sin kritikk av Aristoteles' verdensbilde, er kjent for å ha mistet nesa i en sverdduell etter

Dette nummeret av Fortid er viet til «Unge forskere». Derfor har denne utgavens quiz spørsmål om unge, forskere, unge forskere og noen spørsmål om helt andre ting.

Albert Einstein i 1921, det året han mottok Nobelprisen i fysikk. Foto: Ferdinand Schmutzer/Wikimedia Common

- en uenighet om et mattestykke, og for å ha hatt en tam elg som kjæledyr?
- 12 FN's «konvensjon om barnets rettigheter» fra 1989 sier at stater «skal treffe alle gjennomførbare tiltak for å sikre at personer under» hvilken alder «ikke deltar direkte i fiendtligheter»?
- 13 Hva heter det offentlige ombudet som skal sørge for at norske barns rettigheter ivaretas? Nevn også to personer som har hatt denne stillingen.
- 14 Jo Nesbø ga i 2007 ut en bok om en vitenskapsmann. Boka ble filmatisert i 2014. Hva heter boka og filmen? Forskerens navn er med i tittelen.

- 15 Hva heter den norske matematikeren som levde mellom 1802 og 1829 og som har fått en pris, gater i Oslo, Bergen, Trondheim, Paris og Berlin, et hus ved UiO, en asteroide og en brun pub ved Blindern oppkalt etter seg?
- 16 Hvor gammel må man, ifølge jødisk religion og tradisjon, være for å bli regnet som voksen?
- 17 Hva var Albert Einsteins fødeland? Nevn også to andre statsborgerskap han har hatt.
- 18 Hvilket parti var ungdomsorganisasjonen Venstre-kommunistisk Ungdomsfylking knyttet til?
- 19 Hva er navnet på legen som er mest kjent for å ha utført dødelige eksperimenter på barn i tyske konsentrasjonsleirer?
- 20 Hva heter Gert Nygårdshaugs bok fra 1989 som handler om miljøforkjemperen/øko-terroristen Mino og som ble kåret til «tidenes beste norske bok» av Dagbladets lesere og Nitimens lyttere i 2007?
- 21 Hva slags dyr er med det paradoksale tankeeksperimentet, oppkalt etter både dyret og opphavsmannen, som skal vise at kvantemekanikken må være ufullstendig fordi et dyr ikke kan være i en superposisjon der det er både dødt og levende på en gang?
- 22 Klassisk betinging ble oppdaget av en russisk forsker i årene rundt 1900. Han klarte å få et forsøksdyr til å forbinde en bestemt lyd med at det snart var mat. Hva slags dyr var det og hva heter forskeren?
- 23 Ekteparet Edvard og May-Britt Moser er de første nordmennene som har vunnet Nobelprisen i medisin. Hvilket dyr har de forsket på, og hvilken del av dyret?
- 24 Hva het 19-åringen som arvet sin adoptivfar Julius Cæsar, da denne ble drept i år 44 f.Kr.?

- 25 Hvem har vært USAs yngste president?

Svar på side 90

Redaksjonen

HENRIK ASKJER

Henrik er masterstudent med interesse for utdanningshistorie og det lange 1800-tallet i Norge og verden for øvrig. I masteroppgaven vil han sammenligne hvordan skoledirektørene i Trondhjem og Christiania stift håndterte motstanden mot den banebrytende P. A. Jensens lesebok.
ha@fortid.no

HÅVARD BREDE AVEN

Håvard er masterstudent, og sysler med økonomisk historie og moderne politisk historie. Masteroppgaven vil ta for seg Høyres syn på statlig industrierskap i Norge på 1970-tallet.
hba@fortid.no

MONIKA BIRKELAND

Monika er masterstudent, og interesserer seg for nyere norsk og europeisk historie, særlig totalitære ideologier, bevegelser og regimer. I sitt masterprosjekt skal hun sammenlikne britisk og norsk fascisme på 1930-tallet, med hovedvekt på innslag av korporatisme og antisemittisme i Mosleys og Quislings ideologier.
mb@fortid.no

ELISE KAROLINE SOLA BRINGELAND

Elise er masterstudent på første semester og planlegger å skrive sin oppgave om Stavangers historie fra 1700-tallet til begynnelsen av 1800-tallet. Fokuset vil være på sosiale og kulturelle endringer.
elisebringeland@gmail.com

ANILTON DELGADO

Anilton ble ferdig med sin mastergrad høsten 2012 og skrev om Rød Front i Det Norske Studentsamfund. Anilton er hovedsakelig interessert i nyere historie.
apd@fortid.no

LASSE LØMO ELLINGSEN

Lasse går første semester på master i historie og interesserer seg for politisk ekstremisme og totalitære ideologier. Han skal skrive oppgave om norsk nynazisme.
lasse.l.ellingsen@gmail.com

MARIA FLATEN GUNSTAD

Maria er lektor- og masterstudent i historie på siste semester. I sin masteroppgave skriver hun om særtrekk ved Varg Vikernes’ ideologi sammenlignet med den klassiske nazismen. Hun er særlig interessert i totalitære ideologier og regimer.
maria@fortid.no

TOMAS IBSEN GÖRANSSON

Tomas er masterstudent i historie, og leverer sin oppgave høsten 2014. Hans masterprosjekt dreier seg om samarbeidet mellom kriminalpolitiet i Oslo og Stockholm på 1930-tallet.
tomasib@student.iakh.uio.no

MARI TORSBOTTER HAUGE

Mari går fjerde semester på master i historie og interesserer seg for totalitære ideologier generelt og kommunistiske medløparer spesielt. Oppgåva hennar handlar om kva haldningar norske venstreintellektuelle hadde til Sovjetunionen i dei første etterkrigsåra.
mari@fortid.no

MIA HVEEM

Mia går første semester på master i historie og interesserer seg for Midtøstens historie, særlig utviklingen i området etter første verdenskrig. Masteroppgaven er ennå ukjent territorium, men mye tyder på at den skal relateres til konflikten mellom Israel og Palestina.
mia@fortid.no

OLE KRISTIAN HÅTVEIT

Ole Kristian er masterstudent med en tilbøyelighet mot eldre historie. Masteroppgaven vil handle om krigføring i vikingtiden og borgerkrigstiden, slik det blir presentert i *Heimskringla*.
okh@fortid.no

MIRIAM FINSET INGVALDSEN

Miriam ble ferdig master i historie våren 2014. I oppgaven brukte hun britiske og tyske reiseskildringer i perioden 1790–1840, til å se på hvilke vurderinger som ble gjort rundt produksjon og forbruk blant nordmenn og svensker.
m.f.ingvaldsen@iakh.uio.no

ANDREAS BAGÅS LIEN

Andreas ble master i historie i 2013 med en oppgave om Nasjonal Samlings skolepolitikk. Han interesserer seg i hovedsak for moderne norsk og europeisk politisk historie.
abl@fortid.no

INGRID MARIA LUTNÆS

Ingrid går fjerde semester på master, og interesserer seg særlig for 1700-tallet. Hun skriver om militære kvinner i auditorprotokollene på Akershus festning.
iml@fortid.no

HENRIK OLAV MATHIESEN

Henrik er masterstudent, og interesserer seg særlig for politisk idéhistorie og kulturhistorie i det lange nittende århundret. Hans masteroppgave omhandler amerikansk ekspansjon og immigrasjon før borgerkrigen.
hm@fortid.no

MARI KIRKERUD PETTERSEN

Mari er masterstudent i historie på første semester, og planlegger å skrive om butikken Biba i London på 60-tallet og dens posisjon i «the Swinging Sixties». Hun er generelt interessert i økonomisk og sosialhistorie med fokus på små bedrifter.
mari.k.pettersen@gmail.com

FREDRIK OPEDAL

Fredrik er masterstudent i historie med interesse for vikingtid og middelalder. Hans masteroppgave vil omhandle sosiale nettverk og maktkamper i Skandinavia på 1000-tallet.
fo@fortid.no

NORA SOPHIE RODIN

Nora er masterstudent på første semester. Hun interesserer seg særlig for norsk sosialhistorie i tidlig nytid, og hennes masteroppgave vil omhandle sjøfart og handel i Arendal på slutten av 1700-tallet.
nsr@fortid.no

DANIEL HEGGELID RUGAAS

Daniel er masterstudent med spesiell interesse for vitenskaps- og teknologihistorie. Hans masteroppgave handler om Michael Birkeland (1830–96) som riksarkivar.
dhr@fortid.no

OLE-ALBERT RØNNING

Ole-Albert er masterstudent, og har en særlig interesse for europeisk middelalderhistorie. Masteroppgaven hans vil handle om eksil og politisk asyl i Skandinavia på 1100-tallet.
oar@fortid.no

SKAGE ALEXANDER ØSTBERG

Skage er masterstudent og har fokus på nyere historie. Han er blant annet interessert i menneskerettighetenes rolle i globalisering og internasjonal politikk. Masteroppgaven hans vil omhandle FN og Europarådets konvensjoner mot tortur.
skage@fortid.no

Svar til quiz på s. 86

14. Doktor Proktors prompepulver.

15. Niels Henrik Abel.

16. 13 år gammel.

17. Han ble født i Tyskland i 1879. Andre statsborgerskap: Sveits

18. Arbeiderpartiet (1923–1927).

19. Dr. Josef Mengle

20. Mengle Zoo

21. Kart (Schrodingers katt)

22. Hundert, Ivan Pavlov (Pavlovs hund)

23. Museljermer (Hjerne-/nerveceller hos mus)

24. Octavius/Octavian, senere Keiser Augustus.

25. Theodore Roosevelt. Han var 42 år og 322 dager da han rykket opp fra visepresident til president etter William McKinley, som hadde blitt skutt og drept av en amatørst. (Og ja da, John F. Kennedy er den yngste som har blitt valgt til president.)
1. Hitlerjugend.

2. Pioner-bevegelser.

3. Arbeiderpartiet, som i 1903 fikk «Norges socialdemokratiske Ungdomsforbund (NSU)»

4. Mindre. Matreåd Corrigan vant prisen som 32-åring for sitt arbeid for fred i Nord-Irland.

5. Marie Curie vant nobelprisen for fysikk i 1903 og kjemi i 1911.

6. Medaljene var av gull, som løses opp i «kongevann», en blanding av salpeter- og saltsyre.

7. Nobelprisen i litteratur, for sine historiske og biografiske bøker.

8. 19 år.

9. Baby Doc eller Bébé Doc. Faren ble referert til som Papa Doc.

10. Han er utdannet som oftalmolog (øyelege).

11. Tycho Brahe (Tyge Ottesen Brahe).

12. 15 år.

13. Barneombudet. Malfriid Grude Flekkøy (1981–1989). Trond-Viggo Torgersen (1989–1995). Trond Waage (1996–2004). Reidar Hjermann (2004–2008), Knut Haanes (2008), Reidar Hjermann (2008–2012) og Anne Lindboe (2012–).

FORTID

Fagtidsskriftet til historiestudentene ved Universitetet i Oslo kommer ut fire ganger i året. *Fortid* speiler bredden i det norske historiefaget og er en arena for nye stemmer, synspunkter og strømninger. I *Fortid* skriver studenter og etablerte forskere side om side.

VIL DU GI FORTID EN FRAMTID?

Fortid trenger stadig skribenter som kan bidra med korttekster, lengre artikler og bokmeldinger – på tema eller utenfor. Kontakt: redaksjonen@fortid.no

ABONNERE PÅ FORTID?

Et abonnement koster kr. 300,– per kalenderår.
Studentabonnement: kr. 150,–.
Institusjonsabonnement: kr. 500,–.
Kontakt: abonnement@fortid.no

ANNONSERE I FORTID?

Fortid kommer ut fire ganger i året og har et bredt marked av lesere. Kontakt: annonse@fortid.no

TEMA FOR KOMMENDE NUMMER

Nr. 1, 2015: FAMILIEN ER IKKE HVA
DEN EN GANG VAR
(Deadline: 1. februar)

Nr. 2, 2015: Tema er ikke bestemt
(Deadline: Ikke bestemt)

Bidragstere FORTID nr 4/2014

Maria Flaten Gunstad
Ingrid Maria Lutnæs
Øystein Lydik Idsø Viken
Chalak Kaveh
Daniel Heggelid Rugaas
Helge Jensehaugen
Lasse Lømo Ellingsen
Egil Elverheim Harstad
Henrik Mathiesen
Henrik Askjer
Jin Kathrine Fosli
Miriam Finset Ingvaldsen
Elise Karoline Sola Bringeland
Jonas Finnanger

Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo
Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo
Doktorgradsstipendiat i historie, Universitetet i Oslo
Doktorgradsstipendiat i historie, Universitetet i Oslo
Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo
Master i historie, Universitetet i Oslo
Bachelor i historie, Universitetet i Oslo
Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo
Master i historie, Universitetet i Oslo
Master i historie, Universitetet i Oslo
Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo
Masterstudent i historie, Universitetet i Oslo

